

В.І. Фесенко О.В. Фесенко Т.С. Басіна

ЕТИКА

5

Дружні діти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3029 від 08.06.2005 р.)

Редактор
Ю. І. Заблоцький

На обкладинці використано роботу *Остапенко Наталії*,
учениці Київської дитячої Академії мистецтв

Видавництво висловлює щирю подяку керівництву Київської дитячої Академії мистецтв, декану факультету образотворчого мистецтва, заслуженому художнику України *Ніколайчук Н. І.*, директору Виставкового центру КДАМ *Саєнко І. П.*, заступнику директора Виставкового центру КДАМ *Пономаренко Л. М.*, а також викладачам факультету образотворчого мистецтва КДАМ, роботи учнів яких представлені у підручнику: *Володіній-Панченко Н. В.*, *Галчанському С. Д.*, *Дейнеці М. Ф.*, *Кочубею М. С.*, *Кубай Л. В.*, *Левченко Т. Г.*, *Леус О. Є.*, *Мазур О. В.*, *Миськовцю А. В.*, *Ніколайчуку П. А.*, *Пономаренко Л. М.*, *Радько К. В.*, *Соколову М. Є.*, *Стратійчук О. І.*, *Тимківу О. А.*, *Чекіну К. Є.*, *Ярошенко Г. П.*

3

Фесенко В. І.

Ф44 Етика: Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. І. Фесенко, О. В. Фесенко, Т. С. Бакіна. – К.: Навч. книга, 2005. – 239 с.
ISBN 966-329-041-2.

ББК 87.7я721

Промайнуло літо. Дзвоник покликав тебе до школи. Цього року ти вивчатимеш новий для тебе й твоїх друзів предмет «Етика». Опанувати премудрості спілкування, вчитися бути разом з іншими, пізнавати закони ввічливості найкраще тоді, коли поруч з тобою мудрі і досвідчені друзі.

Ми пропонуємо тобі познайомитися з дружною сім'єю Петренків. Це мама, тато, бабуся, дві сестрички та їхні друзі. Ось вони:

Живуть Петренки у невеличкому місті. Всі великі й малі проблеми, всі без винятку таємниці найменшої в родині дівчинки Оленки пройдуть перед тобою. Адже вона звіряє їх своїм близьким, особливо сестричці, яку часто просить про допомогу. Свідками тих розмов є великий папуга Арахіс та кіт Мартин, які про все мають власну думку – ти її прочитаєш на полях підручника. А ще там же ти знайдеш такі потрібні тобі визначення понять, необхідних для відповіді на запитання. Придадуться тобі й уроки «Школи самовдосконалення», яка вчить краще розуміти себе та інших. Скористайся нашими порадами і ти побачиш, наскільки цікавішим стане твоє спілкування з людьми.

Автори

Кожен урок складається з таких частин:

«Бесіда» – діалог між нашими героями, які опиняються у складних життєвих ситуаціях.

«Сторінка з маминого рукопису» – теоретичний матеріал, необхідний тобі для опанування теми уроку.

«Творча розминка» – завдання і запитання для обговорення змісту бесід та теоретичного матеріалу в класі, для роздумів і перевірки засвоєного.

«Художній текст» – уривки з творів відомих дитячих письменників, які містять розповіді про життя твоїх однолітків.

«Запитання і завдання до тексту» – допоможуть тобі осмислити прочитане.

«Думаймо, аналізуймо, обмінюймося думками» – тут ти знайдеш запитання для обговорення з товаришем.

«Мікрофон» – коротка відповідь кожного учня на запитання. Це можливість по черзі висловити свою думку.

«Поміркуймо разом» – обговорення та аналіз різноманітних життєвих ситуацій, в які може потрапити людина, і пошуки їх вирішення.

«Етикетні задачі» – завдання, які допоможуть перевірити опрацьований на уроці матеріал і узагальнити його.

«Розіграймо сценки» – виконуючи певну роль, відтворюючи сюжет із реального життя, ти набудеш досвіду поведінки за подібної ситуації.

«Творча робота» – цікаві завдання, які ти можеш виконати вдома чи в класі (за бажанням). Вони допоможуть тобі краще пізнати себе й інших.

«Вузлики на пам'ять» – цікава інформація, пов'язана з темою уроку.

«Народна мудрість» – рубрика, де ти знайдеш прислів'я і приказки.

«Мовленнєвий етикет» – формули ввічливості, які сприятимуть твоєму спілкуванню з іншими людьми.

«Картинна галерея» – репродукції картин відомих художників і завдання для їх аналізу.

«Школа самовдосконалення» – завдання, які можна виконувати за бажанням. Перенеси у робочий зошит таблиці і заповни їх.

«Запитання і завдання для самоперевірки» – підведення підсумків, узагальнення вивченого в розділі.

«Малюють діти» – ілюстрації, виконані юними студентами Київської дитячої Академі мистецтв.

– Пам'ятайте:
у людини немає
вибору – вона
повинна бути
людиною.

Про те, що таке етика і для чого її вивчають, а також про людські чесноти і духовний світ людини

У родині Петренків сьогодні свято: на канікули приїжджає старша донька Марта. Навіть кіт Мартин з нетерпінням очікує на її приїзд і вмивається. Оленка, молодша сестричка, тільки розплющила очі, як відразу почула знайомий голос. Це папуга Арахіс сповіщає про приїзд Мартусі. Як чудово! Буде з ким поділитися секретами і порадитись.

Увечері сестрички сиділи на дивані і Оленка, охопивши коліна худими рученятами, перелічувала неприємності, що сипалися на неї останнім часом: то діти на вулиці не хотіли брати її в компанію, то татко її вилаяв, то бабуся на неї образилася, бо вона не встигла виконати її прохання.

– І чому я така нещаслива? – бідкалася вона. – Чому всі мною незадоволені?

Марта посміхнулася:

– Колись одна старенька сільська бабуся розповідала мені, як вона уперше поїхала до великого міста і була прикро вражена тим, що на вулиці їй всі штовхали. Виявилось, що вона просто йшла у напрямку проти руху.

– Ти хочеш сказати, що я всім заважаю? – образилася Оленка.

Слово «етика» грецького походження і спочатку означало «спільне житло», а пізніше – чесноти, достоїнства характеру людини: мудрість, мужність, справедливість.

– Та ні, ну що ти. Просто спілкуватися із людьми теж треба вміти. Для цього потрібно знати етику.

У Оленки широко розкрилися голубі, як два озерця, оченята:

– Етика, етика... Здається, я чула про це від мами. Це якась наука, напевно, так?

– Скоро дізнаєшся. У п'ятому класі ти почнеш вивчати предмет «Етика». Хоча – навіщо тобі чекати? Наша мама якраз пише підручник з етики, тож можна взяти і почитати.

– І це мені допоможе?

– Неодмінно! Ти навчишся правильно спілкуватися з друзями і просто знайомими людьми, зможеш уникати неприємних ситуацій, згідністю виходити з халепи, і ще багато, багато чого, – Марта лагідно обійняла сестру за плечі. – Тоді ти перестанеш прагнути стати такою, як усі, або ж будь-що виділитись, позбудишся певних страхів, залишившись сама собою, а етика допоможе тобі зробити це так, як слід...

*Сторінка
з маминого
рукопису*

Від самого народження ми перебуваємо серед людей. Вони всі різні. У кожної людини є свій неповторний духовний світ, його потрібно поважати, не забуваючи при цьому про гармонію міжлюдських стосунків. Поступово, впродовж століть, суспільство виробило приписи, норми і закони, які допомагають кожній людині співіснувати з іншими. Наука про правила поведінки у суспільстві та в особистому житті

називається *етикою*. Вона допомагає людям бути разом, не зачіпати інших ні словом, ні вчинком.

Бути людиною – означає виховувати в собі такі чесноти як мудрість, шляхетність, справедливість. Хочеш, щоб тебе поважали інші, прагни завжди бути ввічливим, доброзичливим і тактовним.

Чеснота або *добродієвість* – позитивна моральна риса в характері людини.

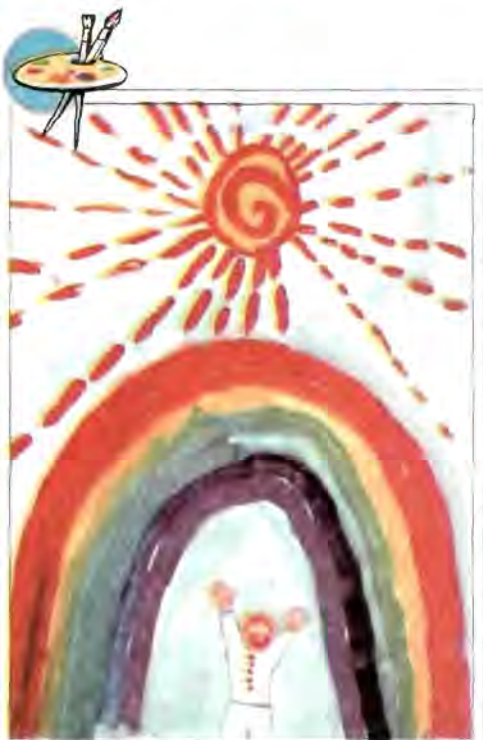

Пригадай і розкажи випадок із життя, коли етичні знання стали тобі у пригоді?
Які чесноти найбільше шануються в суспільстві і чому?
Розкажи, як ти розумієш вислів «ніщо не обходиться нам так дешево і не цінується так дорого, як ввічливість».

Прочитай вірш і дай відповіді на запитання

Максим Рильський

Цуканов Кирило,
7 років

Ти був іще малий котигорошок,
Така собі одна із людських мошок,
Що виповзли на сонце, бо весна
Тепло лила із келиха без дна,
І щось тобі блаженно лепетали, –
І от тебе розумники спитали
(Можливо, й сам сказав слова я ті):
– Ким хочеш бути, хлопчику, в житті?

Серйозний, як усі котигорошки,
Ти на питання це подумав трошки
І відповів: Людиною.
– Дитя, благословляючи твоє життя,
У трудну виряджаючи дорогу,
Яку пораду чи пересторогу
Я кращу дам, ніж дав собі ти сам?
Будь вірним слову, що усім словам
Із ним одним ніколи не зрівняться!
Хай веселять тебе любов і праця,
Хай дружи непогасної крило
Гірке від тебе відганяє зло,
І хай у час останній свій про сина
Спокійно я подумаю: л ю д и н а!

Що означає «бути людиною» для сина?
А що означає «бути людиною» для батька?
Чи погоджуєшся ти із поетовим розумінням? Доповни його власними міркуваннями.

А ти поділяєш
думку цього
відомого
дитячого
письменника?

Ввічливість – це не лише манера поведінки з людьми, а й з беззахисними тваринами, тому що один із головних законів ввічливості – захист слабкого.

Сергій Михалков

Буває так, що людина і знає правила поведінки, але все одно справляє враження невихованої, невірної, незграбної. Виходить, треба не тільки знати як, але й уміти. Навіть найпростіші дії, які нам доводиться виконувати щодня, вимагають певних навичок. Тренуватися, вправлятися, щоб правильно поводитися, – ось важлива умова вихованості. В цьому тобі і твоїм однокласникам допоможуть етикетні задачі та ігрові ситуації.

Французький
король
Людовик XIV,
який жив
у XVII–XVIII ст.,
на прийомі вручав
гостям картки
з правилами
поведінки при
королівському
дворі. Картка
французькою –
«етикет».
Відтоді правила
поводження в
товаристві стали
називатися
етикетом.

Восьма ранку. На зупинці зібралося чимало людей. Усі заклопотані, поспішають на роботу. Під'їжджає переповнений автобус. З усіх дверей один за одним виходять і виходять пасажери. У середині автобуса з'являються вільні місця. Пасажири кидаються до дверей. Один увійшов, другий. Намагається протиснутися третій. Ні, даремно! Пасажири проводжають автобус сумними очима. Що трапилось? Нічого особливого! Просто наступна зупинка – «Школа». І учні, щоб швидше вийти, щільно збилися біля виходів.

Як ти гадаєш, чого бракує цим учням?
Що варто їм порадити?

Вступ

 Звернися до
мами так лагідно,
як тільки ти вмієш.

 Увечері
подякуй рідним за
смачні страви,
вживаючи
лагідні слова
з етикету
мовлення.

Чи знаєш ти, як багато в нашій мові
ніжних і лагідних слів, з якими зверта-
ються до батьків, родичів? Запам'ятай
ті, які тобі найбільше сподобаються, і
частіше вживай їх.

Мама, мамуся, матуся, матінка, ма-
мочка, мамуня, мамонька, неписька.

Тато, татко, татонько, таточко, тату-
ньо, татусь, батечко.

Дочка, доня, доця, донька, донечка,
доненька, доцюня, дочечка.

Син, синок, синочок, синонько, синаш,
синко, синовець, синичок.

Брат, братець, братик, братонько,
братечко, братуньо, братусь.

Сестра, сестричка, сестронька, сест-
риця.

Баба, бабуся, бабуня, бабусечка, бабу-
сенька, бабусечка, бабця.

Дід, дідусь, дідуньо, дідусенько,
дідунь, дідик.

Тітка, тітонька, тіточка, тітуся, тіту-
ня, тітусенька.

Дядько, дядечко, дядьо, дядя.

Назви відомі тобі чесноти. Коротко (одним речен-
ням) сформулюй їхній зміст. Перемагає той, хто знає
більше чеснот.

- Як ввічливо зреагувати на зауваження вчителя?
- Як правильно поводитись у ситуації, коли сваряться друзі?

Обговори разом із товаришами ситуації спілку-
вання і поведінки персонажів в розіграних сценках.

• Пригадай інші прислів'я і приказки про людську доброчинність.

◆ Напиши міні-твір, який на прикладі з життя розкриває зміст приказки.

- Раз добром налите серце вік не прохолоне.
- Коли до тебе людина добра, будь до неї ще кращий.
- Хочеш собі добра, не роби нікому зла.
- Добро, зроблене нами ввечері, дарує нам щастя вранці.
- Добре все, що несе добро.
- Брехнею світ пройде, та назад не вернеться.

Л Яка приказка тобі ближча за духом: «Хочеш собі добра, не роби нікому зла» або «Чий хліб їси, під того дудочку скачи»? Чому?

Пригадай і розкажи про свою дорогу до школи. Які помічені тобою вчинки інших людей можна вважати етичними?

Прочитай висловлювання відомих людей:

«Виховання стримує юних, тішить старих, бідних збагачує, багатих прикрашає».

«Чим краще виховання, тим щасливіший народ».

Чи поділяєш ти їхні думки? Чому?

Пригадай казки про добро і зло. Які образи в українських народних казках уособлюють добро?

Що означає «бути добрим»? У чому це виявляється?

Кажуть, що «людина – це низка її вчинків». І в цій низці немає нічого випадкового, незначного. Один поспішає на роботу, до школи – всіх розштовхує. Інший на цьому короткому відрізку шляху залишається делікатним. Адже дорога ця не лише на роботу, до школи. Це 15–20 хвилин життя.

Людина є те, що вона робить

Пам'ятаєш байку про Ворону і Лисицю? Вона попереджає, що приємні на слух слова не завжди збігаються з намірами. Тож довіряти потрібно не словам, а вчинкам...

“Дерево мрій”

Юлія Васюченко, 10 років

Бесіда 2

Про доброчинність і те, як розрізнити добро і зло та зробити власний вибір

Оленка повернулася зі школи якась не така, як завжди. Бабуся запропонувала їй покуштувати смачних пиріжків із яблуками і свого «фірмового» запашного чаю. Поступово, слово за словом, вона зрозуміла причину переживань онуки, яка цього року змінила школу і ось, через якусь дрібницю, не змогла знайти спільну мову з новими однокласниками.

– Розумієш, бабусю, мені здається, що я пропонувала найкращий вихід. І пояснила, чому так думаю. Але мене навіть ніхто не слухав! Я – наче біла ворона в класі! Всі думають однаково й не так, як я. Це погано? Чи добре? Я заплуталась і вже нічого не знаю.

– Кицю! Так часто буває в житті! Бери пиріжки і слухай мене уважно. Твої однокласники поки що вважають тебе «чужою», тому і відкидають твою точку зору. Це як гра. Вистойш – переможеш. Будь терплячою, не дратуйся, не відповідай образою на образ. Не втрачай віри в себе. Будь поміркованою. Я пораджу тобі більше дослухатися до себе, до своєї совісті, й у той же час вчитися жити дружно з усіма.

– А як мені знайти оцю «золоту серединку»? Як розрізнити, що є добро і зло? Ось дивись, коли людина, захищаючись, вбиває лева, вона

– Вчинок доганяє думку.
Біда, якщо він обганяє її.

чинить добро для себе. Але ж у лева є маленькі левенята, які залишаються без татка. Виходить по відношенню до них, людина – зла? То що ж тоді погано, а що – добре?

– Оленко, це й справді складно. І ти мусиш кожного разу міркувати, перш ніж робити висновки. Намагайся не робити іншим того, чого сама собі не бажаєш. Добро – це доброзичливість і взаємодопомога, милосердя і повага, співпраця і співчуття. А зло – це те, що спричиняє страждання іншим.

– Бабусю, але ж людина знає, що таке зло. Чому ж воно існує?

– Тому, що люди є різні. Це як у спорті – не всі вміють або хочуть грати як слід за правилами. Хоча тим, які чинять зло, весь час доводиться прикидатись добрими, як дроворубу з байки Езопа. Треба навчитися відрізняти слова від намірів.

На плиті зашумів борщ, і бабуся заходилася біля нього, а замислена Оленка пішла в свою кімнату робити уроки.

Сторінки
з маминого
рукопису

Добро – усе позитивне в житті людини, вчинок, який приносить користь людям.

Зло – це насильство, грубість, байдужість, егоїзм, агресивність, підлість, жорстокість.

Доброчинність – позитивна моральна якість (мудрість, людяність), моральна чистота людини.

Звичайно, немає нічого гіршого, як зробити людині добро, а потім постійно їй

про це нагадувати. Ніякого добра не захочеш. Так ось, щоб тобі про це не нагадували, є дуже простий вихід – ти повинен пам'ятати добро сам.

Добра справа начебто зобов'язує бути вдячним, а це часом дратує. Подумаєш, щось там зробили для мене. Треба було не робити.

Проте, якщо сам робиш добру справу для людини – приємно дуже. Хочеш спробувати? Подивись на

членів своєї родини і проаналізуй – якої доброї справи вони потребують? І коли ти побачиш радісні мамині очі, відчуєш теплу руку батька на своєму плечі... Напевне, це й буде початком того, що називається розумінням...

Люди заслуговують на любов. Вони заслуговують на турботу, яку ти можеш їм надати. І ти станеш корисним для інших, потрібним, необхідним.

Повір мені і перевір, як приємно робити добро за велінням свого серця.

1. Яку людину можна назвати доброчинною і чому?
2. Пригадай свої добрі вчинки. Чому ти вважаєш їх добрими? Чи пишаєшся ти ними? Чому?
3. Які поради Оленці як новачку в своєму класі доцільно дати?
4. Поміркуй над проблемами, які виникають у твоєму класі. Що можна вважати злом і як його побороти?

Які інші приказки й прислів'я про добро і зло ти знаєш?

- Без добра і лихо не родить.
- Не все те добре, що солодке.
- Добро не лихо, ходить по світу тихо.
- Не одяг красить людину, а добрі діла.
- Як дбаєш, так і маєш.
- Добрий початок – половина діла.
- Добро, набуте нечесним шляхом – тим же шляхом і піде.

Що таке добро і зло? Дай коротке визначення. Наведи приклади.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Езоп

ДРОВОРУБ І ЛИСИЦЯ

Запопали якось мисливці в лісі лисицю й почали її переслідувати. Бідолашний дух у п'яти зо страху заліз.

Хоч як хитрувала, в яку гущавину кидалася – не могла позбутися напасників, а вже від довгої гонитви вкрай знесилилася.

– Ох, не вірю я в порятунок! – каже собі лисиця, задихаючись. – Ноги не несуть, та ще й ліс порідшав... Надходить мені кінець! Як виженуть в чисте поле – тоді прощавай, світе!

Аж раптом лисиця побачила між дерев дроворуба. Кинулась до нього, заплакала й проситься:

– Сховай мене, чоловіче добрий! Сховай, бо гоняться за мною мисливці, ось-ось наздоженуть. Врятуй мене, зроби добре діло!

– Біжи в мою хатину, там тебе не знайдуть! – сказав дроворуб. – Он туди!

Помчала лисиця до хатини, вскочила в двері й зачинилася.

– Ох, не до вподоби мені схованка! – пробурмотіла. – Та що робити? Я й такої не сподівалася! Але треба поглянути, що робиться надворі. Зроблю-но я дірочку в стіні.

Розсунула вона галузки, що з них сплетено хатину, зробила шпарину, припала до неї оком і стала чекати.

Серце їй калатало, дух перехоплювало, ноги підгиналися.

Аж ось за деревами показалися мисливці.

– Ой, горенько мені! – затрусилася лисиця. – Де вже там думати про порятунок!

Мисливці побачили дроворуба й спинилися. І чує лисиця, як один із них питає її рятівника:

– Ти не бачив, тут лисиця не пробігала?

– Ні, не бачив.

А сам простяг руку та й показує на хатину, де сховалася втікачка.

Гастон Фебюс
Книга полювання

На щастя, мисливці не второпали того знаку чи не помітили, бо розглядалися на всі боки, поки дроворуб говорив, і одразу кинулися далі, як він замовк.

Лисиця почекала, поки вони зникли за горбом, перевела дух і думає:

«Тепер – мерщій до своєї нори!»

Відчинила двері й хотіла чкурнути геть, навіть не глянувши на дроворуба.

– Оце так! – вигукнув той. – Уже мене покидаєш? Навіть подякувати не хочеш своєму рятівникові?

– Віддячила б я тобі щиро, якби твої руки були в згоді з твоїми словами, – відповіла лисиця й побігла геть.

Дісталася своєї нори, а лис із лисенятами вже чекають її, виглядають, хвилюються.

– Що сталося? Де ти була так довго? Ми вже хтозна-що думаємо.

– Заждіть трохи, – відказує лисиця, – дайте перепочити, бо ледве дишу.

Коли лисиця прийшла до тями, вона розказала, яких жахів натерпілася. А по тій оповіді сумно додала:

– Той дроворуб спершу видався мені дуже добрим і шляхетним. Так він лагідно говорив, що хотілося слухати й слухати. Але слова його солодкі, та вчинки ганебні. А коли чиниш зле, то чого варта солодка мова? Нічого! Тож затямте, дітки: ніколи не шануватимуть того, хто каже одне, а робить інше. Бо судять про когось не за словами його, а за ділами. Як оце я суджу про дроворуба.

(Переклав П. Цімікалі)

Пригадай, чи не було в твоєму житті подібної ситуації, яка навчила тебе тому ж, що й байка Езопа. Які висновки для себе довелося тоді зробити? Як ти особисто розрізняєш щирість і нечесність поведінки друга, щедрість і скнарність?

Що таке доброчинність? Наведи приклад доброчинності людей. Поясни, чому ти так вважаєш.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Андрій Малишко

ПРАВДА

Мене навчала мати ще колись:
– Як виростеш, моя мала дитино,
То мудрим будь і мужнім будь в житті. –
Скупих два слова.
Нелегкі два слова.

У мудрості свої закони є:
І цвіт, і злет, і нескхимі пущі.
Пізнай краплину і течіння зір,
Зерно і камінь, і могутній всесвіт,
А правда лиш одна – вона колюча,
Гірка й жорстока.
І завжди в біді.

С. Погребиський
Краєвид села

Тож мужнім будь –
Оборони її,
Карай себе і серце рви на частки,
Збивай коліна в кров,
Упавши, встань,
І знов іди, і знов шукай її.

1. Які найважливіші людські чесноти мати заповідала синові?
2. Чи поділяєш ти думку матері героя?
3. Як ти розумієш слово «правда»?

◆ Чи відомі
тобі інші приказки
на цю тему?

◆ Пригадай
ситуації, коли вони
справдилися.

- ▶ Той, хто шанує батька й матір, буде вшанований своїм сином.
- ▶ Як хто чинить, так з ним і поведуться.
- ▶ Не зневажай людини в старості: ми бо теж постаріємо.
- ▶ Не все, що біліє – слонова кістка, і не все, що червоне – золото.
- ▶ Друг пізнається в неволі.
- ▶ Як мати рідненька, то й сорочка біленька.

Звернися до мамі так лагідно, як тільки ти умієш.

Увечері подякуй рідним за смачні страви, використавши лагідні слова з етикету мовлення.

Розділи вітання на дві групи: широко вживані, універсальні вітання (1); вітання, що притаманні вузькому колу людей (2). Поясни свою відповідь.

*Доброго здоров'я! Добрий день! Добридень!
Доброго ранку! Доброго вечора! Вітаю вас,
Петре Івановичу! Привіт! Салют! Вітаннячко!
Здоров! Здоровенькі були!*

- 1 Як навести місточки для товаришування?
- 2 Як зреагувати на невинуватану байдужість однокласників?
- 3 Яка з двох приказок тобі ближча за духом: «Робиш добро – не кайся, робиш зло – на зло й сподівайся» або «Моя хата скраю». Чому?
- 4 З наведених нижче прикладів вибери жести, пози і рухи людини, які є виявом ввічливості (1) або неввічливості (2). Свою думку обґрунтуй.

Усмішка або кивок головою у відповідь на вітання незнайомого.

Вітаючись, людина тримає руки в кишені.

Чоловік встас зі стільця, коли в кімнату заходить жінка.

Людина розмовляє, стоячи спиною до співрозмовника.

Заходячи в громадську установу, чоловік знімає головний убір.

Юнак відрекомендувався першим літньому чоловікові.

- 1 Татко вчора забив ногу. Що ти спитаєш у нього ввечері, коли він повернеться з роботи? Яким тоном ти висловиш своє ставлення до нього?
- 2 У тебе погана оцінка. Подумай, як саме ти розкажеш про свою неприємність мамі, татові, діду-севі? Що потрібно при цьому сказати? Якими жестами ти можеш супроводжувати свою розповідь?

Відомий філософ сказав, що «Людина може стати людиною лише через виховання». Чи поділяєш ти його думку?

Школа самовдосконалення

Існує таке поняття: життєпис або автобіографія. Це інформація, яку пропонують іншим про себе. Ти теж можеш навчитися цій премудрості. Перемалюй у робочий зошит та заповни наведену нижче анкету.

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Адреса _____

Телефон _____

Школа, клас _____

Дата народження _____

(А далі опиши свій життєвий шлях від народження до сьогоднішнього дня, вказавши, що ти любиш, чим цікавишся, а також про свої досягнення за останній рік).

Мої уявлення про себе, або що я знаю про себе

Знаєш, інколи цікаво спілкуватися і з собою. Коли відповідатимеш на запитання, добери прикметники на означення свого характеру:

Я є ...	Я хочу бути ...	Яким(ою) мене сприймають а) батьки – ... б) друзі – ... в) вчителі – ...

А тепер спробуй проаналізувати, що тобі допомагає і що заважає в житті:

	Мої позитивні якості	Мої вади
Моє ставлення до навчання		
Мої стосунки з іншими людьми		
Моє ставлення до себе		

**Про емоції, подвиги та вчинки і те,
як уникнути помилок
та негативних наслідків учинків**

Сьогодні у гості до Оленки забіг Павлик із двадцять п'ятої квартири. Ще минулого тижня це було просто неможливо. Останнім часом Оленка і Павлик не просто сварилися – доходило до крику і взаємних образ. Але Марта несподівано встановила перемир'я: допоміг у цьому футбольний м'яч із підписами гравців «Динамо», привезений нею з Києва.

Павлик був запеклим болільником і дуже здриг Марті – он як їй повезло! Але для чого їй м'яч? Адже вона дівчина! Невже їй теж подобається футбол?

Його цікавість перемогла почуття образи, і він напросився до Оленки в гості. Марта зустріла його доброзичливо, показала м'яч і запросила поїсти пахучу диню.

– А я тебе бачила у понеділок, – сказала Марта. – Біля Інтернет-клубу, з твоїми друзями. І, знаєш, ти молодець! Ти мені дуже тоді сподобався.

Павлик здивувався, навіть диню перестав їсти.

– Я молодець? Чому?

– Мені здається
нетактовним
читати чужі
листи і заглядати
у вікна.

– Тому, що не хизувався лайкою, на відміну від інших хлопців. Це вияв не тільки культури, а й мужності. Адже ти, виходить, протиставив себе компанії, її правилам поведінки. Тебе могли б ославити боягузом чи маминим синком, а ти не побоявся.

– Але він же й не заперечив хлопцям, – приєдналася до розмови Оленка. – Він тільки мовчав, і все. Хіба ж це мужність?

– А не насмітити в ліфті, коли цього ніхто не бачить, це що, по-твоему? Вчинок чи ні?

– Ти ще скажи, що Павлик лицар, – засміялася Оленка. – Такий, як у романах або кіно. І що мовчання – це справжній подвиг...

– Ні, подвиг – це дещо інше. Бо він пов'язаний із самопожертвою. Мабуть, ти ще не вчила, як триста спартанців у Давній Греції в ущелині Фермопіли протистояли сотисячній перській армії. Завдяки їхньому героїзму греки виграли ту війну. Ціною свого життя триста спартанців вчинили подвиг.

– Ага. Тепер розумію. Все одно, Павлик не герой.

– Зате він може вважати себе тактовним і вихованим.

– Такт – це, наприклад, коли хтось невдало пожартував, а ти не знаєш, як бути: промовчати і зробити вигляд, ніби нічого не трапилось, чи перевести все на жарт? – спитала Оленка.

– Саме так. Й це вже ознака гарного виховання. Нетактовно вихвалитися, насміхатися з чужих вад, у спілкуванні торкатися тем, які можуть завдати болю. Скільки таких «або» – їх усі й не пригадаєш. Ось ти, Оленко, можеш навести мені приклад нетактовності?

– Коли хлопці вибігають на перерву, відштовхуючи дівчаток від дверей.

– А мені, – підхопив розмову Павлик, – непристойним видається зауваження мого дідуся: «Як ти можеш слухати таку музику! Це ж дурниця!».

– Ну, тут складно сказати, Павлику. Пом'яну, дідусь просто хотів вплинути на твій

Герой
давньогрецьких
міфів троянський
воїн Еней на своїх
плечах виніс з
палаючого міста
свого батька.
Поряд з ним
падали на землю
прекрасні храми
і палаци,
піднімалися
хмари з пилу і
диму, а він уперто
рухався вперед,
до порятунку.
Цей подвиг
синівської любові
справедливо
ввійшов в історію.

смак. Хоча, можливо, зробив це не кращим чином.

Марта говорила багато і цікаво про важливість навчитися керувати своїми почуттями й емоціями, про необхідність знаходити в інших людях такі риси характеру, які нас цікавлять, і вчитися розуміти один одного. Слухати її було справжньою насолодою...

Сторінка
з маминого
рукопису

Емоція – переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя.

Поведінка – вміння поводитись відповідно до встановлених у суспільстві правил.

Вихована людина завжди легко знайде ту лінію поведінки, яка найбільше підходить для кожного окремого випадку. І тут нам допоможе **такт** – почуття міри, вміння орієнтуватися в обставинах. До ввічливої людини й інші, як правило, будуть ввічливі.

Етика обов'язково поєднує у собі такт з порядністю, інакше гарні манери допомагають лише приховувати нечесні наміри і негідні

вчинки. Але інколи навіть дуже порядна людина не справляється зі своїми емоціями. Образа, лють, роздратування – погані порадики. Вчинки під їхнім впливом призводять до виникнення напружених ситуацій і конфліктів у сім'ї або колективі.

В годину складних випробувань трапляються ситуації, які вимагають надзвичайного напруження фізичних і духовних сил, концентрації волі, ризику життям в ім'я високої мети. Героїчні, самовіддані вчинки, здійснені за таких обставин, називаються **подвигом**. Історія кожного народу береже багато прикладів подвигів заради батьківщини.

- Як, на твою думку, найкраще втамувати злість? А страх? А зневагу?
- Що таке тактовність?
- Пригадай і розкажи про тактовний вчинок друга, який справив на тебе враження.
- Що тобі допомагає уникати помилок? Якщо ти потрапляєш у складну ситуацію, то радишся з друзями чи з рідними? Чому?
- Прочитай вірш. Чи поділяєш ти переконання героя цього вірша? Вислови власні міркування.

Анатолій Костецький

Франчук Марія,
8 років

МІТТЕЛІКА ЛОВИТИ

Метелика ловити
я не хочу: він –
квітка неба, хай живе собі!
Хай крильцями барвистими
тріпоче,
щоб радісно було мені
й тобі!
І квітку лісову не стану рвати,
її додому я не понесу,
бо вдома їй джмеля
не погойдати і не попити ранками
росу!
І ні стеблинку, гілку
чи травинку я не ображу:
Це –
страшений гріх!
Бо в кожній з них живе тремка
живинка, що світиться довірою
до всіх...

Чи
погоджуєшся ти з
цими приказками?
Чому?

- Розум – найлегший вантаж у дорогу.
- Спілкуйся з мудрими: вони тебе й навчать і вдосконалять.
- Тактовність є розум серця.

Як ти
запросиш друзів
до себе на день
народження?

Чи вмієш
ти чемно
відмовлятися?

1. Всі знають, що при зустрічі люди говорять один одному *добридень*, а прощаючись – *до побачення*. А що ще можна сказати один одному при зустрічі і при прощанні?

2. Чи знаєш ти як правильно запрошувати? Вживай такі слова і вирази:
Ласкаво прошу! Уклінно прошу! Запрошую! Прошу завітати! Гостинно запрошую! Милостиво прошу!

3. Згода висловлюється так:
Із задоволенням! З радістю! Будь ласка! Добре! Згода!

4. Відмова висловлюється так:
На жаль, не можу! На жаль, ні! Ні, дякую! Дякую, не потрібно! Перепрошую, але не можу! Мені дуже шкода, але... Шкодую, що не можу... Дуже шкода, проте... Мені дуже прикро, але...

При відмові заперечні форми варто пом'якшувати.

1. Назви відомі тобі з життя, літератури, творів мистецтва приклади подвигів заради батьківщини.
2. Пригадай і наведи приклади знання етикетних правил, які допомагають спілкуванню людей:
а) в крамниці; б) в театрі; с) на дискотеці; в) в сім'ї.

1. Оріся і Оленка посварилися. Петрик хоче їх помирити.
2. Ваня розмалював брату Павлику зошит із математики різнокольоровими фломастерами. Мама мить братів.
3. Славко їхав на велосипеді через калюжу і обляпав нове плаття Ганнусі.

Знайди правильні етикетні рішення

- 1 Батько і Сергійко зайшли в автобус. Сергійко захопив зручне місце, влаштувався, поклав на сусіднє сидіння рюкзачок і закричав: «Тату, іди швидше, я тобі місце зайняв!» Батько підійшов, нахилився до синового вуха і сказав... Що саме сказав батько синові?
- 2 Тебе запрошують на дискотеку, а мама не дозволяє. Відмовся так, щоб не образити друга.
- 3 Запроси друзів на день народження, самостійно виготовивши листівку-запрошення. Подумай, що ти напишеш у листівці.
- 4 На перерві ти забігаєш у клас, щоб взяти бутерброд, а там класний керівник про щось розмовляє з батьками Миколки П. Що тобі варто сказати і зробити у цьому випадку?
- 5 Втомлений Петрик їде в переповненому автобусі додому після тренування. Поряд із ним стоять бабуся, літня жінка і Оленка з паралельного класу. На зупинці звільняється одне місце, і так зручно – наче спеціально для Петрика. Порадь, що і як йому робити.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Бруно Ферреро

Карло був дуже неспіливим хлопчиком, вразливим і тихим. Якось, прийшовши зі школи, він сказав мамі, що з нагоди свята Валентина дуже хоче приготувати побажання для всіх дівчаток і хлопчиків зі свого класу.

Мама щодня спостерігала, як діти повертаються зі школи. Карло завжди йшов останнім. Інші діти весело сміялися, галасували у гурті, а Карло тримався осторонь.

Проте невдовзі мама таки вирішила допомогти синові здійснити його задум. Вона купила кольорові олівці, аркуші картону і все, що було для цього необхідне. Три тижні поспіль Карло проводив вечори, акуратно розмальовуючи аркуші,

*Гладських Дар'я,
14 років*

аж доки не підготував тридцять п'ять побажань-валентинок.

Надійшло свято Валентина. Карло із хвилюванням поскладав картки до ранця і побіг до школи.

Мама вирішила, що приготує його улюблені тістечка і горнятко гарячого шоколаду. Вона хотіла зробити синові приємну несподіванку, бо знала, що хоч він приготував побажання для кожного, сам може не отримати жодної листівки.

Мама побоювалася, що Карло повернеться зі школи розчарований, і хотіла хоч якось втішити його.

Пополудні все було вже готове. Коли мама почула надворі галас, визирнула у вікно. Це діти поверталися зі школи. Карло, як звичайно, йшов останнім. І... сам.

Хлопчина вбіг до хати і кинув ранець на крісло.

В руках у нього не було нічого, отож мама очікувала, що син зараз вибухне плачем. Тамуючи клубок у горлі, вона тихо промовила:

– Я приготувала тобі тістечка і шоколад...

Але Карло, здавалося, не чув маминих слів. Його обличчя сяяло від щастя.

– Я не оминув нікого! – радісно вигукнув він. – Нікого!

Мама занепокоєно глянула на сина. Він повторив:

– Я нікого не оминув. Нікого...

(З журналу «Світ дитини»)

Тиш Юлія,
8 років

1. Які поради слід дати Карлу? Чи має непокоїтися мама?
2. Охарактеризуй Карло. Чи виникає в тебе бажання з ним дружити? Чому?
3. Вигадай історію, яка була б продовженням прочитаного.
4. Розкажи, що таке тактовність.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Максим Рильський

Я ненавиджу брехню
У всякій одежі, –
В розкішній та пишній найбільше,
Самовдоволену тупість,
Хоч би й носила вона
В золотих обідках окуляри.
Метушливість, хапливість, крикливість,
Заздрість і себелюбство,
Гучними словами прикриті,
Очі, презирливо замружені,
Жиром огидним заплилі,
Вуха, заткнуті ватою
Супроти вітру і горя людського,
Зраду й підлоту
З очима блудливими,
Фарисейство і лицемір'я
У личині моральності строгої...
Я ненавиджу!
Речі прості і чисті люблю я:
Серце, для друзів одкрите,
Розум, до інших уважний,
Працю, що світ звеселяє,
Потиск руки мозолястої,
Сині світанки над водами,
Шум у лісі зелений і шум золотий,
Спів солов'їний і пісню людську,
Скромну шипшину і горду троянду,
Мужність і вірність,
Народ і народи –
Я люблю!

Ткаченко Юлія,
9 років

Чи поділяєш ти уподобання поета?

Перемалюй таблицю у робочий зошит та заповни її власними міркуваннями. Спробуй бути щирим.

Що я люблю	Що я не сприймаю

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Василь Земляк

ЛЕЛЕЧИЙ СУД

Якось восени я йшов полем і побачив: на великому лузі зібралося багато лелек. Вони утворили коло, а в колі тім з опущеною головою стояв один, красень, і слухав стрекотливу, тривожну мову своїх побратимів. Коло то звужувалося, то знову розширювалося, одні поступалися місцем іншим. Була саме пора відльоту лелек, і вони, певно, так я думав, зібралися на цей луг з навколишніх сіл і гаїв, щоб звідси разом вирушити в далеку путь. Спочатку я гадав, що в центрі стоїть їхній ватаг, але невдовзі відкинув цей здогад. По якомусь невловимому знаку всі лелеки піднялися, а він залишився, він навіть побоявся підвести голову. Вони зробили над ним прощальне коло і полетіли.

Він не стрекотав, не бився об землю, не просив прощення чи помилювання. Він стояв, убитий горем. Тільки тепер я здогадався, що відбувся лелечий суд – можливо, найсправедливіший і водночас найжорстокіший з усіх судів. Осуджений не рухався, не ворухився, аж поки його побратими зникли з видноколу. Потім уже він піднявся і полетів у протилежний бік. Його покинули, йому заборонили летіти з ними, і він залишився в самотині...

Виявляється, він не загинув. Його підібрали діти, не знаючи про те, що він учинив злочин, відігріли, привчили до іншого життя, назвали його Халимоном.

Лелеки щовесни прилітали, виводили діток, знову відлітали, а Халимон усе жив самотником і більше ніколи не піднімався в небо.

Зовсім випадково я довідався, за що покарали лелеку. Може, то просто людська вигадка, а може, й правда – не знаю. Люди часто, коли не знають, як було насправді, вигадують свою історію, свою легенду...

Гостілова Олена,
9 років

Мені розповіли, що того літа в сусідньому селі під час грози блискавка підпалила хату, на якій багато років жили лелеки. Господар хати майже з вогню виніс дітей і дружину. Він же, лелека, рятуючи себе, відразу полетів геть од пожежі, забувши про свою родину. На виручку прилетіли інші лелеки, але вже було пізно – мати з двома маленькими нелітками загинули у вогні. Лелека все літо ховався, а коли настала пора вильоту, він тихенько пристав до зграї. Але там його упізнали і осудили на вічну самотність.

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

О. Солодовников
Юні футболісти

1. Щоб краще пізнати своє вміння керувати емоціями, визнач свій характер.

Пригадай і опиши свої емоції в різних ситуаціях:

- а) в автобусі тобі наступили на ногу;
- б) у вас новий вчитель математики;
- в) урок занадто нудний;
- г) тебе запрошують на вечірку, де ти нікого не знаєш;
- д) сталася сварка з другом;
- е) тобі чогось дуже хочеться, але ти знаєш, що цього не можна.

2. Попроси свого друга написати твір про тебе: «Розкажи мені про мене».

Бесіда 4

– А я кожного ранку муркочу, труся об коліно, а Оленка мені посміхається.

– А я вчора о п'ятій ранку привітався, так клітку хусткою накрили. І чому б це?

Про те, чому люди вітаються, що таке етикет і до чого призводить незнання етикетних правил

Оленка прибігла додому після прогулянки в гарному настрої і одразу кинулася в кімнату до тата.

– Татусю, знаєш, я сьогодні була свідком такої кумедної ситуації! Заходить у крамничку на розі високий чоловік, широко посміхається і каже: «Бонжур!»*. Неначе він когось тут знає, чи буває там кожен день! А продавщиця у відповідь та-а-ак посміхнулася, неначе вчилася у паризькому ліцеї. І всю покупку йому в пакуночок склала! Чудеса та й годі!

– Ти так вважаєш?

– А що, неправда?

– Та це не чудеса, це вміння, доцю! Від якого легко стає в стосунках з іншими. Ти навіть уявити собі не можеш, скільки непотрібних сварок, нарікань, конфліктів можна було б уникнути, якби ми знали, вміли і хотіли правильно спілкуватися!

– Для цього достатньо бути чемним?

– Не тільки. Важливу роль відіграє й вираз твого обличчя.

* фр. Добрий день!

Оленка засміялась.

– Ага, якщо привітатись з сумним виглядом! Це буде погано?

– Саме так! Учені стверджують, що коли людина посміхається, то з часом їй і самій на душі стає краще. Всі ці нехитрі «тонкощі» полегшують спілкування, задають настрій для розмови. І потім, ще одне. Із посмішкою на обличчі важко сваритись з кимось. Ти можеш зробити дослід, і переконаєшся, що це так.

Оленка замислилась.

– Добре. Спробую.

Сторінки

*з маминого
рукопису*

Етикет – норми поведінки і правила ввічливості у товаристві.

Стосунки між людьми починаються з привітання і вміння дякувати. Вітатися прийнято не тільки із знайомими нам людьми, а й з тими, з ким ми спілкуємось. Першими вітаються молодші із старшими, та чоловіки із жінками.

У привітанні важливі не тільки слова, а й жести та міміка, які їх супроводжують, зокрема приязна посмішка. Українці, наприклад, вітаючись, прикладають руку до серця або вклоняються. Деякі народи Африки вітаються носами, піднімають для вітання стиснуту в кулак праву руку.

1. А що ти знаєш про етикет вітання? Хто вітається першим – хлопчик чи дівчинка? Дорослий чи дитина? А як потрібно прощатися з дорослими і однокласниками?
2. Проаналізуй репліки kota і папуги. Вони виховані, чи їх ще потрібно виховувати? Що означає бути вихованим?

Прочитай казку і дай відповіді на запитання

ВАСИЛИНА ПРЕКРАСНА

(уривок)

Раптом чує Василина – земля дрижить, ходом ходить. Це Баба-Яга в ступі летить, товкачем поганяє, мітлою слід замітає. Під'їхала до воріт та як закричить:

– Тьху, тьху, руським духом пахне! Хто тут є?

Підійшла Василина до Баби-Яги, вклонилася їй низесенько та й каже тихесенько:

– Це я, бабусю; мене мачушині дочки по вогонь прислали!

– Так, – каже Баба-Яга, – твоя мачуха мені родичка. Ну що ж, поживи в мене, попрацюй, а там побачимо.

А потім як крикне гучним голосом:

– Гей, запори мої міцні, відімкніться, ворота мої широкі, відчиніться!

Відчинились ворота, Баба-Яга в'їхала. Василина вслід за нею. Коло воріт берізка росте, хоче дівчину зашмагати.

– Не шмагай, берізко, дівчину! Це я її привела, – каже Баба-Яга.

Коло дверей лежить собака, хоче дівчину покусати.

– Не займай дівчину, це я її привела, – каже Баба-Яга.

У сінях кіт-воркіт, хоче дівчину подряпати.

– Не зачіпай її, коте-воркоте, це я її привела, – каже Баба-Яга. – От бачиш, Васирино, від мене нелегко вибратись. Кіт подряпає, собака покусас, береза очі виб'є, ворота не відчиняться!

Зайшла Баба-Яга до хати, лягла на лаві.

– Гей, дівко-чорнявко, подавай їжу!

Вискочила дівка-чорнявка, почала Бабу-Ягу годувати: борщу казан, та молока дзбан, та двадцять курчат, та сорок каченят, та півбика, та два пиріжки, та квасу, меду, браги без міри.

І. Білібін
Баба-Яга

І в наші дні
китайці вітають
один одного не
словами «Як
справи» чи «Як
поживаєте», а
кажуть: «Чи їли ви
сьогодні рис» –
такою важливою
для китайців була
і є ця злакова
культура.

Гостілова Олена,
9 років

Все з'їла Баба-Яга. Василині тільки скоринку
хліба дала. А потім і каже:

– Ну, я зараз за здобиччю полечу, а ти візьми
отой мішок, там горох з маком перемішаний, –
все по зернятку перебери, на дві купи розклади.
А як не зробиш – я тебе з'їм.

Вийшла Баба-Яга надвір, свиснула – підкоти-
лася до неї ступа з товкачем.

Сіла Баба-Яга в ступу, виїхала з двору, товка-
чем поганяє, мітлою слід замітає.

Надвечір зібрала дівка-чорнявка на стіл, ста-
ла Бабу-Ягу піджидати. Затріщали дерева, за-
шуміло листя – їде Баба-Яга, кістяна нога.

– Ну як, Василю? Зробила роботу?

– Все готове, бабусю.

Розсердилася Баба-Яга, а сказати їй нема чого!

– Ну, коли так, іди спати, і я зараз ляжу.

Пішла Василина за пічку й чує – Баба-Яга го-
ворить:

– Ти, дівко-чорнявко, піч розпали, вогонь роз-
клади; я прокинуся – Василю спечу.

Лягла Баба-Яга, поклала губи на полицю,
ступнею накрилась, на весь ліс захропіла.

Заплакала Василина, вийняла лялечку,
нагодувала її хлібцем.

– Лялечко-голубонько, поїж та мене, бідо-
лашну, потіш! Хоче мене Баба-Яга з'їсти.

От лялечка її й навчила, що та як робити,
як лиха позбутися. Кинулась Василина до
дівки-чорнявки, низько поклонилася:

– Дівчино-чорнявонько, візьми мою хус-
точку шовкову та мені допоможи. Ти не
стільки дрова підкладай, скільки водою
заливай.

Відповідає їй дівчина-чорнявка:

– Добре, любонько, я тобі допоможу. Дов-
го піч топтиму, Бабі-Язі колискові пісні
співатиму, щоб міцніше спала. А ти тікай,
Василинонько!

Вибігла Василина в сіни. Кинувся до неї кіт-
воркіт, хоче її подряпати. Кинула йому пирі-
жок – він її не зайняв.

Щодня,
зустрічаючись
із знайомими
вперше, ми
вітаємося.
Ні сумний настрій,
ні неухважність
не можуть
виправдати нас,
коли ми нехтуємо
цією найважливі-
шою формою
ввічливості.

Побігла Васирина з ганку. Вискочив собака, хоче її покусати. Дівчина йому хлібця кинула – собака її й не зайняв.

Побігла Васирина з двору геть. Хотіла їй берізка очі вишмагати. Вона її стрічкою з своєї коси перев'язала, і берізка пропустила дівчину.

Хотіли ворота замкнутися. Васирина їм завіси салом змазала, вони перед нею і відчинилися. От і вибігла дівчина в ліс.

А Баба-Яга прокинулася, схопилася, почала Васирина шукати, в сні кинулася.

– Коте-воркоте, дівка мимо пробігала, чи ти подряпав її?

А кіт-воркіт відповідає:

– Я тобі, Бабо-Яго, десять років служу, ти мені й скоринки не дала, а вона мені пиріжка дала, от я її й пропустив.

Кинулася Баба-Яга у двір.

– Собако мій вірний, чи покусав ти дівку неслухняну?

А собака їй у відповідь:

– Я тобі десять років служу, ти мені й кісточки не дала, а вона мені хлібця дала, я її і пропустив.

Кинулася Баба-Яга до берези:

– Березо моя, березо, чи ти їй очі вишмагала?

А береза їй у відповідь:

– Я в тебе десять років росту, ти мої гілочки й мотузкою не підв'язала, вона мене стрічкою обвила. Я її і пропустила.

Підбігла Баба-Яга до воріт.

– Ворота мої міцні, чи ви замкнулися, чи за-тримали дівку неслухняну?

А ворота відповідають:

– Ми тобі стільки служили, ти нам у завіси й води не підлила, а вона нас сальцем змазала. От ми її і пропустили.

Розсердилася Баба-Яга. Почала собаку бити, кота шмагати, ворота ламати, березу рубати. За-морилася, упарилася, ухекалась, не стала Васи-лину здоганяти. А Васирина додому прибігла.

1. Проаналізуй, як спілкується з іншими героями Баба-Яга і з якими словами до них звертається Васирина.

2. Які слова і вчинки Василя стали їй у пригоді? За що були їй вдячними слуги Баби-Яги?
3. Як казка переконує нас у важливості ввічливості й уваги до людей? Які вирази найчастіше вживаються персонажами казки у звертанні один до одного?

Звернися до свого товариша з якимось проханням.

Чи відповідає форма твого прохання вимогам етикету?

Прохання, з яким ти звертаєшся до людини, повинно бути ввічливим і починатися зі слів:

Якщо можна, дай мені будь ласка... Дозволь мені... Дуже прошу... Будь ласка... Прошу...

Пам'ятай, що слова прохання треба вимовляти неголосно, тон має бути рівний (не грубий, не наказовий, не облесливий), при цьому необхідно дивитися людині в очі, а не кудись убік.

1. Спробуй привітання «добрий день» вимовити не поспіхом, не машинально, а повільно й приязно. Поглянь при цьому у вічі знайомому та щиро посміхнися. Добрий настрій і йому, і тобі забезпечений.
2. На кожній перерві Петрик засвідчує свою увагу до сусідки по парті: то за косу смикне, то підніжку поставить, то штурхана дасть.
Порадь йому інші, більш галантні прояви уваги у приємній для його сусідки формі.
3. У напівпорожній автобус зайшла дівчинка, сіла і обережно торкнула за плече бабусю, яка дрімала попереду: «Гроші на квиток передайте, будь ласка!». Молода жінка, яка сиділа поруч, глянула на дівчинку і тихенько сказала: «Не дуже добре ти вихована!». «Чому це не добре?» – образилася дівчинка. – «Я ж чемно попросила».
Розсуди, хто правий і чому.
4. Миколка написав своїй вісімдесятилітній прабабусі листівку: «Дорога бабусю! Вітаю тебе з днем народження! Бажаю тобі здоров'я, великих успіхів у праці та особистому житті». Коли його спитали, що він мав на увазі, кажучи про успіхи у

Давні мудреці зауважували: першим вітається той, хто має достатньо гідності, щоб не боятися її втратити.

◆ Пригадай інші народні приказки й прислів'я, які навчають нас культурі спілкування.

◆ Напиши міні-твір на тему одного з прислів'їв.

праці (адже бабуся вже давно не працює), він відповів: «По-перше, так усі пишуть, а по-друге, бабуся іноді працює на кухні – обід готує». Поміркуй, чи дуже сподобається така листівка бабусі?

- ▶ Хто з людьми дружить, той не тужить.
- ▶ Слово – не горобець, вилетить, не впіймаєш.
- ▶ Вмій жартувати, та знай, коли перестати.
- ▶ Берись дружно – не буде сутужно.

Прочитай текст і дай відповідь на запитання: який урок дав панові пастушок?

ПАН І ПАСТУШОК

Раз їде пан. Доїжджає до річки, а там недалеко пастушок пасе овечок. От пан і питає його:

– Скільки у тебе овець? Чи далеко до села? Як тебе звуть? Чи глибока ця річка?

А пастушок йому й каже:

– Сімсот сім верст Мартин по коліна.

Картина галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

Г. Мацегора
Сільські новини

Тиш Юлія,
8 років

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Микола Іщенко

ЗВИЧКА І ЗВИЧАЙ

Вітаються в селах з незнайомцями здавна не тому, що селяни були некультурні. Навпаки – той звичай від високої культури людського спілкування.

Було, йде полем людина – до праці чи вже перед смерканням, відпрацювавши. Навстріч – по-дорожні. Ще здалеку одне від одного, міркують обоє: що обіцяє ця зустріч? Вороги вони одне одному, чи ні? Якщо ні, то привітається зустрічний до зустрічного. Коли ж вороги, то обоє остерігатимуться удару як не в груди, то в спину.

В привітанні звучить доброзичливість і звіряння мирних, не лихих намірів. Ось звідки оті вітання в наших селах з незнайомцем і першим-ліпшим зустрічним. Тож не скажеш про цю звичку, що вона – пережиток, забобон...

Гадаю, не годиться й ототожнювати звичаї зі звичками. Ось, приміром, був у нашому селі дід Варивон. Запам'ятався мені тим, що і в найгарачішу жнивну спеку не скидав картуза. Усі косарі в солом'яних капелюхах – брилях, як їх називають здавна. А він – у грубезному, шкарубкому від поту капелюсі. Якось запитав його:

– А вам, дідусю, не задушно отак? Спека ж...

– Чи ти бач – задушно?! – весело відповів дід. – Та я змалечку нездужим був. А оцим картузом і вилікувався. Бо піт, хлопче, виганяє з людини всілякі недуги.

Не повірив я тоді дідові. Аж у зрілому віці усвідомив його правоту.

Недаремно ж древні єгиптяни при зустрічах замість «Добридня» запитували одне одного: «Чи добре ви пітнієте?».

Звичка діда Варивона не стала звичаєм для моїх земляків. У спеку вони носили не картузи, а

На Сході вважають, що привітання «Доброго дня» та «Доброго здоров'я» продовжують людині життя! Отож не забувай частіше вітатися з татом, мамою, бабусею, дідусем, усіма членами родини і не тільки з ними!

солом'яні брилі. Щоб не пітніти й не задихатись. Вітаючись зі старшими, неодмінно знімали головний убір. Адже це стало звичаєм не лише для нас, українців.

Звідки цей звичай? Одні дослідники кажуть: у Давній Русі раб у такий спосіб показував свою поголену голову, щоб ні в кого не було сумнівів, що він – невольник.

Інші стверджують: рицар знімав шолом, звіряючись зустрічному в добрих намірах, в доброзичливості...

Попри все, звичай цей – ознака культури, тим-то його додержуємось. Звідси – чотири підвалини етикету: моральність, доцільність, естетичність, традиції.

1. Які народні правила етикету на кожен день ти знаєш?
2. Заведено, що діти мають вітатися першими. Чому, як ти гадаєш?
3. Як величають тата і маму в українській традиції етикету? Якими словами зазвичай до них звертаються?
4. За давньою китайською традицією людина повинна подивитися у вічі старшому двічі: коли прийшла і коли прощається. Як ти думаєш, чому?

Як можна привітатися з друзями? Перемагає той, хто знає більше виразів вітання.

1. Павлик прокинувся і збирається до школи. Які етикетні правила на щодень він має пам'ятати і виконати:
 - а) у спілкуванні з рідними;
 - б) при зустрічі з сусідом;
 - в) при зустрічі з однолітками;
 - г) у спілкуванні з учителями.
2. Дискусія на тему:
«Що таке справжня дружба».
«Чи вміють товаришувати хлопчики і дівчатка мого класу?».

Школа самовдосконалення

Моє ставлення до інших людей

1. Спробуй пригадати, з ким ти найбільше спілкуєшся вдома, в школі, поза школою. Уяви себе планетою, навколо якої кружляють інші. Дай їм імена. Чим важливіша для тебе ця людина, тим ближче до своєї планети помісти її власну.

2. Уяви собі ідеальний світ, в якому можна буде спілкуватися тільки з приємними для тебе людьми, тобто, з людьми, з якими тобі просто, затишно і добре.

В центрі намалюй себе, а навколо, як планети, інших.

Запитання і завдання для самоперевірки

- Назви відомі тобі чесноти. Коротко сформулюй зміст однієї-двох.
- Використай лагідні слова у своєму зверненні до родичів. Продовж синонімічний ряд.
Тітка, ...
Дядько, ...
Дочка, ...
Син, ...
- Назви образи, які в українських народних казках уособлюють добро.
- Сформулюй свою згоду класному керівникові попрацювати в суботу у дитячому будинку.
- Сформулюй свою відмову другу, який запрошує тебе на день народження.
- Розкрий роль етикету у твоєму житті.

Світ починається з мене

Коли людина дорослішає, вона змінюється. Змінюється не лише зовнішньо. Зміни відбуваються у її характері, у поведінці.

Людина пізнає світ, у якому живе, людей, що її оточують, СЕБЕ.

*“Селянська сім'я”
Павло Філонов*

Бесіда 5

**Про те, що означає бути щасливим,
про неповторність кожної людини
і необхідність відчувати гармонію в собі**

Бабуся якраз поверталася з магазину. Двері їй відчинила Оленка. Вигляд в дівчинки був засмучений.

– Бабусю! Ти мене любиш чи ні?

– Ну, звичайно.

– Тоді допоможи, а то мама не дозволяє мені дивитися мій улюблений серіал для підлітків. Усі мої подруги його дивляться. А мамі не подобається.

– А тобі дуже хочеться?

– Дуже-дуже. Коли я його дивлюсь, то відчуваю себе дорослішою. І безмежно щасливою.

– Ти, певно, жартуєш, кицю? Хіба ж це щастя?

– А що, по-твоєму?

– Все, що завгодно, але не це. Кожен уявляє собі щастя по-своєму. Для одного – це успішна кар'єра, а для іншого – гарна і дружна сім'я.

– І коли ти не вивчив уроки, а тебе не спитали, – це теж щастя!

– Ой, Оленко, – зітхнула бабуся. – З власного досвіду я зрозуміла, що справжнє щастя приходить тоді, коли людина навчиться жити в ладі із собою, коли її не мучать докори сумління.

– Я теж
індивідуальність.
Он у мене яке
пир'ячко!

Важливо навчитися дослухатися до себе і знаходити в душі рівновагу між бажаннями і можливостями.

– Добре, бабусю. Нехай і так. Але ж, дивлячись серіал, мої подружки виростають у своїх очах. Їм є про що спілкуватися. А мама цього не розуміє.

– Мені здається, що ти сама себе ще досить добре не розумієш. Якщо серіал для тебе такий важливий, значить тобі подобаються його герої. І ти, мабуть, хочеш їх наслідувати. Ти не роби цього. Залишайся сама собою! Жити потрібно не чужим життям, а власним.

– Це як, бабусю?

– Це значить знайти для себе свій власний стиль, який зробить тебе не лише привабливою, але й передаватиме твою неповторність. Працюй над собою, своїм характером, бо без цього ніяке кіно не зробить тебе дорослішою.

Оленка важко зітхнула.

– А що, якщо в мені є якийсь талант, а я його не знаю? То як же його відкрити? І як мені, як ти кажеш, працювати над собою? І як почувати себе щасливою?

Тут задумався і папуга.

А й справді, як?

Сторінка
з маминого
рукопису

Кожна людина є індивідуальністю, тобто має свій внутрішній світ, а також певний життєвий досвід. В цьому відношенні вона – неповторна.

Учені вважають, що в людині живе три «я»:

- якою її бачать інші люди;
- якою вона сама себе уявляє;
- якою вона є насправді.

*Вони твердять, що знати себе набагато складніше, ніж свого ближнього. Дуже важливо навчитися бути об'єктивним у самооцінці, а ще – відчувати спокій і гармонію у своїй душі. **Гармонія в душі** – злагода, мир, спокій, відповідність бажань і можливостей. **Характер** – особисті риси людини, які виявляються у її поведінці.*

1. А що означає бути щасливим для тебе?
2. В чому полягає твоя індивідуальність?
3. Прочитай варіанти можливих характеристик людини: **вихований** – той, який по-доброму, з порозумінням ставиться до інших, ввічливий, чемний, тактовний, делікатний; **ввічливий** – той, який дотримується норм поведінки, уважний у поводженні з людьми; **вірний** – постійний у своїх почуттях та поглядах, відданий; **гречний** – шанобливо ввічливий у поводженні з людьми, чемний; **добрий** – який доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей; **люб'язний** – уважний, привітний; **лагідний** – спокійний, ніжний, сумирний, тихий, який уміє легко ладити з іншими; **манірний** – позбавлений простоти, неприродний; **милосердний** – який виявляє добре, співчутливе ставлення до кого-небудь; **мудрий** – дуже розумний, той, що знає життя і має досвід; **поміркований** – той, який керується здоровим глуздом, а не емоціями; розважливий, обережний, розсудливий.
4. Які риси характеру тобі хотілось би виховати в собі? Чому? Обґрунтуй свої міркування.

Як
правильно
прощатися зі
своєю бабусею?

Серед виразів, які вживаються при прощанні, є розмовні, невимушені та офіційні. Обери ті, які будуть доречними у хвилини прощання з дорослими (1) та зі своїми ровесниками (2).

До побачення! До зустрічі! До наступної зустрічі! До понеділка! До завтра! Добраніч! На добраніч! Доброї ночі! Бувайте здорові! Усього найкращого! На все добре!

1. Прокоментуй слова із вірша аварського поета Расула Гамзатова:
«Ось чоловік, що скажеш ти про нього?»
У відповідь розводить друг руками:

«Я не знайомий з ним, я не скажу нічого
Про нього гарного, бо він не жив із нами!»
«Ось чоловік, що скажеш ти про нього?»
Я іншого товариша питаю.
«Я не знайомий з ним, я не скажу нічого
Поганого про нього, бо не знаю».

2. Позиція котрого з друзів поета тобі ближча?

◆ Про які риси характеру йдеться у прислів'ях?

◆ Що значить бути людиною? Як ти розумієш цей вираз?

- ▶ Лиш до доброї криниці йдуть люди пити водиці.
- ▶ Не всяка стежечка без спориша, не у кожної людини добра душа.
- ▶ Гляди, не забудь: людиною будь!
- ▶ Той багато дає, хто дає від щирого серця.
- ▶ Щирому серцю і чужий біль колька.

Пригадай і розкажи про ті ситуації з життя, в яких доречні ці приказки.

1. Розіграйте сценки, епіграфом до яких міг би стати вираз «Щирому серцю і чужий біль колька».
2. Розіграйте ситуацію прощання: а) невимушеного; б) офіційного; в) після неприємної розмови.

Дискусія на тему: «Чи завжди той, хто знає етикетні правила, є вихованим?».

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Джанні Родарі

ДОРОГА, ЩО НІКУДИ НЕ ВЕЛА

За селом розходилися три дороги: перша простягалася до моря, друга – до міста, а третя вела в безвихідь.

Мартіно цікавився, куди та третя все-таки веде; він розпитував, але всі відповідали одне й те саме:

- Ота дорога? Та дорога нікуди не веде.
- А як далеко вона пролягає?
- Нікуди вона не пролягає.
- То чого ж її проклали?
- Ніхто її не прокладав, вона була завжди.
- І ніхто ніколи по ній не ходив?
- Ну й упертий же ти вдався. Ми ж тобі кажемо, що там нічогісінько немає.
- Звідкіля ви знаєте? Ви ж самі там ніколи не були.

Мартіно так настирливо допитувався, що люди прозвали його Впертим. Він на це зовсім не ображався, а все думав про дорогу, що нікуди не веде.

Скоро він підріс: сам уже вулицю переходив, не те що раніше, коли дідусь його за руку переводив. Одного ранку пішов він з дому та й подався у далекі мандри, щоб з'ясувати, куди веде таємнича дорога, покрита густим бур'яном і вся у вибоїнах. Добре, що дощу не було, а то б під ногами лежали самі калюжі.

Обабіч неї височів живопліт, а потім ліс почався. Віття дерев тісно перепліталось вгорі й утворювало темну прохолодну галерею, в яку проникали лише поодинокі промінці сонця й освічували її, мов ліхтарі.

Мартіно все йде та йде, а галереї нема кінця-краю. Вже в нього ноги болять і здається, що було б краще вернутися назад. Та раптом Мартін вгледів собаку.

«Де собака, там і хата, – зміркував Мартіно, – або принаймні людина». Метляючи хвостом, собака побіг йому назустріч, лизнув руку та й подріботів назад дорогою, щомиті озираючись, щоб упевнитися, чи йде Мартіно назирці.

– Іду, йду, – мовив зацікавлений Мартіно.

Нарешті ліс порідшав, угорі прозирнуло небо, а дорога вперлася в залізну хвіртку.

Кривонос Катерина,
11 років

Крізь ґрати Мартіно побачив великий замок. Усі двері й вікна в ньому були навстіж відчинені, з усіх бухав дим, а на балконі стояла гарна-прегарна синьйора. Вона привітно махала рукою й гукала:

– Заходь, заходь, Мартіно Впертий!

– Отже, я дійшов до кінця дороги, – зрадів Мартіно. – Якби не ви, синьйоро, я б і гадки про це не мав.

Мартіно відчинив хвіртку, перейшов через парк і, опинившись у замковому залі, вклонився чарівній синьйорі, що саме простувала вниз сходами. Вона була препишно вбрана, – куди тій феї чи принцесі, – й привітно всміхалася:

– Отже ти не повірив на слово? Чому не повірив, що дорога ця нікуди не веде?

– Бо це нісенітниця. Хоч як багато на світі доріг, та цікавих місць куди більше.

– Авжеж, була б тільки охота мандрувати. А зараз я тобі покажу замок.

Було в тому замку безліч зал, наповнених розманітими скарбами, чисто як у тих казкових

палацах, де сплять зачаровані красуні й де морські страховиська зберігають свої багатства. Були тут діаманти, коштовне каміння, золото, срібло. І в кожному залі синьйора казала:

– Бери, що тобі до вподоби. Я позичу тобі воза й коней.

Самі розумієте, що Мартіно не треба було припрошувати. Вертався він додому з повним візком. На передку сидів дресирований собака, що вмів правити кіньми і гавкав, коли вони дрімали або збивалися з дороги.

У селі хлопця вважали мертвим, а тому зустріли з великим подивом. Собака розвантажив на майдані всі скарби, крутнув двічі хвостом на прощання і, сівши на передок, зник у хмарі куряви. Мартіно пообдаровував усіх – і друзів і ворогів – коштовними пода-

Переходько Катерина,
10 років

рунками. Безліч разів він розповідав про свої пригоди і завжди, як тільки кінчалася розповідь, хтось із слухачів кидався додому по візок і коня, та пускався в дорогу, що нікуди не вела.

Однак іще того вечора поверталися вони один по одному похнюплені: дорога для них обривалася в лісовій гущавині, далі її заступала щільна стіна дерев. І не було видно ані хвіртки, ані замку, ані вродливої синьйори. Отож, як бачите, часом буває, що скарби дістаються лише тому, хто перший нову дорогу торує. А Мартіно Впертий був першим.

(Переклав Іван Дзюб)

- 1 Дуже важливо, особливо молодій людині, не боятися бути собою, вірити в себе. Поясни, як про це говорить у казці автор.
- 2 Які риси в характері допомогли Мартіно потрапити у великий замок?
- 3 Хто із дорослих допомагає тобі повірити в себе?

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

І. Шевандронова
Катя і корабель
«Санта-Марія»

- 1 Опиши характер дівчинки. Як ти думаєш, в чому полягає його неповторність?
- 2 Про що вона мріє і що любить?

Моє Я

Кожна людина – це її внутрішнє «Я» і її зовнішнє «Я».

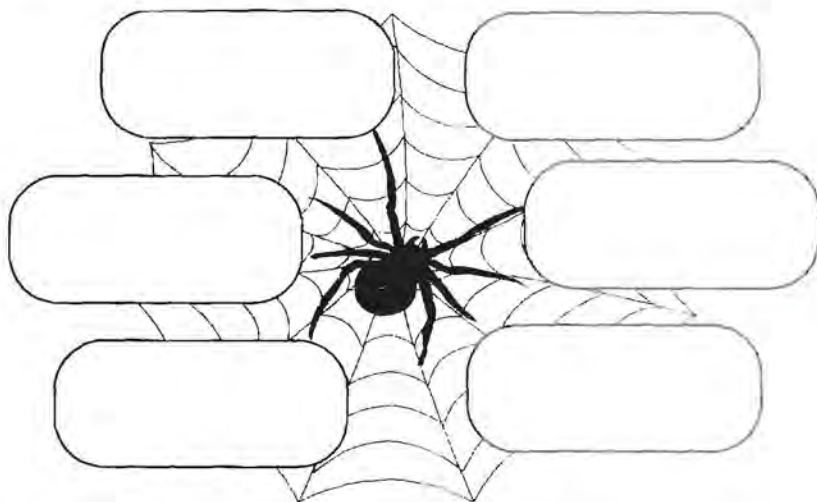
1. Перемалюй подану таблицю в зошит і заповни її:

Риси мого характеру (внутрішнє «Я»)	Яким(ою) мене бачать люди (зовнішнє «Я»)

2. Чи є у тебе відчуття задоволення своїм внутрішнім та зовнішнім «я»? Чим вони відрізняються? Що потрібно зробити, щоб частіше бути задоволеним собою?

Я і мої проблеми

3. Перемалюй у робочий зошит та впиши свої проблеми чи негативні риси характеру в павутину.

4. Намалюй образи, в якому ти себе уявляєш і в якому тебе уявляють інші?
5. Що ти в результаті знаєш про себе тепер нового?
6. Чого ти ще не знаєш про себе, а хочеш знати?
7. Чого в собі ти ще не розумієш?

Бесіда 6

– Я вже пояснювала, Оленко, що розумію тебе, але не підтримую.

– Але ж погодься, мамо, що трапляються ситуації, коли важко зберігати пристойність і в голові не правила етикету. Спробуй стриматися, коли кипиш від злості!

– Так, це дано не кожному. Пам'ятай слова Льва Толстого: «Люди навчаються розмовляти, а найголовніша наука – як і коли змовчати».

– І в школі, і вдома нам розповідають про важливість тактової поведінки. В житті, на практиці це все так непросто. Але я обов'язково буду старатися, мамусю...

Сторінка
з машинопису
рукопису

«Бережи честь і гідність свою», – саме так повчають батьки своїх дітей у всьому світі. Незалежно від кольору шкіри чи походження, особистого багатства чи бідності, чоловічої чи жіночої статі людина заслуговує на повагу. Припинювати гідність, образити честь – то є велике зло. Особиста честь і гідність кожного виявляється насамперед у вчинках. Обмовити, образити, принизити, поранити словом – негідний вчинок.

Колись у давнину лицарі вважали за честь заступитися за гідність прекрасної дами, боролися на турнірах, демонструючи не тільки фізичну силу, мужність і

витримку, а й високі моральні якості. У сучасному світі поняття «гідність» і «честь» є не менш важливими.

Справжня культура людини виявляється насамперед у поведінці, в домашньому спілкуванні. «На людях», у школі, на роботі, в колі друзів ми, як правило, навчилися «тримати марку», бути вихованими людьми: вітатися, прощатися, дякувати, вибачатися, уважно слухати і не перебивати – загалом бути гречними. А от удома, в колі близьких і рідних, ми часто забуваємо про все це.

Запам'ятай: вихована людина є вихованою не тільки з чужими людьми, а й у власній родині.

Хамство – зухвалість, грубість, нахабність у словах і вчинках людини. Ці риси ніколи у жодному суспільстві не шанувалися. Коли хочеш вилаятися – зупинись, поражуй про себе до п'яти, а потім скажи вголос усе, що вважаєш за потрібне. Тренуй себе. Доведеш рахунок до п'ятнадцяти, може, й лаятися перехочеш.

1. Чи можна погодитися з Оленчиною мамою? Чому? Що ще ти можеш порадити дівчинці?
2. Зістав приклади тактовної і нетактовної поведінки своїх однолітків.
3. Пригадай і наведи приклади грічності твоїх однокласників.

Прочитай варіанти можливих характеристик людини. Які риси характеру хотілось би бачити в своєму другові? Чому? Обґрунтуй свої міркування.
Порядний – не здатний на погані вчинки, чесний.
Правдивий – який говорить правду, чесний, справедливий.

Працьовитий – той, що віддає всі сили і знання для виконання якоїсь роботи.

Розважливий – здатний обмірковувати, розумно поводитись, розсудливий.

Чванливий – який занадто високої думки про себе, зарозумілий, пихатий.

Чепурний – який любить порядок, чистоту, охайно вдягнений, акуратний.

Чесний – правдивий, порядний, щирий.

Чуйний – співчутливий, доброзичливий, який уважно ставиться до інших.

Щедрий – який радо надає матеріальну допомогу комусь, не шкодує своїх витрат, охоче ділиться чим-небудь своїм.

Щирий – прямий, відвертий, безкорисливий, правдивий.

Пограємося у знайомство. Ось варіанти ігрових ситуацій:

Хлопчик знайомить батьків зі своїм другом.

Сестра знайомить брата зі своєю подругою.

Брат знайомить сестру зі своїм другом.

1. Уяви собі таку ситуацію: Приїхав Олег у табір відпочинку. Направили його у п'ятий будиночок. Там уже два інших хлопці влаштувалися. Сидять і в якусь гру грають. Зазирнув Олег у вікно. Ні, не подобаються йому ці типи. Он той, рудий, мабуть, ябеда. А довгий битися буде. Але нічого, є один прийомчик: враз відстане. І взагалі якісь вони підозрілі, треба мобільник подалі сховати.

І знову: та сама ситуація, той самий Олег.

– Привіт, хлопці! Мене сюди направили. Я Олег із дванадцятої школи. А ви? От здорово: всі із різних шкіл... У вас яке ліжко вільне? Та ти не прибирай ракетку, вона мені не заважає. І взагалі, коли щось треба, кажіть, я з радістю дам...

2. Який з Олегів подобається тобі більше? Чому?

♦ Як ти розумієш наведені приказки?

- ▶ Який «добрий день», таке й «добре здоров'я».
- ▶ «Будь ласка» не кланяється, а «спасибі» спини не гне!
- ▶ Образи – це докази тих, хто неправий.
- ▶ Хочеш у сварці гору взяти – скажи, що ти винуватий.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

У МАМИН ДЕНЬ

Якось увечері батькове обличчя несподівано виглянуло над газетою, немов місяць з-за хмар, повернулося у бік мами і ми почули:

– Діти і я хотіли б цього року влаштувати для тебе незвичайне і незабутнє свято – День Матері. Ти тільки скажи свої бажання, а ми їх виконаємо.

Від зворушення мама аж зітхнула, щаслива посмішка засяяла на її обличчі:

– Мої дорогі, яка б це була для мене розкіш, хоч раз поснідати в ліжку... Було б чудово, якби ми всі вибралися кудись на природу, і ви подбали б про перекуску, щоб взяти з собою.

І ось нарешті свято – День Матері. Як тільки мама розплющила очі,

Богдан Дарина,
9 років

Дуже важливо,
до речі, правильно
звертатися до
інших людей.

На «ви» –
до старших,
дорослих
і вчителів,
на «ти» –
до однолітків
і друзів.
У офіційній роз-
мові потрібно
вживати у звер-
ненні ім'я та
по батькові.

Марічка, Богдан і Павло вже стояли біля її ліжка з великими китицями квітів у руках, а маленька Оля щось невиразно жебоніла. Напевно, це мало означати: «Бажаємо щастя і здоров'я, мамусю!».

– А тепер сніданок! – скомандував тато.

Мама залишилася в ліжку. Незабаром приємний запах кави залоскотав ніздрі. Старшенський Богдан стояв на порозі з тацею в руках. О, нещастя! Він забув, що біля ліжка лежить килимок і зачепив його ногою... Кава, молоко, цукор, булочки, намазані мармеладом і напівзварене яйце, зробивши велику дугу в повітрі, впали просто на мамину ковдру.

Богдан так пронизливо верескнув, що мама зірвалася з ліжка, немов її ужалила оса, й вхопила в обійми любого синочка.

Нарешті всі сіли за стіл і разом поснідали, а мама, як звичайно, помила посуд.

– А тепер ми приготуємо на прогулянку бутерброди, – звернувся до дітей тато. – А наша мама тим часом трохи відпочине.

Але відпочивати було ніколи. За декілька хвилин у кухні розпочалася справжня баталія:

Павло надкусив ковбасу, призначену на бутерброди, й Богдан дав йому такого ляпаса, що аж ляснуло. Марічка, котра в цей час нарізала сир, від несподіванки пройшлася ножом по пальцю і тепер ревіла на все горло. Це так роздратувало тата, що він впустив кавник з гарячою кавою просто собі на ноги.

Серед цієї веремії тільки мама залишалася спокійною. Вона швидко всьому дала лад і приготувала цілий кошик бутербродів.

Прогулянка видалася чудовою, якщо не зважати на деякі дрібниці, а саме: Павло конче хотів викидати всі бутерброди бідним каченяткам, що плавали у ставку, Марічка ненароком сіла на кущ тернини, Богдана вжалила в губу бджола, а

Бартосік Ганна,
8 років

маленька Оля шубовснула в якусь калюжку. Але мама, як ангел-хоронитель, всіх заспокоїла.

Коли всі щасливо повернулися додому, мама нагодувала дітей, помила й поклала спати. Розповіла Олі казку, втихомирила старших і нарешті пішла одягати нову сукню. Але тоді прийшла тітка Маринка й сказала, що вона ще нічого не їла, тож мама протягом п'яти хвилин вищарувала для неї вечерю.

Після того вечір пройшов спокійно, і тато сказав:

– Моя люба, я радий, що ми, як і обіцяли, виконали всі твої бажання. Цей день назавжди залишиться у твоїй пам'яті, правда?

– Назавжди! – відповіла мама.

(За А. Лондин)

1. Мама вважає, що цей день залишиться в її пам'яті. Чому, як ти гадаєш?
2. Що робить людей щасливими? Чому люди по-різному розуміють щастя?
3. Розкажи про свій власний досвід облаштування сюрпризів для рідних.

Коли починаєш знайомитися, кажи так:
Мене звуть... Дозвольте відрекомендуватися... Мое ім'я та прізвище...

У разі, якщо ти представляєш іншу особу:

Познайомтеся, це... Дозвольте познайомити вас з... Дозвольте відрекомендувати...

Відповіддю на знайомство можуть бути такі вирази: *Дуже радий з вами (тобою) познайомитися. Дуже приємно.*

 Відрекомендуй свого товариша батькам.
Як ти це зробиш?

Назви приказки і прислів'я про людину та її характер. Перемагає той, хто запропонує останній приклад і не повториться.

◆ Разом із друзями підбери малюнки, а до них – влучні приказки й прислів'я про людину та її характер. Зроби колаж.

- ▶ Не лізь нікому з чобітьми в душу.
- ▶ Здоровенькі будьмо: себе хвалимо, інших не гудьмо.
- ▶ Злий чоловік гірше вовка.
- ▶ З радістю – до людей, а зі злістю – від людей.
- ▶ Бережись козла спереду, коня ззаду, а поганого чоловіка з усіх боків.
- ▶ Є люди, а є людиська.
- ▶ Серце з перцем, а душа з часником.

Розіграйте сценки на тему: «Не лізь нікому з чобітьми в душу» або «Злий чоловік гірше вовка».

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Бруно Ферреро

РАХУНОК

Якось під вечір, коли мама поралася на кухні, до неї підійшов одинадцятилітній син з аркушем паперу в руках.

Прибравши вигляду офіційної особи, хлопчик подав лист мамі. Витерши руки об фартушка, мама почала читати:

РАХУНОК ЗА МОЮ ПРАЦЮ:

За замітання підвір'я – 5 лір*.

За прибирання у моєї кімнаті – 10 лір.

За купівлю молока – 1 ліра.

Догляд за сестричкою (три пополудні) – 15 лір.

За дворазове отримання найвищої оцінки – 10 лір.

За винесення сміття щовечора – 7 лір.

Разом – 48 лір.

Закінчивши читати, мама лагідно глянула на сина, взяла ручку і на зворотньому боці аркуша написала:

Біленко Леся,
13 років

* Ліри – італійські гроші.

За те, що носила тебе у своєму лоні 9 місяців – 0 лір.

За всі ночі, які провела коло твого ліжечка, коли ти був хворий – 0 лір.

За ті всі хвилини, коли заспокоювала і втішала тебе, аби не сумував – 0 лір.

За всі сльози, що витирала з твоїх очей – 0 лір.

За все, чого тебе вчила кожного дня – 0 лір.

За всі сніданки, обіди, підвечірки і вечері та канікули до школи – 0 лір.

За життя, котре присвячую тобі кожного дня – 0 лір.

Разом – 0 лір.

Закінчивши писати, мама, ніжно посміхаючись, подала листок синові. Хлопчик уважно прочитав написане, і дві великі сльози покотилися по його щоках. Він перегорнув листок і на своєму рахунку написав: «Заплачено», потім обхопив маму за шию і притулився, ховаючи обличчя.

Коли в особистих і родинних стосунках починають з'являтися розрахунки, все закінчується. Любов – безрозрахункова, або її не існує.

(З журналу «Світ дитини»)

- 1 Чи доводилося тобі просити тата і маму заплатити тобі за оцінку?
- 2 Як ти розпоряджаєшся своїми кишеньковими грошима?
- 3 З чого утворюється твій власний «бюджет»?

Що таке справжнє щастя? Як зробити інших щасливими?

- 1 Принеси у клас фотографію твоєї родини. Попроши товарища описати характер людей на фотографії.
- 2 Розробіть панно з кольоровими ілюстраціями та сатиричними попередженнями проти нечестності та невихованості з підписами у віршованій формі.

Бесіда 7-8

– Всяк правду
знає, та не всяк
про неї дбає.

Про сором, совість, почуття відповідальності й довіру

У квартирі було незвично тихо. Бабуся з мамою поїхали на дачу викопувати жоржини, а Оленка з татком залишилися вдома самі. На плиті закипав чайник, на столі пломеніли останні осінні квіти, а вони вели серйозну «дорослу» розмову.

– Татусю! Ти мене так часто критикуєш, що мимоволі пригадується приказка: «У чужому оці – смітинку побачиш, а у власному – й колоду не помічаєш».

– По-перше, Оленко, ми з тобою не чужі, а по-друге – думку інших про себе знати корисно.

– А якщо вона несправедлива?

– З неї теж можна зробити висновки. Ти знаєш, що означає слово «критика»? Це обговорення з метою оцінити достоїнства, а також знайти і виправити недоліки.

– Ну, це коли критика не образлива...

– Правильно. Критика має бути доброзичливою. Тоді вона допомагає людині жити у згоді із совістю.

– У згоді із совістю? Це ще як?

– Це коли ти сама точно знаєш, що не вчинила нічого злого. Адже людям властива внутрішня оцінка своїх учинків. Причому, це відбу-

– Не шукай
правди в інших,
коли в тебе її
немає.

вається навіть цілком незалежно від нашої волі. Як би це тобі пояснити? Ну от, припустимо, ти негарно повелась із сусідським Павликом. Чим би ти не керувалася в той момент, пізніше в тебе все одно з'являться докори сумління.

– Ще чого! – фиркнула Оленка.

– З'являться, з'являться! Мамині парфуми торік ти розлила взагалі ненавмисне і то переживала тоді до сліз. Оце і с почуття моральної відповідальності за свою поведінку.

Оленка довго і напружено морщила лоба.

– Ти хочеш сказати, – нарешті, після довгої паузи сказала вона, – що саме совість повинна утримувати нас від всяких негідних вчинків?

– Так, доцю. Совість регулює нашу поведінку. На одних впливає, на інших ні. Але останні за це платять дорого.

– Яким же чином?

– Спершу вони втрачають довіру і повагу близьких, а потім і чужих людей. Їх починають називати безсоромними або безсовісними. Й вони, хочуть чи ні, страждають у душі від цього. А втрачену довіру, авторитет, повір мені, так просто не відновити...

По цих словах папуга поважно закивав головою, а Мартин примружив очі і про щось замуркотів. Мабуть, татові слова у них сумнівів не викликали. А ти як гадаєш?

Сторінка
з маминого
рукопису

Бувають вчинки, про які ми жалкуємо все життя. Їх хочеться забути, а пам'ять повертає до них знову й знову. Ми починаємо боятися, що про них стане відомо іншим, і ще більше поринаємо у брехню, ще більше втрачаємо повагу до себе, **совість** нас

«заїдає», ми соромимося своїх вчинків.

Сором – почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки.

Це ознака моральної відповідальності за свою поведінку і вчинки перед іншими людьми.

Найгірше, коли ти не відчуваєш внутрішньої потреби чинити по совісті.

Адже внутрішні переконання виховуються у першу чергу самою людиною. **Совість** є той суддя, від якого

ні втекти, ні сховатися, бо він всередині кожного із нас.

Коли ми задоволені собою, відчуваємо самоповагу, коли ні – докори сумління. Це стосується і дорослих, і дітей.

1. Що означають слова «жити у згоді із совістю»?
2. Визнати власну помилку – це слабкість, чи сила характеру?
3. Наведи приклад совісної поведінки своїх друзів.
4. А ти людина совісна? Чому? Обґрунтуй свою відповідь.

◆ Пригадай інші приказки і прислів'я на теми совісті й сорому.

- ▶ Від своєї совісті не втечеш.
- ▶ Догоджай не людям, а своїй совісті.
- ▶ Очі – віра, рука – міра, а совість – порука.
- ▶ Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає.
- ▶ Хто знає стид, той має й совість.

🏠 Як ти вибачишся за спізнання на урок?

Коли просиш вибачення, то кажеш так:
Прошу вибачити. Прошу вибачення за турботу. Вибачте за... Перепрошую. Вибачте. Даруйте.

У транспорті тобі потрібно передати гроші на квиток. Початок прохання має звучати так:

Будь ласка. Будьте ласкаві. Зробіть ласку.

Прочитай уривок з вірша і вислови власні міркування про совість

Анатолій Костецький

Будь ласка, заходьте! Скоріше заходьте!
Усе, що згубили, шукайте й знаходьте!
Я все покажу вам, що є на полицях.
Ви тільки, будь ласка, уважно дивіться.
Можливо, на котрійсь із наших полиць
Ви знайдете те, що згубили колись!
Отут перед вами – загублена совість.
Гадаю, вона в нас лише тимчасово:
Без неї ж не можуть дорослі та діти
І тижня прожити на білому світі...

Згубив її хлопець, який тишком-нишком
Надворі малому підставив підніжку,
У іншого хлопця м'яча одібрав,
Сусідці по парті малюнок порвав.
А тільки спитають у нього: – Навіщо?!
Провину він звалить одразу на інших, тому
Ні в дворі з ним, ні в класі не грають...
Гадаю, він скоро до нас завітає!..

Ну от, подивіться, а що вам казав я!
Уже поспішає по совість хазяїн!
– Ця совість, я бачу, належить тобі?
Будь ласка, бери, але більш не губи!
А тут на полиці – роззява з роззяв,
Найкращий ловець і винищувач гав.
Давно вже усе він забув і прогавив:
Забув, що він має обов'язки й справи,
Забув десь портфель, авторучку красиву,
Забув і про те він, що мама просила.
А якось на гаву так рота роззявив,
Що сам загубив себе, бідний роззява!
Ще й досі дивується всюди народ:
Од хлопця зоставсь лиш роззявлений рот...
Як тільки зустрине його хтось із вас,
Скажіть, щоб зайшов за собою до нас.

Остапенко Наталія,
12 років

Розділ II

1. Проаналізуй вислів: «Хочеш бути розумним, навчись розумно запитувати, уважно слухати, спокійно відповідати і переставати говорити, коли нічого більше сказати».
2. Пригадай побачені тобою мультфільми, назви героїв та опиши ситуації, коли справджувався цей вислів.

◆ Чи погоджуєшся ти з цими приказками?

- ▶ Розумний батько сина спитати не соромиться.
- ▶ До людей по розум, а до матері по серце.
- ▶ Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане.
- ▶ Малі діти – малий клопіт, великі діти – великий клопіт.
- ▶ Добрі діти доброго слова послухають, а лихі – й дрючка не бояться.
- ▶ Який Сава – така і слава.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Віктор Железніков

НІЧНИЙ ВІТЕР

Він прокинувся вночі хтозна-чому. Чи то від вітру – мама його завжди відчиняла на ніч вікно, – чи то від потріскування всохлих мостин. А може, його збудила внутрішня тривога, бо напередодні ввечері він посварився з батьками.

Батько, на настійну вимогу матері, вилаяв його за знівечені черевики, то що ж, йому грати у футбол без черевиків, еге ж? А потім батько так розійшовся, що заборонив йому йти завтра у кіно.

Він чекав цього кіно цілий тиждень. Фільм був старий – «Попелюшка», і він розумів, що пригоди маленької Попелюшки – це неправда, що це казка, що

Турос Тетяна,
14 років

– Хабаровський, Ту-114, – сказав батько. – Скоро вставати.

Зник десь нічний вітер, не рипіли мостини.

– Щось я, здається, вчора занадто суворо повівся з Сергійком, – сказав батько. – Несправедливо.

– Занадто суворо, – сказала мати.

– Доведеться вибачитися, – мовив батько. – І відпустити його в кіно.

Але Сергійко цього нічого вже не чув. Він міцно спав і геть позабував і про нічний вітер, і про страхи, й про те, що він кілька хвилин перебував сам-самісінький у цілому світі.

(Переклала Ганна Пашко)

Проаналізуй цю ситуацію і виклади своє розуміння вини й совісті. Чому так важливо знати, як дорослі оцінюють наші вчинки?

Пригадай інший прочитаний тобою художній твір, в якому йшлося про сором, совість і відповідальність за свої вчинки. Чи він справив на тебе враження?

А як ти оцінюєш поведінку дорослих і Сергійка? Виклади своє бачення цієї ситуації.

Чим корисна Сергійкова самотність?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Василь Сухомлинський

НА ХЛОПЦІ МРДІЛИ

Мати послала семирічних синів-близнят Олега й Романа до дідуса. Дідусь живе в сусідньому селі.

Зраділи Олег з Романом: давно вони не були в дідуса. У нього в саду смачні яблука.

«Ото вже поласуємо», – думають хлопці.

Принесли дідусеві нову вишиту сорочку, яку мати передала. Подякував дідусь і каже:

– Ідіть, діти, до саду, яблука їжте.

Побігли Олег і Роман до саду. Яблук багато, всі смачні. Вилізуть хлопці на одну яблуню,

Підлужна Валерія,
12 років

зірвуть кілька яблук, з'їдять, а на другій яблуні ще смачніші, так і ваблять хлопців.

Наїлись хлопці яблук, а дідусь поставив на столі тарілку з медом. З'їли Роман і Олег по ложці й не можуть їсти більше.

Зібралися хлопці йти додому. Дав дідусь баночку з медом і каже:

– Хай і мама покуштує меду!

Пішли хлопці. Дорога далека. Захотілося їсти. Сіли під вербою Роман і Олег, з'їли трохи меду.

Знову йдуть хлопці. Захотілося їсти ще дужче. Ще раз сіли, поїли неначе й небагато, а меду залишилося тільки на денці.

Ще раз сіли хлопці, з'їли весь мед.

Підійшли вже аж до хати, сіли під явором та й думають: «Що мама скаже?».

Вийшла мати з хати, дивиться – хлопці сидять і плачуть.

– Чому це ви плачете, хлопці? – здивувалась і стривожилась мати.

Розповіли хлопці, як мед з'їли.

Мама зраділа, сміється. Хлопці здивувалися, питають у мами:

– Мамо, чому ви радієте?

– Тому, що ви плачете...

Чи траплялися в твоєму житті подібні ситуації? Який висновок довелося зробити?

Чи бувало в твоєму житті так, що давши слово, тобі не вдалося його дотриматися? Що таке «докори сумління»?

У магазині тобі сподобався новий набір наклейок. Попроси продавця показати тобі їх поближче.

В автобусі ти маєш пройти до виходу на зупинці. Попроси інших пасажирів пропустити тебе.

На перерві між уроками Петрик наступив на ногу Сергійкові і попросив у нього вибачення. Що і як має йому відповісти Петрик?

- 1 Микола отримав двійку у щоденник і спробував приховати її, виправивши «2» на «12». Як йому зізнатися мамі про свій вчинок?
- 2 Тобі захотілося взяти мамині парфуми, а флакон упав і розбився. Що, коли і як ти маєш сказати мамі, а може, й зробити, щоб попросити у неї пробачення?

- 1 Поділися з товарищами своїми міркуваннями щодо поведінки персонажів у побачених сценках.
- 2 Дискусія на тему: «Того видно, кому соромно» – чи це так насправді?

Школа самовдосконалення

1. Розпитай тата й маму, чи були в їхньому житті помилки, які навчили їх мудрості. Чи доводилося тобі повторювати їхні помилки?

2. Спостерігай за своєю поведінкою протягом тижня і проаналізуй, чи були в тебе помилки. Які висновки довелися зробити? Чи навчили тебе чомусь помилки?

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

Ф. Решетніков
Знову двійка

Бесіда 9-10

**Про чуйність, сімейні свята і обов'язки,
а також про те, як уникати конфліктів у родині**

Оленка допомагала бабусі готувати обід на кухні. У дівчинки починалися канікули, з'явилося більше вільного часу, який вона залюбки провела б удома.

– Дітям не
зайвим буде
нагадувати,
що дім –
не безкош-
товний
готель та
їдальня.

– Бабусю, а ти любиш свята?

– Звичайно, люблю. А чому ти питаєш?

– Адже тобі тоді доводиться готувати ще більше.

– Це правда, дитинко, але зате мені дуже приємно бачити всіх родичів за столом. На жаль, це трапляється не так вже й часто. Можливо, тому на ці події очікуєш, до них готуєшся, а потім довго згадуєш з приємністю!

– Так, коли б тільки не посуд, який потрібно перемивати після гостей!

– Ну, Оленко, не треба все переводити на дрібниці. Так і свято можна звести до звичайнісінької повинності. Посуд можна помити разом, спілкуючись: один миє, інший перетирас – і час біжить швидше, і нікому не образливо, бо всі разом попрацювали.

– Шкода тільки, що після свята зазвичай приходять будні. А з ними – щоденні, нудні хатні обов'язки...

– Еге ж. Думаєш, легко мамі щодня прокидатися раніше від усіх? Але вона відчуває свою відповідальність і піклується про вас. Їй треба допомогти. Якщо всі разом, то не буде важко.

– Ага, Віталік Петров розповідав на уроці з етики, що вони так разом борщ варять: тато купує на базарі м'ясо і овочі, він чистить картоплю, а мама готує.

– Ось бачиш.

– А знаєш, бабусю, мені здається, мама й тато чомусь не завжди мене розуміють...

– Нехай це тебе не лякає. Пам'ятаєш, ми читали з тобою оповідання «Нічний вітер», в якому хлопчику здавалося, ніби він один у всьому світі і весь світ проти нього? Він переживав почуття, подібні до твоїх. А щодо батьків, то чи ти сама завжди намагаєшся їх зрозуміти? Ти ж бачиш, як пізно мама повертається з роботи і який втомлений увечері татко. В наш час заробляти гроші нелегко, а сім'я потребує великих затрат і на щоденні потреби, і на освіту, і на відпочинок. Отож, не нехтуй своїми обов'язками.

– Таке скажеш! Я щодня стелю постіль, виношу сміття, купую хліб і молоко, витираю пил, підмітаю підлогу і мию за собою посуд.

– Не ображайся, але це мінімальна участь у житті родини. А як ти вважаєш сама?

Сторінка
з маминого
рукопису

Тисячі років люди живуть родинами. Родинне коло – тато, мама, діти – будується на взаємній повазі й співчутті, тримається на чуйності й готовності прийти на допомогу.

У давнину наші предки не прагнули розділити свої сім'ї.

Разом жили батьки, діти, брати, племінники, навіть далекі родичі. Зрозуміло, що часом між ними виникали суперечки.

Проте й усі сімейні свята проходили дружно й весело.

Родина дає нам емоційну підтримку.

Щаслива та родина, де обов'язки не розподіляють, а все роблять разом.

Гармонія в сім'ї досягається та існує лише тоді, коли всі її члени прихильні

один до одного, виявляють увагу та поблажливість у стосунках. Кожен при цьому прощає недоліки та слабкості іншого і прагне покращити власні.

- 1 Охарактеризуй розподіл обов'язків у твоїй родині. Проаналізуй його справедливість.
- 2 Розкажи, які твої обов'язки у родині.
- 3 Пригадай випадок, коли твоя відмова виконувати свої безпосередні обов'язки призвела до виникнення конфлікту. Чи можна було його уникнути і як саме?
- 4 Як ти реагуєш на зауваження батьків? Чи завжди обґрунтовані твої відповіді на зауваження?
- 5 Порадь, як можна уникнути конфлікту в стосунках із рідними?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Нузет Умеров

НЕЗНАЙОМІ

Я навчаюся в другу зміну. Додому повертаюся пізно. Приходжу, мама вже вдома, вечерея готова, чекаємо, коли тато з роботи прийде. Приходить тато, і ми сідаємо за стіл.

І так кожного дня.

Одного разу в нас захворіли два вчителі і не прийшли до школи, тож додому я повертався на дві години раніше. Хотів піти на вулицю і пограти з хлопцями у футбол. Та несподівано в голові народилась думка: а що, коли приготувати мамі сюрприз? Поки вона повернеться з роботи, зварию вечерю! Ото буде радості! Мама з татом приходять дуже стомлені. Прийдуть додому, а на столі вечеря: суп, котлети і компот.

Я навіть уявив собі, як наступного дня на роботі мама розповідатиме своїм колегам, як я приготував вечерю: «Повертаюся я додому така стомлена, що ледве ноги переставляю. Іду й думаю: як же мені вечерю приготувати?.. Відчиняю двері, заходжу на кухню, кухню нашу ви знаєте: утрюх ледь уміщуємось, дивлюся, а на столі – суп, котлети і кисіль!» Стривай! Я ж збирався варити компот! Гаразд, нехай буде кисіль. Щоб приготувати сюрприз, що мені буде потрібно? М'ясо, цибуля, картопля, рис і пачка киселю... Заглянув до холодильника – м'яса нема, тільки баночка тушонки. Це навіть краще: швидше звариться.

Набираю мисочку картоплі, вісім цибулин, рис. Кисіль не знайшов. М'яса для котлет немає... Тоді обійдуся рисовим супом. Варитиму суп. Якщо не буде котлет і киселю, то супу треба зварити якомога більше. Кожному по три тарілки...

Дістаю найбільшу каструлю, ставлю її на плиту; беру найглибшу тарілку і наливаю в каструлю дев'ять тарілок води. Виходить трохи більше половини каструлі. Подумавши, додаю ще три тарілки води: а раптом гості прийдуть?! Не будуть же вони сидіти і дивитись, як ми їмо смачний суп?

Поки закипить вода, почищу цибулю, картоплю, відкрию тушонку. Починаю з цибулі. Спочатку я хотів порізати усі вісім головок, однаке після першої в мене заціпало в носі, після другої – запекли очі, а після третьої – сльози вже текли так, наче у мене вкрали велосипед.

Я поклав ніж, промив очі, начепив татові темні окуляри і висипав нарізану цибулю в каструлю. З картоплею було легше, від картоплі ще ніхто не плакав. Але мене занепокоїло інше: коли мама чистить картоплю, в неї більше картоплі і менше лушпиння. В мене ж навпаки – багато лушпиння і мало картоплі. Але я й тут викрутився: нарізав

Тиш Юлія,
10 років

На Русі перші
срібні ложки
бачили за столом
князя
Володимира в
Києві у X ст.
Простий народ,
дружинники
й купці
здебільшого
обходились
дерев'яними
ложками.

Галицька Дарина,
12 років

картоплю тонко-тонко – і вийшло багато! Як тільки вода закипіла, я опустив у каструлю тушонку, картоплю, рис... Додав жменю лаврового листя, столову ложку меленого червоного перцю і півбанки томатної пасти. Накрив кришкою і почав чекати, коли звариться суп.

Щоб час минав швидше, я увімкнув телевізор. Показували мультфільм «Білосніжка і сім гномів». Мультик був такий цікавий, що я геть чисто забув про суп!

Після мультфільму показували репортаж, як у нашому місті відкривали новий ресторан. Показали простору кухню, де на електроплитах киплять каструлі, йде пара, пахне лавровим листям.

Закінчився фільм про ресторан – і тільки тоді я зрозумів, що пахощі лаврового листя долинали не з ресторану, а з нашої кухні...

Піднімаю кришку – суп червоний, як наш кухонний сервант, а пахне не тільки лавровим листям, а й тушонкою, картоплею і рисом. Мама такого супу ніколи в житті не готувала. Беру ложку, щоб покуштувати.

Дуже дивний суп... За смаком нагадує кільку в томатному соусі... Чесно кажучи, таких гірких консервів я ще ніколи не їв. Покуштував ще – і наразті зрозумів, що не вистачає найголовнішого – солі. Я не посолив свій суп.

Дістаю баночку, на якій написано «Сіль», – вона порожня. Сіль я знайшов у серванті. Цілу пачку. Великими літерами написано «Екстра» і трохи меншими літерами «сіль», а внизу зовсім дрібно «йодована». Я пошукав сіль без йоду, але не знайшов. Доведеться використати цю. Дивно... Для чого насичувати сіль йодом? Не буває ж йодованого цукру, булочок... Чому тільки сіль? А-а... здогадався! Коли мама змащує йодом мені подряпини,

В Україні вживають дві форми звертання: «ви» і «ти». В Англії існує лише одна форма. В Румунії було навіть три. У Швеції та Польщі вважається не ввічливо звертатися до чужих, особливо до старших на «ви». Для цього вживають форму третьої особи, наприклад: «Чи не хоче пан доктор мені допомогти?».

я репетую, як шалений! Отже, з'їси тарілку супу – всі твої болячки просочуються йодом, і ти відразу ж видужуєш! Ні болю, ні крику!

Скільки ж потрібно солі на дванадцять тарілок супу? Ніколи не думав, що це така велика проблема. Але я знайшов вихід: спочатку всиплю півпачки, і якщо буде мало, можна буде додати ще. Розділив пачку навпіл, насипав, почекав, поки сіль розтане, покуштував. Суп був такий солоний, що я обпік рот! Це все йод... Що тепер робити? Може, долити ще дванадцять тарілок води?... Тоді доведеться кликати в гості всіх сусідів у під'їзді...

Ура! Знайшов вихід! Я обережно вилив з каструлі воду, а в гущу додав ще дванадцять тарілок води!

Цього разу суп вийшов світло-жовтим, як мамине літнє плаття. Знову пробую на смак, їсти можна, але чомусь знову немає солі! Дивно. Запах лаврового листа є, навіть смак тушонки лишився, а от солі – нема. Про йод я вже й не кажу. Доведеться солити ще раз. Тепер я буду розумнішим. Ділю решту солі навпіл, висипаю чверть пачки в каструлю. Насипав, розмішав, покуштував...

У житті я не бачив такої солоної солі! Може, це не проста, а концентрована сіль?! Я знову прочитав усе, що написано на пачці, але нічого нового не дізнався.

Вилив із каструлі воду і до гущі додав ще дванадцять тарілок води. Тепер сіль кладу по чайній ложці. Чотири ложки насипав – і якраз. От що значить концентрована сіль!

Увечері мама й тато повернулися з роботи. Не встигли вони увійти до кімнати, як я радісно повідомив:

– Як вчасно ви прийшли, вечеря готова, на вас чекаю!

– Ах ти моє золото! – сплеснула руками мама.

– Чим же ти нас збираєшся годувати, синочку? – запитав тато.

– Я зварив суп!

– З чого ж ти його зварив? – здивувалась мама.

– З цибулі, картоплі, томату, тушонки, рису, перцю і лаврового листа, – гордо продекламував я. Про сіль промовчав.

Мама й тато з порога попрямували на кухню і, взявши по ложці, кинулись до плити. Вони разом зачерпнули ложками мого супу, покуштували і немов закам'яніли.

– А де ж тушонка? – ледь чутно спитав тато.

– А де ж рис, картопля? – трохи голосніше запитала мама.

Через годину ми вечеряли піджаркою, яку зготувала мама. Я їв і розповідав, як я варив суп.

(Переклав Данило Кононенко)

1 Наведи приклади з українського фольклору (приказки, прислів'я) про родину і те, як будуються стосунки з рідними.

2 Наведи приклади сімейних свят.

3 Пригадай і розкажи з гумором про свою першу спробу приготувати смачну страву для всієї родини.

4 Розкажи про свою сім'ю. В чому полягає її особливість і неповторність?

5 Розкажи про традиції у твоїй сім'ї.

Назви відомі тобі правила: а) уникнення сварки; б) залагодження конфлікту в родинному колі.

На вулиці вже сутеніє, а молодший братик зібрався погуляти. Спитай у свого друга, якими словами він його зупинить.

Підказка: *Якщо я хочу твердо заперечити, то скажу... Я можу по-дружньому запропонувати...*

У неділю приготуй маленьке свято під девізом «Сніданок для всієї родини». Сподіваємося, ти вмієш заварювати чай, робити канапки і гарно сервірувати стіл? Можна попередньо татові улюблену газету купити, а для матусі – гілочку горобини у вазу поставити. Не зупиняй лету своєї фантазії! Зроби побут затишним, а спілкування за столом – приємним.

Називати людину
на ім'я та
по батькові
прийнято не в
кожній країні.

Багато
європейських
народів
задовольняються
лише іменем. На
Русі звертання на
ім'я та по батькові
було почесною.

В літописах
зустрічаємо дещо
іншу, незвичну
для сучасної
людини форму –

Гліб, син
Володимира.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

СОРОЧКА-ВИШИВАНКА

Коли я була маленькою, то дуже любила залазити на горище у бабусиному будинку. Там було багато різних старих речей. Серед них була й велика скриня. Мабуть, колись вона зачинялася на замок, але тепер залізо заіржавіло. Якщо її розкривали, вона скрипіла так, наче скиглило щеня.

Мені було дуже цікаво роздивлятися, що ж там було. А там лежали рушники, що вицвіли від часу, лежало якесь намисто, пожовклі фотографії, а на самому споді лежала сорочка-вишиванка. Ніби і не було в ній нічого особливого, але чимось вона мене приворожувала.

Груба тканина, трохи посіріла. Але вишиті квіти здавалися живими. Стібки такі дрібненькі, що дивуєшся, скільки треба було працювати, щоб вийшла така краса.

Моя бабуся Люба розповіла мені, що цю сорочку вишивала ще її бабуся Домаха до свого весілля. Вона була дуже вродлива і працювита. Багато хлопців залицялося до неї. Але їй подобався лише Олекса. От вона й поставила йому умову: коли він встигне збудувати хату, доки вона вишиватиме весільну сорочку, то вона піде за нього. Хлопець старався. Коли моя прабабуся зробила останній стібок, Олекса забив останній цвях. Вони побралися, мали багато дітей і до кінця життя кохали одне одного. Потім ця сорочка перейшла до моєї бабусі Люби. Тепер бабуся подарувала цю сорочку мені. Я в ній виступаю на святах у своїй гімназії, часом надягаю її на уроки народознавства. А потім, коли в мене будуть свої діти й онуки, я передам сорочку їм.

(Катя ТАТАРИНОВА,
11 років, м. Маріуполь)

Неправда Ілля,
13 років

- 1 Обговори текст із другом.
- 2 Розкажи про свою родинну реліквію.

Картинна
галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

О.Х. Новаківський
Натюрморт

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Василь Сухомлинський

«ХАЙ Я БУДУ ВАША, БАБУСЮ...»

На околиці села живе старенька бабуся Марина.

– У неї немає нікого-нікогісінько, – часто говорить матуся Марійці, трирічній дівчинці.

Марійка з матусею живуть через дорогу від бабусі Марини.

Встане вранці Марійка, гляне на бабуси-не подвір'я й бачить: сидить бабуся на стільчику, гріється на сонці й пильно-пильно дивиться на неї, Марійку.

Марійка біжить до бабусі, вітається:

Ковтонюк Олександра,
7 років

Твій перший крок
у житті разом з
батьками тобі
допомогли
зробити бабуся й
дідусь. Зумій і ти
зберегти їхній
спокій, стати їм
по-справжньому
близькою
людиною, в якій
би бачили вони
свою надію.

– Добрий день, бабусю!

– Добрий день, Марійко, – радісно відповідає бабуся. – Посидь біля мене, дитинко.

Марійка посидить трохи, послухає казку. Але довго сидіти не хочеться. Вабить луг – скільки метеликів там літає. Вабить річка – який пісочок чистий там на березі, яка вода тепла...

Марійка збирається йти, а бабуся зітхає.

– Чому ви зітхаєте, бабусю?

– Бо нікому й слова промовити... Одна я, однісінька...

– Хай я буду ваша, бабусю, – тихо шепоче Марійка й цілує її в старечу, зморщену щоку.

– Добре, дитинко, будеш моя, – усміхається бабуся Марина.

До вечора Марійка бігала в лузі, купалася, милувалася метеликами. А про бабусю не забувала. Побігає в лузі, прибіжить до бабусиноного подвір'я й защебече:

– Я не забула, що я ваша, бабусю! Тільки, ой, як у лузі бігати хочеться!

Пригадай свій вчинок, який приніс радість і втіху літнім людям.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Микола Іщенко

ПЕРША ТАСМІНІЦЯ

Валі було менше року, коли осколок бомби влучив у маму. Розповідали потім: мама тягла воду з криниці. Спершу впала біля цямрин вона, потім ще кілька миттєвостей розкручувалася корба, і впало на дно криниці повне-повнісіньке відро. Мама встигла зачерпнути воду, а дотягти на цямрину не встигла. Валя цього не могла знати, бо вона ще спала, і навіть коли прокинулась, то не збагнула, що від того світання буде в неї інша мама. І про іншу маму сама б Валя не дізналась нічогоісінько, бо мама – навіть не повіриш, що вона інша – завжди зустрічала Валю любля-

Біленко Леся,
15 років

Ім'я людина
отримує при
народженні. Росте
людина, і росте її
ім'я. Спочатку –
Петрик, Оленка,
потім Олена,
Петро, пізніше –
Олена Павлівна,
Петро Іванович.
Кожна людина
сприймає своє
ім'я як частину
своєї особи.
І якщо хтось
просить його
називати не
Сашком, а Шури-
ком, потрібно
прислухатися до
такого прохання.

чою лагідною усмішкою, коли дівчинка поверталася з дитячого садка. Цілувала в кіски. І зав'язувала кісники найкраще від усіх мам на їхньому кутку. Валя б не знала про першу маму, якби тітка Христина – сусідка – не сказала якомось:

– Для чого ти називаєш ту тьотю матір'ю, вона ж мати Ванька і Петрика, а тобі – чужа жінка?

Валя мовчки вислухала тітку Христину. І не день – не два плакала, дослухаючись, як Ванько й Петрик лагідно розмовляють з мамою.

Одного ранку, коли хлопчики пішли до школи, вона підійшла до мами й запитала строго:

– То правда, що ти не моя мама, а тільки Петрикова і Ванькова?

І докинула жорстко вкрай спантеличеній мамі:

– Так сказала тітка Христина!

Мама схитнулась і, вхопившись за одвірок, мовила твердо:

– Я не знаю і знати не хочу, що сказала тітка Христина. Тільки й відаю, що ти моя доця!..

Валя довго стояла похнюплена і, глянувши з вдячністю на маму Ванька і Петрика, сказала рішуче:

– Я завжди називатиму тебе мамою і не слухатиму більш ніколи тітку Христю. Затулю вуха отак, – Валя притиснула долоньки до вух, – і не чутиму. А ти ж нікому не розповіси, що казала мені тітка Христя?

– Нікому й ніколи, – тужно одповіла мама, втерши сльозу.

– І таткові? – перепитала дівчинка. Ще помовчала, оговтуючись після вперше повіданої їй гіркої таємниці й додала роздумливо: – Таткові можна. Ти ж одначе йому розповіла б.

– Чому так гадаєш?

— Бо ти ж його любиш, як і я, як Петрик і Ванько. Йому можеш розповісти. Тільки — більш нікому! Чуєш?

— Гаразд, донечко...

Ранок випручався з-під хмари, що нависла була над хатою і, гнана вітром, відпливла за обрій. Проміння сонця озолотило шовковий кісник — його щойно вплела в коси Валі, споряджаючи дівчинку у дитсадок, її мама...

- 1 Що таке людська жорстокість?
- 2 Яких людей ми називаємо чуйними?
- 3 Чи траплялося тобі спілкуватися з людьми чуйними? А жорстокими? Які висновки через це довелося тобі зробити?
- 4 Якою людиною ти бачиш себе у майбутньому?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Василь Сухомлинський

ІМЕНИННИЙ ОБІД

У Ніни велика сім'я: мати, батько, два брати, дві сестри і бабуся.

Ніна найменша: їй восьмий рік. Бабуся — найстарша: їй вісімдесят два роки. У бабусі тремтять руки. Несе ложку бабуся — ложка дрижить, крапельки падають на стіл.

Скоро день народження Ніни. Мама сказала, що на її іменини у них буде святковий обід. На обід Ніна хай запросить подруг.

Ось і настав цей день. Мама накриває стіл білою скатертиною. Ніна подумала: це ж і бабуся за стіл сяде. А в неї ж руки тремтять. Подруги сміятимуться. Розкажуть потім у школі, що в Ніниної бабусі руки тремтять.

Ніна тихенько сказала мамі:

— Мамо, хай бабуся сьогодні за стіл не сідає.

*Мороз Лідія,
16 років*

– Чому? – здивувалася мама.
– В неї руки тремтять. Капає на стіл.
Мама зблідла.

Не сказавши й слова, вона зняла зі столу білу скатертину і сховала її в шафу.

Довго сиділа мовчки, потім сказала:

– У нас сьогодні бабуся хвора. Тому іменинного обіду не буде. Поздоровляю тебе, Ніно, з днем народження. Мое тобі побажання: будь справжньою людиною.

1. Чому, на твою думку, мати відмінила свято?

◆ Чи
погоджуєшся ти з
цими приказками?
Чому?

- ▶ Дерево міцне корінням, а людина – рідними.
- ▶ Лагідна відповідь гасить гнів.
- ▶ Мудрий мовить останнім.
- ▶ Розумний син веселить батьків.

Школа самовдосконалення

Моя родина

Подумай, чи добре ти знаєш своїх рідних і близьких. Чим займаються твої батьки? Чим вони цікавляться? Що вони люблять? Що їх хвилює? Чого не переносять?

1. Напиши, як ти розумієш:

Сім'я – це...

Розкажи, кого ти вважаєш членом своєї родини. Що таке родинне коло?

2. Розпитай тата і маму про своїх бабусь і дідусів, прабабусь і прадідусів: де й коли вони народилися, де жили, ким працювали, як прожили своє життя.

3. Опиши традиції своєї родини, тобто звичаї, які передаються і підтримуються постійно. Наприклад, святкувати день народження, приїжджати на канікули до дідуся, пекти тістечка в суботу.

Бесіда 11

Про товаришування, авторитет і честь колективу

— А що таке «колектив»? — спитала якось в тата Оленка.

Тато здивувався.

— Я думав, ти це знаєш. Група людей, які навчаються або працюють разом. Ну, от твій клас — це вже колектив.

— От ти й спіймався, — засміялась Оленка. — Який же з нашого класу колектив, коли одні з нас вчаться, а інші лише відсиджують уроки, ще й заважають? А дехто навіть уроки прогулює. Я, наприклад, з такими взагалі не спілкуюся.

— Ну, Оленко, не треба плутати. Товаришування — то дещо інше. Адже в окремих учасників колективу інтереси можуть і не збігатися. Кругла відмінниця й справді навряд чи потоваришує з яким-небудь неробою чи прогульником — у них немає спільних інтересів. Але якщо більшість у вашому класі складають сумлінні, старанні діти, вони можуть та й повинні, потурбуватись про однокласників. І вплинути на них...

— Яким же чином?

— Їм треба пояснити, що вони живуть не на безлюдному острові, а тому повинні дотримув-

— Треба
запастися
терпінням,
щоб бути
терплячим.

ватися певних правил. Зокрема, не чинити нічого такого, що б могло підривати честь і авторитет колективу.

– Ти щось кажеш таке, татусю! Звідки ж у колективу авторитет і честь?

– А ти хіба не чула, як вчителі висловлюються про цілі класи: це гарний клас, а то – поганий? Як ти думаєш, чому так склалося?

І Оленка задумалась. І справді – чому?

Сторінка

з маминого
рукопису

У своєму щоденному житті ми вступаємо з іншими людьми у спілкування, тобто товаришуємо з ними.

Товаришування існувало ще у дуже давні часи: людям було потрібно разом виживати, разом вирішувати спільні справи. Товариство як риса характеру породжується нашим вмінням спілкуватися.

Слово «товариш» означає помічника, людину, близьку за поглядами, діяльністю, умовами життя, пов'язану з кимось дружбою.

Товариші мають спільний інтерес і почуття відповідальності. Вони допомагають один одному долати труднощі і взаємно впливають на формування тих рис характеру, які

необхідні для досягнення спільної мети.

Вміння товаришувати і бачити в людині всі кращі її риси не виникає стихійно, а формується у сім'ї та школі.

Ми вибираємо своїх друзів, а отже вибираємо своє майбутнє. Недарма приказка каже: «З ким поведешся – від того і наберешся».

Про шанованих людей прийнято говорити, що вони користуються авторитетом.

Авторитет – загальне визнання, вплив, довіра, набуті завдяки знанням та праці. Це ж саме стосується й колективів. Проте не слід забувати, що авторитети бувають справжні і вигадані.

1. Як ти розумієш поняття «авторитет колективу»?
2. Охарактеризуй стосунки у вашому класі. Наведи приклади взаємодопомоги та поваги.
3. Що таке честь класу?
4. Чим відрізняється справжній авторитет від вигаданого?
5. В яких мультиплікаційних фільмах йшлося про важливість дружби?
6. Репліка якого казкового персонажа про дружбу здається тобі дуже важливою?

◆ Пригадай інші прислів'я і приказки на цю тему.

- ▶ Де гурт – там і сила.
- ▶ Гурту і вовк не страшний.
- ▶ Дружні сороки орла заклюють.
- ▶ Не бійся розумного ворога, а бійся дурного приятеля.

1. Закінчи речення. Перемагає той, хто запропонує більшу кількість прикладів спільної праці друзів.
Разом із моїм найкращим другом ми...
2. Запропонуй стислі визначення дружби.
Дружба – це...

Аналізуймо ситуації:

- а) друг забув привітати тебе з днем народження;
- б) у мого вірного друга з'явився інший друг;
- в) списування і дружба.

За що ми цінуємо свого друга?

Остапенко Наталія,
12 років

**Прочитай вірш про друга і вислови
власне міркування**

Анатолій Костецький

БУВАЄ ВСЕ...

На світі все буває:
І сніг, і дощ, і вітер.
Буває злива навіть тоді,
Як сонце світить.
Буває, втратять колір
Всі квіти у саду...

Лиш не була ніколи,
Щоб друг, тебе забув.
А як забуде раптом
Тебе твій друг – то що ж:
Ніякий він не справжній,
А просто так – ніщо!..

Прочитай текст і дай відповідь на запитання

Володимир Чистяков

КУДИ ПОДІЄСЯ МАКАРОН

Для того, щоб відповісти на це запитання, треба спочатку розказати, звідки він узявся.

Відповідаю: Макарон був у нас завжди. З самісінького першого класу, коли ми взяли своїх батьків за руки і привели до школи.

Наш тодішній учитель фізкультури, коли вперше Генку побачив, так зрадів, ніби йому велосипед на день народження подарували.

Він довго і закохано дивився на Дорошенка, а потім сказав:

– Молодець! Діти! Беріть приклад з Дорошенка. Ось, хто краще за всіх у дитсадку кашу їв!

Але потім з'ясувалося, що Дорошенко їв кашу все ж таки не так добре, як хотілося вчителю. Бо, крім баскетбольного зросту, у Генки для фізкультури ніяких даних більше не було.

Коли вчитель попросив його підтягтися на турніку, Генка почав так звиватися і розгойдуватися, що Хома Мітюлькін не втримався і сказав:

– Оце так макарон висить!

Тоді Генка просто впав з турніка. Він качався по матах, стукотів ногами і реготав:

– Ма-ка-рон!.. Він сказав!.. Що це!.. Мака-рон!.. Висить!.. Ой, я не можу!..

Але наш фізкультурник не сміявся. Він відразу такий сумний зробився, ніби в нього відібрали велосипед. Генка не виправдав його сподівань...

У четвертому класі до нас прийшла Оксана Михайлівна, яка раніше виступала за збірну

Приховуючи
свої хиби,
кращим
не станеш.

Авторитет виграє
від щирості,
з якою ми
визнаєм
свої недоліки.

країни з гімнастики, потім стала нашою вчителькою фізкультури.

На перший її урок ми всім класом прийшли.

Оксана Михайлівна скомандувала:

– Рівняйся! Струнко!.. Вище голову!

І відразу на правому фланзі щось загуркотіло. Це впав Макарон. У нього був такий улюблений жарт: коли командували: «Рівняйся, струнко!», він так високо задирав голову, що неминуче мусив гепнутися на спину.

Ми до цього вже звикли. Але Макарон продовжував відточувати майстерність вільного падіння з висоти свого зросту, чим надзвичайно сердив нашого колишнього фізкультурника.

Але Оксана Михайлівна не розсердилася, а засміялася. Потім витерла сльози і сказала:

– Дорошенко, якщо ще раз так упадеш, всі кісточки переламаєш!

Макарон хотів було заперечити, що не переламає, бо у нього є досвід у таких справах, але здивовано зупинився:

– А звідки ви моє прізвище знаєте?

Оксана Михайлівна хитро примружилася:

– А я все про вас знаю.

І справді, вона знала. І що Катерина наша легкою атлетикою захоплюється, і що Люда Клепикова любить у теніс грати, а в нашого нового учня Федька Мартинова розряд з хокею...

– А в тебе, Дорошенко, – каже, – невідомо чому лише трійка з фізкультури. А міг би мати й четвірку. А може, й п'ятірку...

А коли фізкультура закінчилася, Оксана Михайлівна попросила нашу Катерину на хвилю затриматися. Ми тоді на це уваги не звернули. І даремно. Тому що наступного дня Макарон запізнився до школи.

Ойкаючи і зітхаючи, він ледве дошкандибав до парти і буквально впав на неї. А на першому уроці відчайдушне позіхав, куняв і двічі, заси-

Федорчук Микола,
7 років

Дружнє
ставлення
полегшує
спілкування
між людьми
лише тоді,
коли воно щире.

наючи, стукався головою об парту, від чого прокидався. Але за кілька хвилин очі в нього знову заплющувалися.

Та про те, чому він такий розморений, – Генка ані пари з вуст.

Лише згодом ми витягли з нього чистосердечне зізнання... Бо коли після уроку Оксана Михайлівна затримала нашу Катерину, а ми не звернули на це уваги, вчителька сказала так:

– Катю, – сказала вона, – я знаю, що ти вранці в Голосіївському парку бігаєш. От я й хочу тебе попросити: візьми з собою на зарядку Мака... пробач, Дорошенка. Хай він з тобою бігає.

Катерина подумала і відповіла:

– Не візьму. У мене юнацький розряд з бігу, а в нього ноги ватяні. Він відстане.

– А ти спробуй бігти повільніше, – порадила вчителька. – Щоб він поруч із тобою був. А я тобі потім, на уроці, додаткове навантаження дам – і ти все надолужиш.

Уранці Катерина прийшла до Макарона... Я думаю, що вона просто скрутила його сонного, встромила у кросівки і витягла на вулицю.

І Макарон побіг. Іншого виходу в нього просто не було. Бо, коли Каті дають доручення, вона горі зрушить, а завдання виконає!

Тож Катерина прибігала до Генки щоранку, навіть у неділю. Дорошенко вже батьків благати почав, щоб вони його на неділю бабусі віддавали, яка в іншому районі живе. Але Генчин тато сказав, що саме зараз цього робити не слід, оскільки Катя – це те, чого Генці раніше бракувало.

І Дорошенко таки побіг. Спочатку повільно, потім – швидше й швидше. Виходило це в нього не дуже красиво, він ніби стрибав з однієї ноги на другу, – але біг!.. І тут з'ясувалося, що Катерині вже не треба примушувати себе бігти повільніше, ніж вимагає юнацький розряд з легкої атлетики.

Тоді-то й зник з нашого класу Макарон. А з'явився високий смішливий хлопець Генка Дорошенко. Здоровий хлопець.

1. Пригадай відомі тобі приклади з власного життя чи життя твоїх друзів про справжню взаємодопомогу і взаємовиручку.
2. Чи є у твоєму класі такі учні, як дівчинка Катя? Як можна оцінити її вчинок?

Картина
галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

О. Ігнатенко
Тарас

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

А. Коломієць

БУТИ І ВДАВАТИ

Взагалі-то все почалося з жарту. Наш клас привезли у поле на моркву. Неабияка розвага! Ми взяли з собою і волейбольний м'яч, і магнітофон, і їжі вдосталь. Не весь же день робота. Та видно, селяни на інше розраховували. Бригадир, кремезний дядько в чоботях, скептично оглянув нас – в нарядних спортивних костюмах, в легких курточках, модних кепі.

– Хто тут дівчата, хто чоловіки, не розберу, – буркнув.

– Не суттєво в даному разі, – відборонила нас Наталя Петрівна, класна керівницка. – Всі – учні.

– Ну, гаразд, – кивнув головою бригадир. – Треба до вечора впоратись... Хто учні – нехай по два рядки женуть. А хто чоловіки – по чотири.

Сказав, рукою махнув та й подався на інший кінець поля. Мовляв, самі тут розбирайтеся.

Ми стояли розгублені, вчителька теж мовчала. Один Максим не розгубився.

– Чур, я – учень! – як першокласник, підняв руку.

Ми з полегкістю засміялися. Максим у нашому класі не просто найвищий, він ще й у фехтувальну секцію ходить, і в басейн, і в моржі хоче податися... Вже коли і є в нашому класі мужчина, то це Максим!

Поки ми з галасом і сміхом обладнували табір, складали до купи свої сумки, поки міркували, чи не буде справедливіше поділити ці довжелезні морквяні рядки порівну і розпочати змагання, поки визначали, кому носити корзини з морквою до машини, хтось уже порався на полі. Наш великий мовчальник Сергій взяв крайні чотири рядки, встиг заповнити корзину і тепер примірявся, як би це донести самому. Та самому було ніяк... У волейбол ми того дня не грали і взагалі постаралися швиденько забути те морквяне поле, якого впорали ледь половину.

А бригадирові слова не забулися... Наталя Петрівна якось влаштувала непланову контрольну з алгебри і запропонувала:

– Перший варіант – для учнів, другий – за бажанням, для мужчин.

Нічого собі пожартувала! Назавтра з'ясувалося, що другий варіант ніхто не подужав. Правда, й бралися за нього семеро з усього класу – п'ятеро дівчаток, Максим і мовчазний Сергій. Ну, дівчата ці, ясна річ, вічні відмінниці і між собою суперничають у всьому. А Максимові навіщо?

– А я, – відказав, – з чисто спортивного інтересу!

Сергій на таке запитання лише плечима стелював.

– Цікаво. Я дома ще помізкував, і, здається, щось виходить, – показав, наче між іншим.

А він ще й упертюх, цей тихий Сергій!

І клас став пильніше придивлятися й прислуховуватися до цього хлопця. Такий собі не дуже показний, не надто спортивний, що особливо цінувалося, не найкращий учень і не записний активіст... А тим часом було в Сергієві щось

Насамперед ми повинні мати що сказати, а тоді вже говорити. Це означає, що людині треба пройти довгий та складний шлях, аби стати особистістю, яку варто слухати.

таке, що змушувало його однокласників ставитися до нього з повагою.

Прокоментуй поведінку Максима і Сергія на полі і в класі.

Поясни, як ти розумієш назву оповідання.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Бруно Ферреро

Якось улітку сімейство їжаків поселилося у лісі. Погода стояла чудова, було гаряче, і їжаки цілий день гралися у затінку дерев або пустували на полях поблизу лісу, бавилися у хованки поміж квітів, ловили мушок, аби підживитися, а коли приходила ніч, засинали на купках моху поблизу нірок.

Та ось одного дня вони побачили, що листя з дерев уже опадає. Наближалася осінь! Листки падали й падали. Їжаки бавилися, ганяючись за

ними. Тим часом ночі ставали щораз зимніші і сніг присипав опале листя. Їжаки тремтіли від холоду цілісінькими днями та й уночі не могли стулити очей, так було зимно.

Увечері вирішили притулитися одне до одного, щоби зігрітися, але у ту ж мить розбіглися на всі боки: голками лише зранили собі носи і лапки. Знову несміливо наблизилися одне до одного, та на цей раз покололи писочки. Ще і ще збігалися вони докупки, і кожен раз історія повторювалася.

Їм конче треба було знайти спосіб, аби бути близько одне до одного: птахи грілися, тулячись до купи, так само робили кролики й інші звірята.

Відтак вони делікатно, поволі, кожного вечора наближались одне до одного, аби зігрітися, але не поколотися. Вони дотримувалися стільки за-

Неправда Ілля,
13 років

ходів безпеки. Нарешті відшукали відповідний спосіб. Пориви вітру вже їм не заважали. Тепер вони могли спати усі разом і в теплі.

(Переклала Наталка Римська)

Люди, і дорослі, і малі, можуть почуватися такими ж їжачками. Що варто зробити, щоб і їхні голки сховалися, і ти своїми голками не вколов їх при зустрічі?

На закінчення уроку

Прочитай вірш і розкажи, до яких міркувань він тебе спонукав.

Євген Гуцало

Катеринюк Андрій,
10 років

Їжачиха і їжак
Не помиряться ніяк.
– Ти колючий! Пострижися!
– Ти колюча! Не колися!
– Я колючий? Хто б казав!
– Нащо ж ти колючу взяв?
– Від колючого я чую!
– Я колючій не дивую!
– Не дивуєш? От дивак!
– А іще ж, либонь, їжак.
– Не дивуєш? От дивачка...
А іще, либонь їжачка...
Їжачиха і їжак
Не помиряться ніяк.

Школа з'явилася у Рівні 1918 року

Анкета «Пізнай себе»

Чи є у тебе справжній друг?
Як ти найчастіше реагуєш на образу друга?
Як часто ти прохаєш своїх друзів про допомогу?
За що тебе цінують інші?
Як ти гадаєш, чому дівчата і хлопці часто схильні до брехні?
Чи бувають у тебе конфлікти з друзями через те, що ти не виконуєш свої обіцянки?

Бесіда 12-13

– Як твердить
Хрюша,
калюжа також
часом
справляє
глибоке
враження.

Про дружбу і вміння дружити

На столі у вітальні весело заспівав телефон. Кіт вигнув спину, потягнувся і допитливо подивився на Оленку, яка схопила слухавку:

– Алло! Це ти, Мартусю? Я рада тебе чути.

Голос Оленки звучав невесело.

– Що трапилося? Знову проблеми в школі?

– Це все Павлик. Весь час чіпляється до мене.

Сьогодні на перерві він підставив мені ногу, я впала і розбила собі коліно. А він навіть не вибачився. Ну скажи, хіба можна бути таким нахабою? Але нічого, нехай, він ще пострибає в мене! Цікаво, в кого він списуватиме тепер контрольні з англійської.

– Ну, ну, сестричко, не треба так. Можливо, Павлик не такий вже й поганий, як видається. Схоже, що ти просто подобаєшся йому, і він не вміє інакше висловити свою симпатію. Ти ж бо читала «Пригоди Тома Соєра» і пам'ятаєш, як герой залицявся до Беккі?

– Що ж ти пропонуєш?

– Не гарячкуй. Спробуй поговорити з Павликом спокійно. Й раз і назавжди пояснити йому, як тебе відштовхує його поведінка. Я думаю, що тоді ваші стосунки істотно зміняться. Ви ж з ним дружили раніше, хіба не так? Пригадую, що колись він досить часто бував у нас вдома.

– Ще б пак – адже ми разом ходили в музичну школу, і він допомагав мені із сольфеджіо. А ще з ним було дуже цікаво гратися.

– А потім?

– Я частіше почала спілкуватися з Вікою.

– Ну от, бачиш! Тепер Павлик, вочевидь, почував себе ображеним.

– Він сам винен!

– Намагайся не роздмухувати вогонь сварки, не гарячкуй. Бережи справжню дружбу! – твердо сказала Марта, пригорнувши сестричку.

І поки Оленка мовчала, додала:

– Дивись, у наших мами й тата небагато справжніх друзів, і всі вони ще зі шкільної пори. Твоя краща подруга Віка знає про тебе більше, ніж батьки. Вона завжди поряд, ви телефонуйте одна одній, обговорюєте події дня. Ти радієш її успіхам і сподіваєшся, що й вона так само щиро ставиться до тебе. Проте так іноді буває, що дружба сходить нанівець.

– А й справді, чому? – Оленка поглянула на Марту.

– Та тому, що інколи ми вимагаємо від інших людей, особливо від друзів, більше, ніж даємо їм, не завжди допомагаємо, коли вони того потребують. Велика мудрість криється у словах: «Друга шукай, а знайдеш – тримай».

– Дякую, Мартусю, – Оленка пригорнулася до сестрички. – Спробую завтра помиритися з Павликом.

Справжня дружба завжди заснована на довірі та відвертості.

У Греції розрізняли три типи дружби:

1) дружба взаємовигідна;

2) дружба, заснована на емоційній прив'язаності, яка приносить задоволення;

3) безкорислива дружба, коли друга люблять заради нього самого.

Остання вважалася вже почуттям. Головна моральна цінність дружби – розуміння іншого і вміння надати йому можливість якнайкраще виявити себе.

В кожній людині є щось цікаве. Придивись до своїх однокласників. Ось уже п'ять років ви навчаєтеся разом, спілкуєтеся щодня, разом долаєте труднощі. Ви дуже різні, і ваші інтереси не завжди збігаються. З одними ти товаришуєш, інших – просто терпиш. Головне, щоб у класі панували доброзичливість, взаємоповага і терпимість.

Бережи справжню дружбу! Не роздмухай вогонь сварки, не гарячуй, не заводься. Стриманість – то

найкращий стиль життєвої поведінки, а от грубість веде до наслідків, прямо протилежних тому, чого ми прагнули. Якщо ти розпалишся, інший заряджається твоєю агресивністю і не сприймає твої, може й цілком розумні, аргументи. Щоб тебе зрозуміли і почули, не обов'язково кричати, обзиватися чи встрявати у бійку. Зроби все можливе, щоб уникнути сварки з другом, не образивши його словом, а тим більше вчинком.

Мабуть, і тобі доводилося потрапляти в подібну ситуацію. Що можна порадити Оленці й Павлику?

Чи можлива взагалі дружба хлопчика і дівчинки, адже вони такі різні?

З чого починається дружба? Поділися спогадами про початок справжньої дружби.

Які «рецепти» дружби ти знаєш особисто?

Як налагодити спілкування з людиною, яка тобі не симпатична?

Назви ті риси людського характеру, які допомагають дружити.

У редакцію дитячого журналу надійшов ось такий лист від хлопчика: «Я дружив з однією дівчиною... Ми часто разом поверталися додому, робили уроки... Одного разу, коли ми йшли вулицею, нас почали дразнити. Більше я до неї не підходив.

На питання, чому більше не приходжу робити уроки, нагрубив. Правда, потім вибачився. Вона дуже спокійно відповіла, що не образилася на мене. І тут я зрозумів, що недостойний дружби з такою дівчинкою. А як я хочу, щоб все було як колись...».

Що можна відповісти хлопцеві? Яку дати пораду?

◆ Розпитай у свого друга про випадок із життя, коли справдилася народна мудрість.

- ▶ Скупий, аж синій.
- ▶ На тобі, небоже, що мені негоже.
- ▶ Є в глечичку молоко, та голова не влазить.
- ▶ На чужий коровай очей не поривай, а про свій дбай.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Всеволод Нестайко

(з повісті «Чарівні окуляри»)

Я завжди з радістю чекаю літніх канікул, щоб поїхати до діда й баби у село. Дід у мене веселий, вигадливий. Ми з ним і рибу ловимо, і по гриби ходимо. Але партнером по чарівних окулярах дід аж ніяк не міг бути. І я боявся, що коли ми з Ромкою розлучимось, пригоди з чарівними окулярами припиняться. Дід Грицько помітив мій невеселий настрій першого ж дня.

- Чого це ти носа повісив? Може, закохався?
- Таке скажете! – пхикнув я.
- А що, нема у вашому класі жодної дівчинки, яка б припала тобі до душі?
- Авжеж! Ритка Скрипаль, наприклад! Її навіть у кіно знімати хотіли, та вона захворіла.
- І ти в неї не закоханий?
- От ви, діду, якийсь дивний! «Закоханий», «закоханий»! Ми ж іще школярі!
- Ну то й що? Я у твоєму віці дуже закоханий був.

– У кіноактрису? Джину Лоллобриджиду? Ви колись розповідали.

– Ні! У дівчинку, ровесницю мою.

– І звали її Оксана?

– Ні, голубе, не Оксана. То було моє перше кохання. А з бабою Оксаною я познайомився, вже як з армії прийшов.

– І де ділося те ваше перше кохання?

– Вона жила у Києві, на Куренівці, на Захарівській вулиці. У маленькому будиночку, який уже знесли. На тому місці тепер багатоповерхівка.

– А як ви туди потрапили?

– Там жив фронтовий друг мого тата, твого прадіда Федора Максимовича. І він запросив мого тата з усією родиною на своє срібне весілля. Ми там гостювали кілька днів. Будинок татого друга стояв навпроти будинку, де жила вона з матір'ю. Звали її Кіра. Таких імен у нашому селі не було. У нас дівчат називали Галями, Марусями, Настями... Вона одразу припала мені до душі. Кіра часто грала на піаніно, і з відчиненого вікна линули чарівні звуки. Як вона мені потім сказала, то був полонез Огінського. Ця мелодія хвилює мене й досі. У нас у селі ніхто з дівчаток не грав на піаніно...

Донечки татого друга, трохи старшенькі за нас, одразу помітили, як я, сидючи на лавочці, захоплено дивлюсь через вулицю на Кіриніне вікно, і почали під'юджувати мене, щоб я пішов і познайомився з Кірою. Я, червоніючи, тільки одмахувався. Тоді вони про щось пошепотілися з Кірою і принесли мені від неї записку: «Якщо я тобі треба, то підійди до мого вікна». Діватися було нікуди. Я підійшов до вікна, і ми познайомилися.

Наше перше побачення відбулося біля глибокого яру, що відділяв Захарівську вулицю від Кирилівської церкви. Ми розмовляли і сміялися. Я розказував їй різні побрехеньки, веселі історії – знав їх чимало. Вона дзвінко сміялася, лагідно дивлячись на мене своїми променисто-карими очима. Так на мене не дивився ще ніхто з дівчаток. Одне слово – закохався я. Та й на неї справили

Турос Тетяна,
14 років

враження мої веселі теревені. Два дні ми з нею зустрічалися біля яру, а згодом вона запросила мене до себе додому. І дві години грала мені на піаніно. І полонез Огінського, і вальси, і танго... А тоді було розставання. Кіра сказала, що десь через місяць вона поїде з Києва. Прощаючись, вона дала мені маленький заклеєний синій конвертик. І сказала, щоб півроку я не дивився, що там написано. Тільки навесні щоб відкрив і подивився. Я обіцяв, що так і зроблю.

— І ви поцілувалися!

— Ні, голубе, не поцілувалися. Отой Кірин синій конвертик і її записку я беріг, як зіницю ока. Моя мама була медсестрою. Я нищечком взяв у неї гумову медичну рукавичку, поклав у ту рукавичку конверт і записку, закрутив, замотав гарненько мотузкою (конвертик мусив же дочекатися весни) і спершу сховав на горищі. А тоді, боячись, що мати прибиратиме на горищі і може викинути, вирішив закопати на городі. Викопав глибоченьку ямку на самісінькому краю городу, перед яром (це здавалося мені символічним — адже нагадувало той яр, над яким ми сиділи з Кірою)... Але в листопаді була страшна негода, кілька днів шаленіла злива, ураган. Той край нашого городу над яром обвалився, і бурхливий потік змив ямку з моїми реліквіями. Як я страждав! Навіть плакав. Бо відчував себе зрадником перед Кірою. Адже так і не прочитав, що вона мені написала... Згодом я підріс, почав закохуватися в інших дівчат. А тоді зустрів Оксану, оженився, пішли діти, онуки... Але свого першого кохання не забув. І коли чую полонез Огінського, то згадую її сонячно-карі очі, дзвінкий сміх і отой синій конвертик...

Дідусь Грицько зітхнув. Я ніколи не бачив його таким серйозним і задумливим... Що ж усе-таки написала йому ота сонцеока дівчина Кіра?.. От би знайти той конвертик! Може, він і не зотлів у гумовій рукавичці. Може, десь лежить під землею... І я вирішив скористатися чарівними окулярами. Подумав, що я маю право. Це ж не якісь

Добрі слова
залишаються в
серці людини на
все життя.
Намагайся при
нагоді й ти
сказати своїм
близьким та
знайомим щось
хороше.

там пустощі. Це серйозна справа – перше кохання мого діда Грицька.

Я взяв чарівні окуляри і побіг за сарай, щоб ніхто мене не побачив. Начепив окуляри на носа, перед моїми очима все закрутилося-закрутилося... Я враз опинився у безлюдному провулку якогось незнайомого міста. А втім, провулок був не зовсім безлюдний. Якась літня жінка, стоячи на-вколішки над забетоною ямою, намагалася паличкою щось дістати. Я підійшов до неї і спитав:

– Пробачте, що це ви робите?

– Ой! – обернулася жінка. – Ключі від квартири впустила. Ніяк не дістану.

– То давайте, – кажу, – я стрибну й дістану.

– Я б і сама стрибнула, та, бачиш, втратила спортивну форму. А яма глибоченька – метра півтора.

Стрибнув я у ту яму, підняв ключі, передав жінці і почав вилазити. Це виявилось справою непростою. Я пообдирав і лікті й коліна, весь час сповзаючи вниз. Нарешті підстрибнув, підтягнувся і таки видряпався.

– Ой, дякую тобі, дорогий! Ходімо до мене, я тебе почищу, покупаєшся. Диви, як замазався!

Вона повела мене у сусідній будинок на другий поверх.

– Як же тебе звуть, рятівнику мій дорогий?

– Вася. А вас?

– Кіра Антонівна.

Мене наче електричним струмом ударило. Вона! Кіра! Неймовірно! І очі лагідні сонячно-карі, і в кімнаті, куди вона мене завела, стояло піаніно...

– Ну, іди у ванну, роздягайся і передай мені штанці й сорочку: я почищу, поки ти купатимешся, – сказала вона і, примружившись, пильно глянула на мене. – Когось ти мені дуже нагадуєш!.. З мого дитинства.

Я приймав душ і думав: може, спитати, що вона написала у тому синенькому конверті? Але ж тоді вона зрозуміє, хто я.

Бабурська Олександра,
8 років

Гронський Петро,
12 років

А пояснювати, що я потрапив до неї завдяки чарівним окулярам, і навіть не знаю, що це за місто, я не міг, не мав права... Коли я одягнувся, тільки й спитав її:

– А ви граєте полонез Огінського?

Вона стрепенулася:

– Граю!.. А чого ти питаєш?!

– Та просто так. Пробачте, я дуже поспішаю.

– Стривай! – вигукнула вона.

Але я вже вибіг із квартири. І тут у мене перед очима все закрутилося-закрутилося – я опинився в яру за дідовим городом. Сидів на піску. І щось наче примушувало мене копати той пісок. Почав розгрібати його спершу руками, тоді якоюсь заліззякою, що попалася мені під руку. Я виривав уже здорову яму, але все рив і рив далі. І раптом натрапив на якийсь згорток. Обтрисав його від піску. То була гумова рукавичка, обплутана мотуззям.

Я схопив згорток і побіг до діда Грицька.

– Куди це ти розігнався? – весело спитав він мене.

Я мовчки простягнув дідові згорток. Дід так і застиг.

– Де... де ти це знайшов?!

– У яру... у піску...

– Неймовірно! – Дід тремтячими руками розплутав мотуззя і дістав записку: *«Бажаю тобі щастя! Пам'ятати тебе все життя. Кіра»*.

Дідусь Грицько вдячно пригорнув мене до грудей.

– Вона таки пам'ятає вас! Хіба такого, як ви, можна забути?! – сказав я.

Мені так хотілося сказати, що я щойно бачив її і навіть допоміг їй витягти з ями ключі, а вона сказала, що я їй нагадую дідуся. Але я не міг розкрити таємницю чарівних окулярів. Я тільки відчув: як це радісно – робити комусь добро.

1. Що таке справжня дружба земних людей? Напиши такий текст-пояснення для інопланетян.
2. Попроси у дідуся (бабусі) пригадати його власну історію шкільної дружби. Запиши її коротко в зошит.
3. Намалюй (або розкажи) історію про свого друга.

Прочитай текст і дай відповідь на запитання

Бруно Ферреро

ПРИЯТЕЛІ І ВЕДМІДЬ

Двоє приятелів ішли якомсь дорогою, що вела через темний небезпечний ліс. Раптом із хащів, із грізним риком, перед ними вискочив величезний ведмідь. Один із хлопців, перелякавшись, одразу видряпався на дерево і сховався поміж гілками. Другому не вдалося накивати п'ятами. Побачивши, що утекти від дикого звіра неможливо, він упав на землю і вдав мертвого. Хлопець-бо знав, що ведмеді не їдять мертвеччини.

Ведмідь наблизився до нього, понюхав, вирішив, що той мертвий, та й відійшов.

Другий приятель, побачивши, що ведмідь зник у хащах, зліз із дерева і спитав:

– І що тобі шепотів ведмідь на вухо?

– Він сказав мені, аби я більше не рушав у дорогу з приятелями, які, замість допомоги у небезпеці, дають драла.

(Переклала Наталка Римська)

1. Наведи приклади з життя чи літератури, кіно, коли вірна дружба допомогла долати труднощі.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Василь Сухомлинський

СУНИЦІ ДЛЯ НАТАЛІ

У третьому класі вчиться маленька дівчинка Наталя. Вона довго хворіла.

Повернулася до школи бліда, швидко втомлювалась.

Андрійко розповів своїй мамі про Наталю. Мама сказала:

– Цій дівчинці треба їсти мед і суниці. Тоді вона стане бадьорою, червонощокою... Понеси їй суниць, Андрійку...

Андрійкові хочеться понести суниць Наталі, але чомусь соромно.

Він так і сказав мамі:

– Соромно мені, не понесу...

Ковтонюк Олександра,
6 років

– Чому ж тобі соромно? – здивувалась мама.

Андрійко й сам не знав чому.

Наступного дня він усе ж таки взяв з дому банку з суницями. Коли закінчились уроки, він підійшов до Наталі, віддав їй банку і тихо сказав:

– Це суниці. Ти їж, і щоки в тебе будуть червоні.

Наталя взяла банку з суницями. І тут сталося дивне. Щічки її стали червоними, немов мак. Вона ласкаво подивилася Андрійкові в очі й прошепотіла: – Спасибі.

«Чому це щічки в неї стали червоними? – з подивом думав Андрійко. – Вона ще ж не їла суниць...».

1. Якими словами і вчинками ти міг би виразити своє прагнення дружити?
2. Розглянь малюнок і скажи, якими словами дівчинка запросить поласувати кавуном свого друга?

◆ Як ти розумієш ці прислів'я?

- Щоб пізнати людину, потрібно вивчати себе.
- Частіше зазирає у самого себе.

1. Напиши п'ять висловів про дружбу. Вибери із поданих вище прислів'їв те, яке найбільше тобі подобається.
2. Як ти гадаєш, чому люди дружать? Попроси свого друга намалювати тебе таким, яким він тебе уявляє. Попроси його записати словами, які риси твого характеру він хотів виразити своїм малюнком.
3. Поміркуй над його малюнком: чи співпадає з ним твоє уявлення про себе? Як ти гадаєш, чому?
4. Поясни, як ти розумієш вислови про дружбу і виклади свої міркування в невеличкому творі.

1. Уважно розглянь фото. Скажи, який настрій воно створює?
2. Розкажи про свого домашнього улюбленця.
3. Опиши його звички: як він спить, грається.
4. Як ти вважаєш, чи можна назвати домашню тварину другом?

Школа самовдосконалення

Мій друг

Поряд зі мною, крім батьків, є справжній друг. Найвірніший, найдобріший, який все розуміє, справжній Друг. Той, з ким завжди спокійно і добре. Запиши у свій зошит для друзів відповіді на запитання:

- Що я думаю про свого друга?
- Що мені подобається і що не подобається в моєму другові?
- Що я зроблю, коли щось у другові викликає моє роздратування?
- Що я зроблю, коли щось у мені не сподобається моєму другові?
- Через що я найчастіше сварюся з моїм другом?
- Які почуття переживає мій друг після сварки зі мною?
- Які почуття відчуваю я після примирення з моїм другом?
- Які слова я говорю, коли хочу помиритися із своїм другом?

Бесіда 14

Про дружбу і вміння дружити (продовження)

– Ну як, Оленко, ти помирилась із Павликом?
– Так! Він мені навіть подарував листівку.
А на ній написав «Моєму вірному другові».
От тільки...

– Що знову трапилось?

– Іваненко на перерві витягнув з-під парти цю листівку і на уроці ОБЖД передав по рядах із підписом «Тілі-тілі тісто...».

– Ну, і яка реакція твоїх однокласників?

– Одні непомітно читали і передавали – їм, мабуть, було цікаво. Інші передавали одразу і не читали, а Маринка відклала до перерви і потім передала, бо не хотіла отримати зауваження вчительки.

– Шкода, що ти зустрілася з подібною ситуацією. А ще прикріше, що в цілому класі не знайшлося нікого, хто мовчки повернув би тобі Павликів подарунок, і не передавав його далі... Хоча нікому з них не хотілося б опинитися на твоєму місці. Шкода, що твоїм однокласникам припинити це неподобство і в голову не прийшло.

– Знаєш, Мартусю, я по-справжньому довіряю тобі. Ти розмовляєш зі мною як з рівною. Ти не повчаєш мене, як бабуся, з тобою спокійно і просто. Чи це означає, що ми з тобою друзі?

– Не варто
дзвеніти
ключами від
чужих
таємниць!

Хіба можуть дружити члени однієї родини чи, наприклад, діти й дорослі?

— Знаєш, у греків був міф про близнюків, синів Зевса, яких шанували як покровителів дружби. Одного, безсмертного, Зевс узяв на Олімп, а він через любов до брата віддав йому частину свого безсмертя. Це приклад справжньої високої дружби, яка варта пожертви. Я відповіла на твоє запитання?

— Мабуть, так...

Сторінка
з маминого
рукопису

У дружбі дуже високо цінується довіра. Дружба не падає з неба. Її потрібно заслужити.

Якщо ти ставишся до інших по-доброму, не прагнеш робити маленькі прикrostі, не підводиш, не ображаєш однокласників, у тебе обов'язково знайдуться однокласники.

Друг — по-справжньому близька людина, яка довіряє тобі щось особисте і

таємне, чого ти не маєш права обговорювати з іншими, бо станеш звичайним пліткарем.

Пам'ятай, що вихована і культурна людина поважає секрети інших і тому не займається пліткуванням, яке будь-яке суспільство засуджує.

Адже інформація про іншу людину часто має приватний характер і нею не варто ділитися.

1. Як ти ставишся до вірності у дружбі?
2. Що таке вчинок? Чи легко виступати одному проти більшості?

Прочитай текст, дай відповіді на запитання

Володимир Чистяков

ЯК ПУНДИК УРОК ЗІРВАВ

Якщо вже бути цілком відвертим, то нічого такого наш Пундик не робив, бо наш Грицько Пундик – відмінник на всю школу, а може, й на район. У нього в зошитах ніколи не було оцінки, гіршої від дванадцятки, не кажучи вже про щоденник або табель. А студентка-практикантка, яка прийшла до нас на урок математики, коли нашу вчительку Валентину Костянтинівну терміново викликали на районну педагогічну конференцію, зрозуміло, про Пундика нічого не знала. Вона відчинила двері і напрочуд веселим голосом сказала:

– Добрий день, діти!

І чомусь заплющила очі.

Можливо, вона подумала, що ми почнемо стріляти паперовими кульками з трубочок.

Хоча насправді ми стріляли лише іноді на перервах, а якщо й влучаємо часом у вчителів, то тільки випадково.

Тому ми досить дружно погодилися, що день і справді непоганий, оскільки минулого разу Валентина Костянтинівна обіцяла влаштувати самотійну роботу, а сама пішла на конференцію.

Катя – наша Довгонога, – яку ми ще минулого року одноголосно обрали головою ради загону за уважність і принциповість у навчанні, підозріло спитала:

– А ви хто?

Тут студентка, напевне, остаточно розгубилася.

– Я? – перепитала вона.

І почала здивовано озиратися. І побачила глобус, який стояв на шафі біля дверей. Чомусь дуже зраділа, притисла його до грудей і майже впевнено сказала:

– Я вчителька. Звуть мене Марина Іванівна.

Після цього Марина Іванівна підійшла до вчительського столу і поставила на нього глобус.

Козубовський Віталій,
8 років

Не забувай,
що вчитель –
старша за віком
людина.
Його життєвий
досвід
є достатнім
приводом
для поваги
його думки,
його переконань.

– Я заступаю вашого учителя, – повідомила вона. – Як мене звуть, ви вже знаєте. А тепер і я з вами познайомлюся.

Але цього їй зробити не вдалося, бо класний журнал, який вона перед тим тримала в руках, невідомо куди зник.

– Але де ж мій журнал? – сказала Марина Іванівна і для чогось постукала долонями по столу.

Але журнал не з'явився. Він лежав на шафі біля дверей. Коли Марина Іванівна знімала глобус, то журнал поклала туди, бо він їй заважав.

Цього, мабуть, ніхто не помітив. Крім нас з Хомою. Але хизуватися своєю спостережливістю ми не хотіли, оскільки ми не хвальки якісь і не женемося за легкою славою.

Коли Марина Іванівна зрозуміла, що від постукування долонями по столу журнал все одно не з'явиться, вона сказала:

– Напевне, я забула його в учительській. Хто черговий?

Чергував того дня саме Грицько Пундик. Тоді Марина Іванівна попросила його піти в учительську й принести звідти класний журнал. Потім вона сказала:

– Зараз черговий принесе журнал і ми перевіriamo, хто як до уроку підготувався. А поки що я розкажу вам нову тему: про кліматичні умови Бермудського трикутника.

Після такого вступу ми ладні були слухати що завгодно і скільки завгодно. Тим більше, що розповідала Марина Іванівна дуже цікаво.

Але тут повернувся Пундик і все зіпсував. Він сказав, що в учительській журналу теж немає. Марина Іванівна зовсім засмутилася і сказала:

– Як твоє прізвище?

– Пундик, – каже Пундик.

– Це у тебе прізвище? – здивувалася студентка.

– Егеж, – спохмурнів Пундик. – Прізвище таке. А ви що подумали?

Напевне, Марині Іванівні не сподобався його набурмосений вигляд, бо вона сказала:

Завдяки вчителю
суспільство
передає свій
досвід
поколінням,
які ще тільки
підростають
і навчаються.
Так відбувається
розвиток
суспільства.
Увага і чуйність
у ставленні
до вчителя –
елементарна
вимога до учня.

– Оскільки твоє прізвище я вже знаю, ти і відповідатимеш за темою минулого уроку. Отже, розкажи нам про корисні копалини Північної Америки.

Пундик ледь не заточився від такого підступного запитання. Але ж треба знати нашого Грицька! Будь-який інший п'ятикласник неминуче сказав би, що ми цього не проходили і взагалі у нас за розкладом урок математики. Але Пундик не такий. Він лише трошки похитався, потім поторкав окуляри – і почав:

– Важко переоцінити значення копалин у житті й діяльності людини, – сказав він. – Вони відіграють важливу роль у політичних, економічних і морально-етичних аспектах існування людства. Враховуючи саме цей останній фактор, який у наш час набуває особливого значення, кожному школяреві слід чітко розрізняти копалини корисні й копалини шкідливі.

Марина Іванівна дещо очманіло подивилася на Пундика:

– Що?.. Що ти сказав?..

Але нашого Пундика, коли він урок відповідає, не так уже й просто збити з пантелику.

– Я сказав, – наполягав він, – що копалини бувають як корисні, так і шкідливі. Корисні знаходяться у землі, звідки їх видобувають геологи, а шкідливі кожен з нас може знайти навіть на вулиці.

Марина Іванівна спитала:

– Скажи чесно: готовий ти до уроку чи ні?

Вона ж не знала, що в цьому наш Пундик і під тортурами не зізнається!

Тому він знову вдарився у міркування щодо користі корисних копалин. І врешті-решт завершив свою промову словами, які миттєво облетіли всю школу і піднесли Пундика на новий щабель слави. Він сказав:

– Серед численних копалин Північної Америки найціннішою корисною копалиною є картопля.

Тут студентка Марина Іванівна вирішила, що наш Пундик навмисне морочив їй голову, маючи на меті зірвати фронтальне опитування, яке вона збиралася провести у сьомому класі, і вліпила Грицькові двійку в щоденник.

Це взагалі дуже загадкова історія, бо, виявляється, Марина Іванівна йшла заступати вчителя географії у сьомий клас, а як опинилася в нашому, невідомо.

Мабуть, вона так хвилювалася тому, що це був у неї перший в житті самостійний урок. А у Пундика виявилася перша в житті незадовільна оцінка – за зрив цього уроку, хоча нічого такого він робити не хотів, а навіть навпаки: прагнув довести, що відсутність у програмі п'ятого класу уроку географії ще не означає, ніби ми не знаємо все на світі.

1. Поясни, чому виникло непорозуміння між студенткою-практиканткою та учнями.
2. Як ти думаєш, чия поведінка в класі насправді заслуговує на незадовільну оцінку і чому?

◆ Пригадай ситуацію з життя вашого класу, коли справдилася народна мудрість. Поділися своїми враженнями з другом.

- Шануй учителя, як родителя.
- За одного вченого дають десять невчених.
- Мудрий ніхто не вродився, а навчився.
- Не кажи – не вмію, а кажи – навчусь!
- Як дбаєш, так і маєш.
- Хто в роботі, той і в турботі.
- Маленька праця краща за велике неробство.

1. Напиши невеличкий твір на одну із тем:
«Портрет мого друга».
«Традиції моєї сім'ї».
2. Напиши твір-мініатюру за одним із прислів'їв про дружбу.
3. Розроби цікаву анкету про дружбу і проведи анкетування серед своїх товаришів.

Роздивись картину
і поясни її зміст.

Ф.С. Красицький
Гість із Запоріжжя

Запитання і завдання для самоперевірки

- Назви риси характеру твого найкращого друга.
- Поясни, як ти розумієш, що таке людська гідність і честь. Наведи приклади, коли за складних обставин людина не втратила власну гідність.
- Охарактеризуй, яку роль відіграють у житті людини родинне коло, сімейні свята і традиції.
- Пригадай і розкажи випадок із життя твого класу, коли почуття відповідальності перед собою допомогло твоєму другові вчинити гідно.
- Наведи приклад вигаданого чи справжнього авторитету з літератури. Проаналізуй його.
- Проаналізуй причини виникнення конфлікту у твоєму класі. Як можна було б уникнути його?

Я серед людей

Якщо пам'ятати, що кожна людина, як і ти, складна, цікава, глибока, уразлива, то ти не зможеш зробити їй неприємно, боляче, а тим паче завдати горя, жорстоко образити.

Увага до будь-якої людини, з котрою вступаєш в стосунки – чи то випадковий попутник, чи рідна мати – ось це і є ключем до грічної поведінки. Пам'ятай про це!

“Хлопчик з пташкою”
Федір Кричевський

Бесіда 15

Перша книга про
норми поведінки,
яка збереглася
до наших часів,
була видана
1204 року
і призначалася
для священиків,
монахів.
Відомо, що у
Давньому Єгипті
існувала книга
з етикету
ще близько 2350
року до н.е.

Де йдеться про те, як і чому виник етикет

Мама переступила поріг квартири, у якій було навдивовижу сонно та тихо. Зазирнувши в кімнату, побачила Оленку. Та сиділа на дивані, підібгавши ноги, зосереджена і замислена.

– Про що думаєш? – Мама присіла біля дочки.

– Про слова.

– Які слова? – здивувалася мама.

– Про слова «можна» і «не можна». Послухай: слово «можна» звучить так лагідно, а слово «не можна» – різко і грубо. І знаєш, часом так важко стриматись і не перетворювати всі заборони у дозволи. От якби потрапити у світ, де існують лише ніжні та лагідні «можна»!

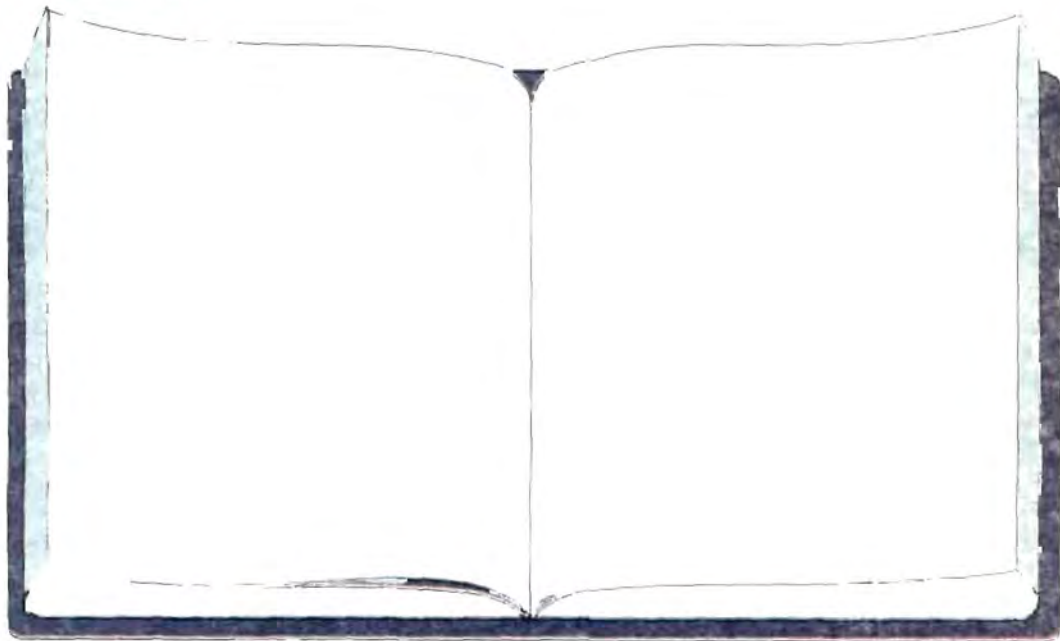
– І що б ти робила? – поцікавилась мама.

– Робила б усе. Все, що мені заманеться. Схотіла – пішла в кіно, схотіла – не пішла до школи. А форму шкільну я б викинула. Вона мені так набридла. Що ще? Вмикала б на повну гучність музичний центр, – Оленка швиденько загинала пальці на руці, – потім забрала б додому те симпатичне нічیه щеня, яке вчора бігало у нашому дворі...

– А далі що? – запитала мама і додала. – Уяви собі, що автомобілі, яких у сучасних містах та селах так багато, їздили б так, як хотіли їхні водії. Як би виглядали тоді наші вулиці?

Сторінка
з маминого
рукопису

Історія етикету налічує багато століть.

Зрозуміло, що правила етикету пов'язані з традиціями, звичаями тієї чи іншої країни, з поняттями про добро та зло, із законами, які приймало суспільство.

У різні історичні часи етикет змінював свої риси, норми, але завжди зберігав

загальновизнані форми ввічливості. Їх цінність перевірена часом, а знання етикету – неодмінна ознака вихованості.

Церемонія – це встановлений урочистий порядок проведення чогось, наприклад, виходу короля у тронний зал, прийом послів, проведення балів.

1. Яких правил радить дотримуватись мама Оленці?
2. З якого боку виділяє себе людина, яка не рахується із загальноприйнятими правилами спілкування?
3. Як і чому виник етикет?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Алла Потапова

СТОСУНКИ

Стосунки у цій родині, з чужого погляду, були дещо старомодними. Коли в кімнату входили старші або хтось чужий, діти вставали і вітались. Виходило це само собою, невимушено, з повагою у рухах та погляді. Ніколи не втручалися в розмову старших, не грубили.

Якось я запитала у одного із хлопчиків, а їх у родині троє:

– Чому ви так чините?

Він здвигнув плечима і відповів:

– Ніколи не замислювався – чому. Просто мені здається, так треба.

– А якщо замислитися?

У XIV–XVII ст. при дворах європейських правителів було впроваджено посаду церемоніймейстра, який повинен був знати всі правила придворного етикету.

Відмінна риса японського етикету, яка вражає європейців, – обов'язкова посмішка на обличчі. В Японії вважають: людина не повинна псувати іншим настрої своїм сумним виглядом. Японці посміхаються і при зустрічі, і прощаючись.

Мені хотілося, щоб він відповів свідомо, не підкоряючись традиції. Він помовчав, а потім сказав переконано:

– Якщо ми встаємо у класі, коли входить учителька або будь-який дорослий, то хіба інші люди заслуговують на меншу увагу? Якщо я не грубіяню вчительці, то чому я повинен грубіянити своєму дідусеві? Ні, я поміркував і можу сказати – це правильно.

Потім виявилось, що вони так вітають і дідуся, коли він приїздить до них із передмістя, і батька з матір'ю, коли вони вранці входять у спільну кімнату.

– Доброго ранку, тату.

– Доброго ранку, сину.

Хіба не додасть тобі хорошого настрою на увесь день просте ранкове вітання, добра усмішка на власному обличчі, яка викличе у відповідь посмішку рідної людини.

– Спокійної ночі, матусю!

– Спокійної ночі, донечко!

Хіба не стане справді спокійніше, приємніше на душі від таких слів?

– Доброго дня! – кажуть хлопчики, збігаючи сходами. Я відповідаю їм: «Доброго дня!» І хоча вони дуже поспішають, і я поспішаю не менше, ми встигаємо обмінятися найголовнішим: доброю посмішкою і добрим словом.

– Ти чому не вітаєшся з нашою гостею? – мама чуває себе незручно і термосить своє похмуре дитя, начебто йому півтора року. А дорослий син похмуро цідить: – Здрасть.

І йде в сусідню кімнату.

А одна дівчинка, очевидно, демонструючи свою незалежність, поглянула на жінку, яка прийшла в гості, і сказала:

– А чому я повинна вітатися? Я її зовсім не знаю!

Кюммюс Анастасія,
11 років

Дійсно, чому в школі, у класі ти вітаєш дорослих стоячи, а вдома – ні?

Адже змінюється лише приміщення, а сам ти залишаєшся тим же!

1. Чи можна таку поведінку хлопчиків назвати старомодною? Як ти поводишся у подібних ситуаціях?
2. Чия поведінка видається тобі пристойною, а чия ні і чому?

1. Прочитай кілька «не можна», які визначив видатний український педагог Василь Сухомлинський:

- не можна ледарювати, коли всі працюють;
- не можна сміятися над старістю і старими людьми;
- не можна виявляти незадоволення тим, що в тебе немає якоїсь речі, а у товариша твого є;
- не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі – кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку;
- не можна збиратися в дорогу, не спитавши дозволу і поради у старших, не попрощавшись із ними, не дочекавшись від них побажання щасливої дороги і не побажавши їм щасливо залишатися;
- не можна сидати до столу, не запросивши старшого;
- не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина чи жінка.

2. Якими «не можна» слід доповнити цей перелік?

3. Як називають людину, яка дотримується цих правил у власному житті?

Є такий вислів:

«розводити
китайські
церемонії».

Таких церемоній
у стародавньому
Китаї було
близько 30 тисяч.

Звичайно, їх
роками вивчали
заможні люди,
бо бідняки
не могли
гаяти час
на їх засвоєння
і дотримання.

 Визнач, хто із мовців порушив правила етикету. Виправ допущені помилки.

Ти телефонуєш приятелю:

– Костю мені! – І чуєш, як хтось із домашніх тобі відповідає:

– Вітю! Зателефонуй, будь ласка, пізніше. Костик зараз робить уроки, і я не хочу його відволікати.

Або: – Тобі що, робити нічого, що ти все дзвониш? Зайнятий Костик, не підійде!

◆ Поясни,
як ти розумієш
ці слова.

- ▶ Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю.
- ▶ Не місце красить людину, а людина місце.
- ▶ Щоб рибу їсти, треба в воду лізти.

Немає, напевне, людини, яка б хоч раз не потрапляла в неприємну ситуацію. Прочитай подані діалоги і поміркуй, чому так сталося і як можна пом'якшити неприємне враження від сказаного.

1. Хлопець, зустрівши на вулиці товариша, питає у нього: «Слухай, а що це на нас витріщилася ота розмальована дівчина?». А у відповідь чує: «Це моя сестра».
2. Дівчина, прощаючись із подругою, говорить:
 - Передавай привіт своїй бабусі.
 - Та ти що, – жахається подружка, – адже ми її півроку як поховали.

1. Розкажи про своїх друзів чи знайомих, чия поведінка якнайбільше відповідає уявленням про пристойність.
2. Вислови свою думку щодо висловів:
 - «Одна із найнеприємніших для суспільства вад – поводити себе так, як захочеться, ні з ким не рахуючись».
 - «Постав перед собою сто вчителів – вони будуть безсилі, якщо ти не зможеш змусити себе і вимагати від себе».

1. Продовжи думку товариша: Гарні манери – це...
2. Доведи (бажано на власних прикладах), що сила волі, характер, манера поведінки виховуються за допомогою «можна» та «не можна».

Школа самовдосконалення

Життя сповнене таких несподіванок, випадковостей, що все одно, хоч би як ми не намагалися, ненароком когось образимо, скривдимо, зробимо боляче.

Але ми усвідомлюємо, що вчинили неправильно, і страждаємо, що так вийшло. Ось кілька життєвих порад:

- *Намагайся не завдавати шкоди й болю іншій людині.*
- *Спробуй не наступати, а поступитися.*
- *Не показати кулак, а подати руку.*
- *Не сховати, а поділитися, не кричати, а вислухати.*
- *Не розірвати, а склеїти.*
- *Не роби іншому того, чого не хочеш собі.*

Спробуй – і ти побачиш, як цікаво виходитиме.

Картинна галерея

*Роздивись картину
і поясни її зміст.*

*Н. Богданов-Бельский
У хворого вчителя*

Де йдеться про те, що означає «мати гарні манери»

Оленка і Марта поверталися додому втомлені, проте задоволені: подарунок татові на день народження купили, і, здається, він повинен йому сподобатись!

Ось і тролейбус. В салоні вільно, людей не багато. Разом з дівчатками увійшла ошатно вдягнена жінка середнього віку, яку супроводжував чоловік.

– Сідайте! – дзвінким голосом звернулася дівчинка-підліток до жінки, поступаючись їй місцем.

– Ну що ти, дякую... – знітилася жінка.

– Ні, ні, прошу, сідайте, – наполягала дівчинка. – Я завжди поступаюся місцем людям літнього віку.

Жінка відвернулася і почервоніла. В тролейбусі запала ніякова тиша.

Марта і Оленка мовчки й поспіхом вийшли на своїй зупинці.

Біля їхнього під'їзду на лавочці засмучено сиділа сусідська дівчинка Катя, погойдуючи ногою. До неї підійшла тітонька Віра, яка гуляла поруч з малим Вовчиком і першою порушила мовчанку:

Частіше пригадуй вислови:
«Всі чесноти мають своїм джерелом етикет»;
«Гарні манери має той, хто найменшу кількість людей ставить у незручне становище».

– Я красивий,
я сильний,
я розумний!
І я сам усе це
відкрив.

Сторінка
з маминого
рукопису

– Катю, що трапилося? Хто тобі зіпсував настрій?

– Дівчинка!

– Яка дівчинка? Давай усе по-порядку, – попросила тітонька Віра.

– Пішли ми на день народження до подруги. Я так чекала цього свята – і от на тобі! Була серед нас одна дівчинка. Вона новенька, подружка познайомилася з нею влітку, на морі. Ця дівчинка не давала нікому слова сказати... – Катя зітхнула і продовжила: – Поки ми роздягалися, схопила наші подарунки, підбігла до іменинниці і закричала: «Відгадай, що ми тобі принесли? Якщо не відгадаєш, отримаєш щигля». Нам усім стало ніяково, а вона кинулась до столу, стала пити воду, чистити апельсин, а потім побігла на кухню і сказала господині, що все зробить сама...

Тітонька Віра дивилась на Катю, очевидно, збираючись щось сказати, але раптом заплакав Вовчик, і вона схилилася над візочком...

До числа важливих людських чеснот належать: **ввічливість, коректність, делікатність, тактовність, скромність, точність, обов'язковість.**

Ввічливість полягає у доброзичливості, привітності. Вона дійсно відкриває замки людських сердець для стосунків, спілкування.

Привітний вираз обличчя, уважне, поважне, доброзичливе ставлення до людей забезпечують можливість уникнути конфліктів і повернути до себе симпатію

співбесідника. Зовнішніми виявами ввічливості є усмішка на обличчі, слова подяки, вибачення чи прохання, небайдужі очі, прихильні жести і пози.

На жаль, не завжди маєш справу з приємними нам людьми. Трапляється також, що людина чимось роздратована, засмучена, хвора. В подібних випадках на перший план має вийти **коректність** – уміння тримати себе в межах узвичаєних норм поведінки в будь-яких ситуаціях.

Грубість, нестриманість тільки шкодять стосункам, роблять неможливим спілкування.

Тактовність – це почуття міри, якої необхідно дотримуватися у розмові, вміння відчувати межу, за яку не можна переступати в стосунках з людьми.

Тактовна людина знає, відчуває, що і в який час, у якому місці можна сказати, зробити або не можна.

Увага до людини, вміння ставити себе на місце іншого повинні виявлятися дуже обережно, тобто делікатно. Ці вимоги етикету дають можливість уникнути незручної ситуації.

Важливою вимогою є скромність, тобто природність поведінки, пристосована до

людей, що тебе оточують. Стримана, врівноважена поведінка є виявом уміння людини володіти собою, є показником самоповаги і шанобливого ставлення до інших.

Точність і обов'язковість як вимоги етикету вказують на пунктуальність, необхідність обов'язкового виконання обіцянок, зобов'язань, справи. Точність і обов'язковість є зовнішніми виявами таких рис особистості, як уміння аналізувати обставини, оцінювати вчинки, робити висновки, прогнозувати майбутні дії, визначати міру своїх можливостей, не давати зайвих обіцянок, дотримуватися свого слова.

Сукупність усіх цих властивостей називається манерами.

1. Поміркуй, що могла сказати Каті тітонька Віра.
2. Порівняй поведінку дівчаток і скажи, хто із них має гарні манери, обґрунтуй свою думку.
3. Як ти розумієш вираз «мати гарні манери», що він означає?
4. Назви чесноти, важливі для людських взаємин.

Привітність, доброзичливість, делікатність, гідність, благородство, скромність – які із цих чеснот є у твоєму характері? Як вони допомагають тобі у житті?

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

Ю. Шульга
Відродження

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Володимир Мономах

ПОВЧАННЯ ДО ДІТЕЙ

У присутності старших мовчіть, мудрих слухайте, старшим підкоряйтеся, з рівними собі й молодшими в любові перебувайте, без лукавого наміру розмовляйте, якомога більше вдумуйтеся.

Не забувайте бідних; годуйте їх.

Старих шануйте, як батьків, любіть молодших, як братів.

У домі своїм сумлінно за всім дивіться.

Недужого одвідайте.

І чоловіка не миніть, не привітавши, добре слово йому подайте.

Ні питтю, ні їжі не потурайте.

А коли добре що умієте – того не забувайте, а чого не вмієте – того учітесь. Батько мій, удома сидячи, зумів знати п'ять мов. Лінощі ж – усьому лихому мати, бережіться їх. Людина повинна завжди навчатись.

В Україні
перші писемні
правила поведінки,
правила
пристойності,
було викладено
великим
київським князем
Володимиром
Мономахом
у «Повчанні
дітям...».

1. Що вважали гарними манерами за часів Володи-мира Мономаха?
2. Чи залишаються ці вимоги придатними і для сучасних людей?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Олександр Мітта

ЯНЕК І СТАСИК

Прийшов Янек до Стася. Повісив курточку на вішалку. Витер черевики об підстилку, пригладив волосся перед дзеркалом, сказав «добридень» Стасевій бабусі і пішов у кімнату гратись із товаришем.

– Бачиш, Стасю, які хороші манери у твого товариша. Ти повинен брати з нього приклад, – сказала бабуса.

Погралися хлопці, подивилися Стасеву відеокасету, потім Янек запропонував:

– Ходімо тепер до мене.

Прийшли вони до Янека. Кинув Янек курточку в один кут, шапку – в другий і гукає до своєї бабусі:

– Бабцю, то я зі Стасем! Повісь мою куртку і шапку!

Федорчук Микола,
7 років

! Прокоментуй поведінку Янека. Що тобі сподобалось, а що ні?

Чи поділяєш ти думку відомого філософа: «Чемні манери не завжди свідчать про справедливість, доброту, вибачливість і вдячність, але вони хоча б створюють видимість цих якостей, і людина зовні видається такою, якою їй потрібно бути по суті».

◆ Обери серед прислів'їв те, яке видається тобі важливішим.

- ▶ Слова треба зважувати, а не рахувати.
- ▶ Коня кують уздами, а чоловіка словами.
- ▶ Говори, а не проговорюйся.
- ▶ Кажи не кажи, а своє слово держи.

Дзвонить будильник: ти знаєш, що пора прокидатися. Дзвонить дзвінок біля дверей: час зустрічати гостей. Придумайте і розіграйте сценку «Зустріч гостей». Нехай хтось буде господарем, а інші гостями. Решта учнів спостерігають за сценкою, а опісля прокоментують правильність або неправильність поведінки учасників.

1. Обговори зі своїм товаришем відомі тобі правила, вироблені багатьма людьми протягом століть.
2. У вас сьогодні урок хорошого тону і ви вивчаєте правила поведінки, які є зразком для наслідування. Поміркуйте разом, чого б вам хотілося навчитися і що учням вашого класу потрібно виправити у своїй етикетній поведінці.
3. Перенеси таблицю в зошит та заповни її власними прикладами:

Людина взяла в
руки виделку,
коли в моду
увійшли пишні
коміри з
мережива.
Покласти їжу до
рота руками
виявилось
складно,
от і довелося
руку продовжити.

Люди
неглибокого
розуму чутливі до
дрібних образ,
люди розуму
глибокого все
помічають
і ні на що не
ображаються.

Вияви пристойності	Я можу	Я мушу
Вдома: я рівноправний член родини в усіх справах		
У школі: бережи честь школи		
На вулиці: дивись на перехожого, як на друга		
У театрі, кіно, на концерті: якщо проходиш на своє місце, іди обличчям до тих, хто вже сидить у твоєму ряду		
У музеї, на виставці: уважно слухай екскур- совода		
В бібліотеці: повертай книги вчасно		
У транспорті: не кидайся на вільне місце стрімголов		
У магазині: дотримуйся черги		

Пригадай і назви народні казки, в яких ідеться про вияви людських чеснот.

Бесіда 17-18

Про те, якими були і є моральні норми українського народу

Оленка повернулася після уроків додому і вже з порогу зрозуміла, що мама вдома. Вона разом з бабусею поралася на кухні: увечері родина чекала гостей.

– Мий руки, Оленко, – і до столу, – сказала мама. – Сьогодні на обід твої улюблені тюфтельки.

– І маків'яничок ось-ось спечеться, – додала бабуся.

– Мамо, ти знаєш, сьогодні ми в класі читали листа дівчинки Марини. Марина – сирота, і ми вирішили потурбуватися про неї, надіслати їй книжки, шкільне приладдя, одяг.

– Молодці! А як до вас потрапив лист дівчинки?

– У тім то й справа, що листа надруковано у журналі, адреса не вказана. Чи можемо ми взяти адресу Марини в редакції журналу?

– Похвально, що ви готові допомогти дівчинці в біді. Звичайно, адресу можна взяти в редакції. Але я вам пропоную озирнутися навколо. Ми звикли відгукуватися на поклик тих, хто далеко: в іншому місті, іншій країні. Допоможіть тим, хто поруч з вами. Поглянь навколо – скільки їх – самотніх дітей! У кожному місті є дитячий будинок. Можливо, вам варто познайомитися з його мешканцями

В українських родинх дітей завжди вчили, що кожна людина невіддільна від близьких, всього свого роду, сусідів, громади, народу.

Вважалося,
що гість,
який розділив
з господарями
їжу, хліб-сіль,
ніколи не посміє
скривдити тих,
хто частує.
За гостинність
гості дякували
словами:
«Спасибі за хліб,
за сіль, за кашу
і милість вашу».

ближче? Часом така дитина потребує не їжі чи одягу, а уваги, співчуття, розради.

– Знаєш, Оленко, раніше, про це мені ще моя мати розповідала, – долучилася до розмови бабуся, – існувала така традиція: коли дівчинка росла сиротою, то в косу вона заплітала голубі стрічки. І люди при зустрічі обдаровували дівчинку хлібом, грішми, тканиною, одягом, бажали їй стати щасливою та багатою. Кожен, хто мав совість, вважав за свій обов'язок допомагати бідним, убогим людям. Особливо у свята благочестиві люди намагалися нагодувати старців, роздавали милостиню, вирушали у притулки, лікарні, розносячи подарунки.

– А совісних людей раніше було багато? – спитала Оленка.

– Так, кицю, – сказала бабуся. – Але, я сподіваюсь, що їх і зараз знайдеться не менше. Хіба не так?

– Придумала! – зраділа Оленка. – Тетянчина мама працює в дитячому будинку для малюків. Думаю, що всі дівчатка погодяться відвідати малят, може, і хтось із хлопців захоче...

Сторінка
з маминого
рукопису

У кожного народу є свої, перевірені часом, прийняті всіма норми етикету. Неповторний та самобутній етикет має і український народ. До числа найпоширеніших, найвідоміших моральних уявлень українців належать повага до старших, любов до рідної землі, гостинність, працелюбність.

Традиції – досвід, форми поведінки, моральні цінності, уявлення людей, що склалися

історично і передаються з покоління в покоління передусім через фольклор.

Загальновизнаний порядок, традиційно встановлені правила поведінки певного народу називаємо звичаєм.

Обряд – це встановлені звичаєм дії; церемонія.

Традиції, звичаї, обряди об'єднують минуле й майбутнє народу, стають охоронцями ладу у взаєминах з іншими людьми.

Народний етикет завжди починався з родини, з сім'ї. Любов і повага до батьків, пошана до бабусі й дідуся як одна із найбільших добродішностей глибоко вкоренилася в побуті українців.

Панував на нашій землі і культ гостинності. Гостеві

відводили найкраще і найзручніше місце, а господарі дому робили все, аби пригостити гостя.

Працелюбність – важлива риса українця.

Кожен член родини мав свої обов'язки і сумлінно їх виконував.

Звичка – друга натура.
Гарна звичка
підкупаватися про
інших.

1. Розкажи, що ти знаєш про те, як у сучасному суспільстві піклуються про сиріт, одиноких людей та бідних? Як іще можна їм допомогти?
2. Що тобі найбільше подобається в моральних нормах українського народу?
3. Назви відомі тобі старі та нові звичаї українців.
4. Вислов своє ставлення до звичаїв:
 - бажати здоров'я тому, хто чхає;
 - садовити людину, яку поважаєте, на почесне місце;
 - відзначати важливі події бенкетом;
 - обв'язувати новонародженого хлопчика синьою стрічкою, а дівчинку – рожевою.

Прочитай вірші та дай відповіді на запитання

Борис Грінченко

МАТИ І ДОЧКА

– Ти бачиш на шляху старого?
Піди скоресенько до його!
Він горя зазнає й біди, –
Його до нас ти приведи,
Нехай до нашої йде хати
І попоїсти й спочивати. –
Так мати доньку навча.
Побігло любеє дівча
Й вернулось зараз без нікого.

Машинська Олена,
11 років

Пам'ятай:
просто завчені
моральні звичаї
ще нічого не значать.
Скільки в житті таких, які
знають моральні норми,
говорять про них, інших
повчають, а самі не дуже
поспішають їх дотримуватись.

– Матусенько! Нема нічого!
Він лиха зовсім не терпить,
Не плаче він, а так сидить;
А як мені буває лихо,
То я уже й не всиджу тихо:
Все плачу, плачу – так, аж страх!
Устала мати, і на шлях
Сама пішла вона й до хати
Старого зараз увела,
Йому обідати дала
І положила спочивати.
Тоді і каже до дочки:
– Ти, доню, бачила, які
Сумні у його очі дуже,
І як рука йому не слуге,
І зморшки на старім чолі,
І стан схилився до землі,
Бо сила кинула старого.
– Його біду і видно з того,
Коли не плаче хто, мовчить,
То через те не менш терпить.
Навчайся ж пізнавати горе:
Не кожен про свій біль говоре.

Галина Кирпа

ХОДИМО, КОЛЯДКО, ЗІ МНОЮ!

Ходімо, Колядко, зі мною!
Ходімо до тієї он хатки,
Куди ще стежка не втоптана.
Там живе бабуня саменька:
Хатки нікому протоптати.
А ми стежечку протопчемо.
Хатку перевідаємо,
Бабуні самесенькій горішок подаруємо.
А тоді, моя колядко, ти не підеш далі.
Ти лишишся у бабуні самесенької
Зиму зимувати, соненька діждати.

М. Пимоненко
Колядки

1. Як можна навчитися бачити і розуміти чуже горе?
Як розрадити таку людину?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Марко Черемшина

СЛЪОЗА

(різдвяна казка)

Скільки разів візьме кріпкий мороз, стільки разів віє холодний вітер та й навіває нову верству снігу. Стільки ж разів більшає біль і терпіння хворої вдови Кравчихи. Вона лежить на твердій постелі, накрита старим сірячком, та лишень сумним стогоном нарікає на студений вітер і мороз, що шпарами стін дістаються до її незатопленої хати. Коло неї порається мала її донечка Маруся, що рада б у кожную хвилю своїй матінці яку-небудь полекшу вчинити. Та що ж вона може? Заробити не піде, бо і сили у неї ще нема, а просити милостиню, то таки дуже соромиться. А люди, от як люди: кожний собі рад, чужа нужда їм не в гадці. «Ненечко дорогенька, – лебеділа Маруся, – нині Святий вечір, а у нас нічого немає, і вам не легшає. Як би то красно й любо було, коли б ми ввечері разом пшеничку їли. Дозвольте мені, ненько, у місто піти. Куплю й ті ліки, що люди радили, й на вечерю дещо і дровець принесу.

– Та студінь надворі, – простогнала Кравчиха.

– Я ваші чоботи взую, – хоч великі вони, але я соломою впхаю. Добре, ненечко?

– Як змерзнеш, то вертайся з дороги; то студінь – сніги...

– Не змерзну, золотенька ненько, що мені студінь! Для вас я в огонь піду. – Вже не мучила дальше питаннями хворої матінки, тільки зробила, як думала. Накрила її шматтям, що лишень у них ще було, взяла батькову одіж і в місто помандрувала.

«Поперечними стеженьками піду, то скоріше зайду», – думає собі. А тут сніг засипас стежки, що й сліду не видно, їй, проте, байдуже. Вона втомилась. На її чолі виступив піт і в тій самій хвили намерз на чорних бровах. Бліде її личко посиніло, а ніжки не змогли дальше сніг відгортати, затерпли. З її синіх оченят потекла одна велика слъоза.

В. Колосов
Дідух

Саме від німців у кінці XIX століття до нас, як і до багатьох інших народів Європи, прийшов звичай прикрашати на Різдво та Новий рік ялинку.

В Україні в різдвяні свята на покуті ставили дідух – сніп, виготовлений із житніх колосків, обв'язаних кольоровими стрічками.

Капоріков Гліб,
11 років

Якийсь тепленько зодягнутий чоловік пройшов випадково повз неї і не порятував. Камінне серце в нього було. «Не відпочивай, бо ніч тебе знайде у твоєму ледарстві», – сказав він й пішов далі, значить, не домірковувався Марусиного безвихідного становища, її схлипування стає щораз тихішим. Холод для неї меншає. В її серці робиться гаряче, любо... Вона бачить перед собою неньку і хотіла б її своїм гарячим серцем нагріти. Ручками обнімає вона її за шию та й просить: «Ненько моя, нагрійтеся теплом мого серця, а легше вам стане».

У селі радість, гомін. Вечірнє світло так і сяє на багатих столах. Різдвяний ангел став літати від хати до хати з дарунками на крильцях. Сніг іде та й іде, а білі його пластинки танцюють собі у повітрі. Ангелові про те байдуже. Його ні вода, ні огонь не бере. Тому чимало здивувався він, коли ненароком побачив на своїй ніжній рученьці велику білу пластинку снігу: «Ти, маленька білявиночко! Що ти є таке, що відважилася на мою руку сідати? Твої посестри не вчинили б того ніколи». – «Я не звичайна пластинка, я – сльоза».

«Сльоза?!» – повторив ангел. «Я сльоза вбогої дівчинки Марусі», – говорила далі пластинка. «Тої Марусі з синіми очима?» – «Так. Ті сині очі зрости мене он там, у полі, серед снігу. Студений мороз заморозив мене, а буйний вітер заніс мене сюди. Маруся лежить на снігу, замерзає, небога. Порятуй її, ангеле! Се ж вечір радості, не смутку, терпіння, смерті!».

«Добре, зараз», – відказав ангел. Він прошептав щось вітрові і полетів собі далі. Слухняний вітер поніс чимскоріше пластинку до хати того багача, що бачив у полі безпомічну Марусю та й зганив її ще лихим словом. Багач той якраз вийшов тоді на подвір'я, щоб повеліти слугам внести житній сніп до хати. Вітер приліпив пластинку до його лиця. Він увійшов з нею до хати. Почалася вечерея. Стіл аж гнеться під тягарем страв та напоїв.

Пластинка розтанула і потекла сльозою прямісінько у фужер, що в нього наливав собі вина господар-багач. Він випив налите вино, а з ним – і Марусину сльозу.

«Недобре се вино, – сказав він, – научу я того купця, щоб знав, яке вино мені давати!», – сказав та й посумнів чогось-то.

А родина п'є те саме вино та й нахвалитися не може. Нараз встав багач від стола та й вийшов з хати.

Вже з півгодини минуло, а він ще не вертає.

«Де пішов батько?», – питаються здивовані діти й мати. Не знають. Аж ось і надходить він, та й не сам. На руках несе дівчинку, мов мерця якого.

«Це Кравчишина Маруся, – каже він до родини, – трохи що не замерзла на полі в снігу. Я бачив її, як вертав з міста. Стояло, біднятко, а я думав, що відпочиває. При вечері, зараз-таки по тім клятій вині, вона мені привиділася умираюча. Мені заболіло за нею серце, тим і побіг я на те саме місце, де я перше її бачив. Прибігаю, а вона вже й не говорить, тільки ніби стогне, плаче, та й то вже останніми силами. Нумо, діти, розморозуймо її». – «У другу хату понесім через сіни, там холодно, а тут, у теплі, годі розморозити», – порадила жінка.

На другий день рано сиділа Маруся коло своєї неньки у затопленій багацькій хаті і розповідала, як орудувала у місті.

Зворушений багач зайнявся хворою вдовою, ніби своєю матір'ю. А Маруся обіймає матір та й щебече, біднятко:

– Ненько, дорога! Звідки це для нас добро взялося? Чи не сон це?

– Ні, дитино, то твоє добре серце заподіяло цю людську ласку.

– А я, ненечко, сон мала, що десь-то моє серце гаряче, гаряче, таке гаряче, що вас ним я хотіла зігріти.

– Ти ж і зігріла ним мене, любочко моя дорога, сиза.

І досі ще ніхто не знає, що те все зробила Марусина сльоза.

Донині
збереглися у
болгар новорічні
вітання за старим
звичаєм –
відвідувати
родичів, друзів і
легенько бити
їх по спинах
прикрашеною
гілкою кизилу,
символом
здоров'я,
примовляючи
слова
із обрядової пісні.

1. Доведи, що Маруся знає і весь час дотримується прийнятого в народі звичаю шанобливого ставлення до батьків.
2. Поясни, чому автор назвав казку різдвяною?

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

В. Колосов
Самотня

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

КОСАРІ

(з народного)

Вийшли в поле косарі
Косить ранком на зорі.
– Гей, нуте, косарі,
Бо не рано почали!
– Хоч не рано почали,
Так багато утяли!
До обіда покосили,
Острі коси потупили,
По обіді спочивали,
Добре коси поклепали.
А ввечері холодком
Клали трави знов рядком.
Завтра треба рано встати
Та в копиці поскладати.
А в стоги як пометаєм,
То хороше погуляєм.

А. Пластов
Сінокіс

– Гей, нуте, косарі,
Бо не рано почали!
– Хоч не рано почали,
Та багато утяли.

1. Чи доводилось тобі спостерігати працю косарів? Чи можна вважати, що праця для них не лише користь, але й задоволення?

Прочитай
подані уривки
із народних пісень.
Зверни увагу,
як у народній
традиції
висловлювали
побажання.
Наведи власні
приклади.

«Дозвольте защедрувати!».

«Щоб не було у вас ані сварки в хаті, ані вітру в загаті!».

«Хай любов і щира згода живуть поміж вами».

«Будьте дужі та щасливі з вашими дітками!».

«Всі голубоньки сивесеньки і ластівоньки малесенькі».

«До ваших вікон поприлітали, многая літа защебетали!».

Намалюй
ілюстрацію
до одного
із прислів'їв.

- ▶ Праця – мати щастя.
- ▶ Щоб людиною стати, треба працювати.
- ▶ Лінивому все ніколи: вранці росяно, в обід жарко, а ввечері кусаються комарі.
- ▶ У ледачого пасічника і бджоли ледачі.

1. Пригадай і назви казки, у яких герой чи героїня проходить випробування через ставлення до праці.
2. Наведи приклади прислів'їв і приказок, де йдеться про ставлення українського народу та інших народів до праці і роботящих людей.

1. Народна мудрість каже: «Що не край, то звичай». Поясни, як ти розумієш цей вислів. Наведи якомога більше прикладів звичаєвого етикету.

2. Розкажи про звичаї у вашому краї чи звичаї у вашій родині.
3. Прокоментуй прислів'я:
 - «Гірка праця – солодкий спочинок».
 - «Лучче на печі лежати, ніж від ранку до вечора на роботі страждати».
 - «Добре вміти, та не все робити».
 - «Не кожен працює, хто хліб їсть».

Візьми у товарища інтерв'ю про те, що повинен уміти сучасний школяр. Порівняй із тими видами праці, які виконував твій ровесник, Сергій у 20-х роках ХХ ст. Відповідаючи на анкету: «У яких видах праці я брав участь?», він написав таке: «Чоботи ремонтую, картоплю вибираю, пічку топлю, коня запрягаю, поросяткам стелю, гнізда курам плету, дрова тягаю, сніг з двору прибираю, долівку підмітаю, до рогача ручку роблю, дрова пиляю, ножі гострю, дратву сукаю, на діжку обід роблю...» – всього 85 (!) видів праці.

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

П. Брейгель
Країна лінивих

І в XVI ст., п'ять століть тому, коли голландський художник Пітер Брейгель написав свою «Країну лінивих», люди посміювалися з тих, хто уявляв собі щасливе життя як скатертину-самобранку, як неробство.

Вісник 19-20

Про те, що означає бути громадянином своїї держави

Оленка забігла на кухню: у бабусі завжди знайдеться щось смачненьке. І не прогадала! Бабуся мила яблука і, побачивши онучку, вигукнула:

– От і добре! Ти вчасно! Вибирай яблучко, яке на тебе дивиться! А ось ці, прошу, віднести татові. Це його улюблені: семиренки.

Оленка взяла тарілку з яблуками і метнулась до тата:

– Тату! – в очах дівчинки світилось неприховане здивування. – Ось твої улюблені яблука. Бабуся якось дивно їх назвала...

– Дякую, доню, – тато взяв яблуко і посміхнувся. – Їх називають семиренками.

– А чому?

– Так їх назвав один із представників славного і відомого колись всій Україні роду – роду Семиренків.

– Таточку, розкажи, а що то були за люди? – попросила Оленка, вмощуючись біля тата на дивані.

– Ну добре, слухай, – погодився тато. – Це були козаки, потім чумаки і селяни, пізніше,

Людина без
Вітчизни,
як соловей
без літа.

завдяки розуму і працелюбності, стали промисловцями, власниками цукроварень. Серед них були і вчені-садівники, і меценати* української культури. Саме про таких людей говорять: це справжні патріоти, справжні громадяни.

– А це як: «справжні громадяни»? – спитала Оленка.

– Взагалі-то громадянином прийнято називати людину, яка належить до певної держави, перебуває під її владою та опікою.

– Ну, це я знаю, – зраділа Оленка, – що всі ми: і я, і ти, і мама, Мартуся, бабуся – громадяни України, а в перший день занять у школі лунає гімн.

– Звичайно, – погодився тато і додав: – Гімн – це один із символів держави. Між державою і її громадянами існують тісні зв'язки. З одного боку, держава повинна забезпечувати своїм громадянам певні права – скажімо, на працю, чи на свободу. З іншого боку, вимагає від них виконання обов'язків – відстоювати інтереси держави, поважати інтереси інших, піклуватися про загальне благо.

– Так от, – продовжив тато, – поясню, чому саме членів родини Семиренків я вважаю справжніми громадянами. Розбагатівши, вони не намагалися розірвати свої зв'язки із народом, відгородитись від нього. Ні! Семиренки дбали не лише про власне добро. Я читав і знаю, що у голодний 1830 рік Федір Семиренко безкоштовно годував десять тисяч селян. А ще він дав гроші на видання Шевченкового «Кобзаря». Цій родині не чужі були гідність, честь, патріотизм, відчуття Батьківщини. Семиренки залишили по собі добру пам'ять і, сподіваюсь, що таких родин і серед наших сучасників буде чимало.

Тато замовк, а Оленка не могла відвести очей від яблук, які, виявляється, можуть мати власну і таку цікаву історію.

– Кожна
травинка на
своєму корені
росте.

* *Меценат* – покровитель науки і мистецтва.

Сторінка
з маминого
рукопису

Відомий український філософ Григорій Сковорода, який жив у XVIII столітті, стверджував: «Пізнай свій край, себе, свій рід, свій народ, свою землю – і ти побачиш шлях у життя».

Підростаючи, дитина вибирає те, чим живе сім'я, родина, народ. Вона поступово формується як член суспільства, як громадянин. Слово «громадянин» наповнене високим змістом.

Громадянином ми називаємо людину, якій притаманне почуття любові до Батьківщини, землі, що дає хліб і зберігає прах предків. Національна свідомість і мораль, гідність, честь, патріотизм і гордість за свою Вітчизну – ось риси справжнього громадянина.

Громадянськість виявляється і в піклуванні про загальне благо, у прагненні бути корисним суспільству. Не випадково, куди б не мандру-

вав герой казок у пошуках щастя, він завжди повертається на рідну землю. «Як будеш рідної землі триматися, то будеш від неї сили набиратися», – твердить прислів'я. У народних казках, легендах уславлюються ті, хто відстоює честь і незалежність батьківщини. У кожного народу сформувався образ свого улюбленого героя, особливої людини, передусім захисника рідної землі. Для нас, українців, це козак-запорожець.

Любов до рідного краю, мужність у боротьбі за щастя його людей, повага до інших народів є основними моральними заповідями громадянина.

1. У чому полягає відчуття приналежності до країни?
2. За якими ознаками людину вважають справжнім громадянином?

8. Із поданого далі обери найважливіше і обґрунтуй свої переконання. Відчувати приналежність до країни це:

- шанувати символіку своєї країни;
- вважати своє кращим, ніж чуже;
- пишатися розмірами своєї держави;
- любити свій народ;
- пишатися красою мови;
- спочатку думати про Батьківщину, а потім про себе.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Борис Мозолевський

УКРАЇНЦІ ТА СІМВОЛИ

Багато народів хвиля за хвилию прокотилося нашою землею до того, поки усвідомила вона себе Україною. Ми взяли у спадок їхню кров і незліченні могили, з яких вони промовляють до нас, закликаючи до єдності, злагоди і свободи.

Знайдена в одному із скіфських курганів золота нагрудна оздоба царя – так звана пектораль із витонченими зображеннями людей, тварин, звірів, птахів – відтворює уявлення скіфів про три сфери Космосу. Разом із тризубом вона може вважатися сонячним символом України.

– А калина? – запитаєте ви. – А лека, писанка, вишиваний рушник? А золотий лев на блакитному тлі?

І справді: і калина, і кінь, і козак з мушкетом – усе промовляє до нас пошерхлими вустами віків, ніжно й тривожно озивається в серці.

Які ще символи України ти знаєш? Розкажи про них.

Як громадяни країни виявляють повагу до її символів і законів?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Микола Вінграновський

КОЗАК ПЕТРО МАМАРИГА

Козак Петро Мамарига летів на своєму коні, а татари обсідали Петра з усіх чотирьох сторін.

Козак Петро Мамарига побачив перед собою степове озеро.

– Гиворе! – сказав Петро своєму коню. – Удвох нам не втекти. Тікай сам. Як-не-як, а самому тобі буде легше. А я заховуюсь в озері.

Петро вирізав шаблею очеретину і поплив. Гивор додивився, як Петро Мамарига сховається під водою, і тоді вискочив на горб і кинувся в степ. Та було пізно. Татари помітили Гивора і закричали:

– Оце його кінь! Ловімо його коня! Без коня козак Петро Мамарига далеко не втече.

Татари оточили Гивора і колом погнали на нього.

Та кінь козака Петра Мамариги був не з тих коней, що підставляють свою голову: Гивор сам по собі розігнався, і перескочив татар із їхніми кіньми, і вже було б втік, якби не впав передніми копитами у вузький степовий рівчак.

Татари спугали Гивору передні і задні ноги і сказали:

– Тепер кінь козака Петра Мамариги у наших руках. Зловімо тепер самого козака Петра Мамаригу. Без коня він далеко не втече і не зайде. Озеро! Він тут, він заховався в озері, а ось і його сліди!

Татари позіскакували з коней і випили кумису.

Козак Петро Мамарига сидів у воді і дихав через очеретину.

Він сидів посередині озера, бо знав, що татари плавати не вміють і до нього не доберуться.

Була осінь, і по краях озеро вже замерзло. Синенький льодок в заберегах татар не спинив, і татари поповзли по ньому до води.

– Ми цього козака Петра Мамаригу вичавимо з болота, як в'юна! – говорили татари і місили очіро вздовж і впоперек аж до того місця, де

А.І. Монастирський
Запорожець

вода їм була по шию. Далі татари не йшли, бо боялись втопитись.

Петро ж тим часом сидів у воді, і дихав, і все теє татарське чув, що вони говорили про нього, і думав:

– Говоріть мені, говоріть, а мені тут у воді тепло.

– Де ти тут, козацька душа? Краще вилазь сам, та ми тобі скруtimo руки, та продамо в Туреччину на базарі, аби ти знав, як воювати з нами.

В небі сливіла туча, і горя не було.

– От, – думав собі Петро, – хто б це моїм товаришам козакам та звістку подав, що я тут один у воді з очеретиною в роті та дихаю через неї. Нема кому і звістки подати, хіба що, може, Гивор доскаче?.. От шкода, такий добрячий тютюн пропадає, намокне тютюн, не буде чим і люльки набити та цим тютюнцем закурити.

А татари? Татари поморились та позамерзли. Намоклі вилізли з озера, розвели вогнище і стали сушитися та обсихати, як наступила ніч, і озеро стало замерзати на очах.

– Оце добре! Як тільки озеро геть усе чисто замерзне – тоді ми спалимо весь очерет на ньому, а з ним і ту очеретину, через яку козак Петро Мамарига дихає. Тоді волею-неволею йому доведеться пробивати головою лід і йти в наші руки. А поки що озеро замерзає – ми трохи поспимо.

Татари обдивилися зв'язаного Гивора, виставили сторожу і поснули. Сторожа виїхала на горби дивитись у степ, бо козаки і вночі нападають.

Закуняв у воді з очеретиною в роті і Петро Мамарига. Раз ніч – і всім людям, і звірам хочеться спати, то чого б то і славному козаку Петру Мамаризі хоч не поспати, то покуняти?

І Петро задрімав... Один окунь, видно, голодний, розігнався і з розгону вхопив Петра за вус. Петро – лап! – нема половини вуса! Дивиться: перед ним окунь крутиться, памороки забило.

– От і тварюка! – вилаяв окуня Петро. – Ти ж то некуряще!.. Але ж як же це я покажуся тепер своїм товаришам півторавусим? Треба ж тобі таке – зайшов в озеро!.. Отож ніколи, коли сидиш

Художник
невідомий
Козак бандурист

у воді з очеретиною в зубах, ніколи не треба не те що спати, а навіть куняти! Це ж порох, мабуть, намокне і шабля...

Дивився-дивився Гивор на свої пута, а потім і спробував їх на зуб.

– Тепер буду добиратись до своїх задніх, – сказав собі кінь Петра Мамариги.

Та як Гивор не вигинав шиї – до своїх задніх ніг він дістатись не міг.

– Що робити?

А робити було що. І Гивор це зробив: він став на свої передні і побіг ними в степ. Татарська сторожа влякла. Попадала і повмирала.

– Повмирили, – сказав їм Гивор, – навіть забули крикнути...

– Гиворе, це ти чи хто? – спитали козаки.

– Я, – сказав Гивор. – Козак мій Петро Самійлович Мамарига сидить в озері і дихає через очеретину.

– Діло звісне, – сказали козаки. – То що?

– А те, що на озері вже хвиль не стає.

– Тепер чи коли?

– Тепер.

– Тоді по конях, – сказали козаки.

Козак Петро Мамарига сидів з кобзою на траві перед козаками, і срібна чарочка була біля його коліна, і скільки на мене не дивися, все одно не вгадаєш, – Гивор стояв за козаком Петром Мамаригою і дивився через його плече.

Гур'єв Євген,
8 років

1. Розкажи, які риси народного характеру втілює в собі козак Мамарига.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

КОЗАК МАМАЙ

До нашого часу дійшло небагато творів давнього українського народного живопису. Серед них найбільш поширеним і улюбленим в народі був сюжет «Козак Мамай» («Козак-бандурист»). Жодному іншому творові не судилося прожити таке довге життя в стількох повтореннях, копіях.

Малювали «Козака Мамая» на полотнах і на стінах хат, на дверях, на віконницях, на кахлях і скринях. Навіть на липових вуликах і пранишних дошках інколи з'являлося простодушнє обличчя цього козарлюги. Ймовірно, що в таких випадках зображення запорожця набувало значення оберега, охоронця житла, господи, селянина.

Народного героя, козака-воїна малювали не в запеклій сутичці з ворогом, а під час перепочинку, спокійним і замріяним. Та за цим зовнішнім спокоєм криються його глибокі душевні переживання. Чимало років він уже не розлучається із шаблею, боронячи батьківський край від ворогів. А коли випала вільна хвилина, сів під дубом, поклав осторонь зброю і самій лише бандурі, «подрузі вірній», виповідає в співі свої тужливі думи.

(З журналу «Пам'ятки України»)

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

Фрагмент картини
невідомого
художника
Козак Мамай і пан

Порівняй характери намальованого на картині та зображеного у оповіданні козака.

Поділися власними міркуваннями про те, що тобі найбільше подобається в образі цього легендарного героя.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Олег Кирилов

Прийшла одна дівчинка Оля гуляти в парк. Гуляла-гуляла й потрапила на галявину, де вчені чекали приземлення інопланетян. Побачили вони Олю і кажуть:

– Привіт тобі, інопланетяно!

– Що ви, дядечки, – говорить Оля. – Я ж ва-ша, земна.

– А ось ми зараз перевіримо, – говорять учені. – Якщо ти земна, заспівай нам що-небудь із фольклору!

– Із чого, із чого? – дивується Оля.

– Фольклор – це народна мудрість, народна творчість, яку інопланетяни знати не можуть. Фольклор виник давно, коли людство ще не мало писемності. В пісні, казці люди виражали свої почуття, думки про минуле і мрії про майбутнє. А з допомогою обрядових заклинань і пісень вони начебто розмовляли з природою, просили у неї доброго урожаю. Правда, в останній час люди вже починають забувати цю мову і майже не розуміють через це навколишній світ і природу... Але справжні земляни пам'ятають народні пісні. Заспівай, доведи, що ти землянка!

– «Я їду додому, до само-о-о-го дому», – заспівала Оля.

– Не те, не те! – запротестували вчені. – Про це телевізор кожен день гримить. Інопланетяни могли почути і вивчити.

– «Не сыпь мне соль на рану», – захрипіла дівчинка, наслідуючи голос співака.

– Ой-йой-йой! Не знаєш ти фольклорних пісень! Без роду ти, без племені! Не інопланетянка і не землянка – так, словом, не зрозумієш що!

Заплакала дівчинка Оля і пішла геть.

Чи потрібно знати традиційний фольклор сьогодні? І якщо так, то для чого?

Неправда Ольга,
14 років

◆ Прочитай наведені висловлювання, виділи серед них найважливіше для тебе.

- ▶ Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що вона своя.
- ▶ Краще бути вівчарем на Батьківщині, ніж володарем на чужині.
- ▶ Хто не любить свого народу, той не любить і чужого.
- ▶ Той, хто скрізь живе, ніде не живе.
- ▶ Людей, що кидають Батьківщину заради чужих країв, на чужині не шанують, а на Батьківщині від них відцураються.

1. Я громадянин України. Я горжусь тим, що... Продовжи думку.
2. Поясни, кого із відомих людей ти вважаєш патріотом і чому?
3. Вислови свою позицію щодо того, як можна у наш час бути корисним суспільству.

1. Опиши твій улюблений куточок рідного міста чи села так, щоб було зрозуміло, чому і за що ти його любиш.
2. Уяви, що ти – на відпочинку в таборі «Артек». Розкажи дітям інших національностей про Україну.
3. Напиши невелику замітку для інтернет-газети на тему: «Мій улюблений національний герой».

Картина, галерея

Роздивись картину і опиши характери українця та українки, зображених на портретах В. Тропініна.

Дівчина з кужелем

Селянин з палицею

Про золоте правило моральності

Марта прибирала в кімнаті, мугикаючи пісеньку. Її уважно слухав папуга, нахилиючи голову то в один бік, то в інший. Кіт Мартин вмо-стився на підвіконні: дуже вже не любив він зустрічі із пилососом.

Але голосний дзвінок у двері змусив Марту і навіть кота покинути кімнату і йти відчиняти. За дверима стояла Оленка.

– Вибач, Мартусю, я ключа забула...

– Заходь, заходь, я вже майже закінчила. Чо-го це ти не в настрої? – запитала Марта. – Знову з Павликом щось не поділила?

– Навіть не знаю... – Оленка, не роздягаю-чись, пішла на кухню, налила в склянку води і повернулася в кімнату.

– Марто, скажи, хіба ми такі погані?

– Хто «ми»? – здивувалася Марта.

– Ну, наше покоління.

– З чого це ти взяла? Можна детальніше? – Марта сіла в крісло, а це означало запрошення до розмови.

Оленка стенула плечима:

– Знаєш, ми з однокласниками слухали новий диск у Павлика вдома... Ну так, гучно, сама розумієш... А сусідка знизу поскаржилася на нас Павликовій мамі і сказала, що в нашого покоління немає моралі.

Недаремно
говорять, що
люди – ніби
дзеркало.
Усміхайся – і світ
повертатиме тобі
усмішку. Якщо ж
хмуритимешся на
людей – вони
хмуритимуться на
тебе.

– Зрозуміло, адже вона мала право розсердитися на вас за гучну музику, – сказала Марта. – А що стосується моралі, то тут не можу погодитись. Завжди, у які б жорстокі часи не жили люди, існували уявлення про добро і зло, про хороше і погане.

– Ага, мені прабабуся розповідала, як під час війни в їхньому селі переховували пораненого солдата...

– От бачиш, людяність завжди була основою стосунків. Стосовно інших морально розвинена людина керується вічним правилом. Воно було відоме ще первісним народам, про нього писали в працях давньогрецьких мудреців, в давніх книгах Сходу.

– Ого! – здивувалася Оленка. – Що ж це за правило?

– Стався до іншого так, як хочеш, щоб інші ставились до тебе. Його ще називають «золотим правилом моральності».

– Це ж треба! Скільки всіляких правил – орфографічні, математичні і ще золоте, – сплеснула в долоні дівчинка. – Золоте – це значить «чарівне».

– Звичайно, адже моральні якості людини цінуються понад усе, – посміхнулася Марта. – Людина, позбавлена почуття любові до інших і сорому за власні негідні вчинки, милосердя і доброти, скромності, не приносить користі й радості нікому, навіть самій собі.

– Ох, як важко бути моральною людиною! – зітхнула Оленка.

– Але ж ти маєш власних помічників, внутрішніх охоронців! – обняла сестричку Марта.

– Хто ж ці охоронці?

– Почуття сорому, честі і гідності, докори сумління, – сказала Марта і додала. – Хочеш, щоб люди цікавилися твоїми справами, хочеш користуватися чиеюсь допомогою чи порадою, стався до чужих справ так серйозно, як і до своїх, не перетворюйся на радіостанцію, яка

працює лише на «передачу» і ніколи на «прийом». Це слід назавжди запам'ятати.

Сторінка
з маминого
рукопису

Моральні норми і правила в суспільстві людей існували з давніх-давен. Первісні люди розповсюджували дії моральних норм тільки на представників свого роду чи племені. Чужі вважалися небезпечними. По відношенню до них ніякі моральні норми не діяли.

Йшов час, і звичай, а з ними й моральні правила змінювалися. Утверджувалася думка про спільність усіх людей, про їх єдність.

Певні норми моралі у всі часи визнавалися загальнолюдськими, тобто притаманними будь-якому суспільству, будь-якій культурі,

незалежно від рівня її розвитку. Основу загальнолюдської моральності складає «золоте правило» — «Думай про іншого!».

Нарівні з моральними уявленнями, спільними для багатьох народів, існує велика кількість правил пристойності, які стосуються манери одягатися, поводити себе за столом, спілкуватися з людьми, молодшими чи старшими за віком і становищем.

Деякі правила пристойності можна розглядати як необхідну складову моралі, скажімо, шанобливе ставлення до старших.

Пояснити, як ти розумієш золоте правило моральності: «Думай про іншого!»

Чому це правило отримало назву «золотого»?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Василь Симоненко

(новела)

Він росте, як і інші діти,
І вистрибує, як усі.
Любить босим прогоготіти
По ранковій колючій росі.

Дробот Ліза,
8 років

У Івася немає тата.
Не питаєте тільки, чому
Лиш від матері ласку знати
Довелося хлопчині цьому.
Любить квіти на луках рвати,
Майструвати лука в лозі,
По городу галопом промчати
На обуреній, гнівній козі.
Але в грудях жаринка стука,
Є завітне в Івася одно –
Хоче він, щоб узяв за руку
І повів його тато в кіно.
Ну нехай би смикнув за вухо,
Хай нагримав би раз чи два, –
Все одно він би тата слухав
І ловив би його слова...
Раз Івась на толоці грався,
Раптом глянув – сусіда йде.
– Ти пустуєш тут, – озвався, –
А тебе дома батько жде...

Біг Івасик, немов на свято,
І вибрикував, як лоша,
І, напевне, була у п'ятах
Пелюсткова його душа.
На порозі заляк винувато,
Але в хаті – мама сама. –
Дядько кажуть, приїхав тато,
Тільки чому ж його нема?..
Раптом стало Івасю соромно,
Раптом хлопець увесь поблід –
Догадався, чому єхидно
Захіхікав сусіда вслід.
Він допізна сидів у коноплях,
Мов уперше вступив у гидь,
З оченят, від плачу промоклих,
Рукавом витирав блакить.
А вночі шугнув через грядку,
Де сусідів паркан стирчав,
Вибив шибку одну з рогатки
І додому спати помчав...

Бо ж немає тим іншої кари,
Хто дотепи свої в іржі
Заганяє бездумно в рани,
У болючі рани чужі...

1. Які правила спілкування порушив дорослий?
2. Чи засуджуєш ти вчинок Івася? Аргументуй свою точку зору.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

ЗАГАЛЬНІ ПРАВА ДІТИНИ

Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку.

Кожна дитина має право вільно висловлювати свої погляди.

Кожна дитина має право вільно висловлювати свої думки, одержувати та передавати інформацію на свій вибір.

Кожна дитина має право на захист від втручання в особисте та сімейне життя.

Кожна дитина має право на доступ до інформації. Дитина має право на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства.

Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, має право на особистий захист та допомогу, що надається державою.

Кожна дитина має право на піклування.

Кожна дитина має право на освіту.

Кожна дитина має право на відпочинок і дозвілля.

Батьки несуть однакову відповідальність за виховання і розвиток дитини.

Вислов власну думку про те, чому потрібні права дитині.

Розкажи про випадок, коли в тебе була нагода захистити права іншої дитини.

Батько знайшов особистий щоденник сина, прочитав його, не спитавши дозволу. Потім картав сина за хибні, на його погляд, думки, мотивуючи свою поведінку обов'язком батька.

Поясни, хто правий, хто винуватий і чому. Назви аргументи з боку батька і з боку сина.

Запропонуй вихід із становища.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

ПОДАРУНОК

(сценка на дві дії)

Дія перша

Святково прибрана кімната. Посередині – стіл, навколо якого клопочеться іменинниця Любочка. Полудень.

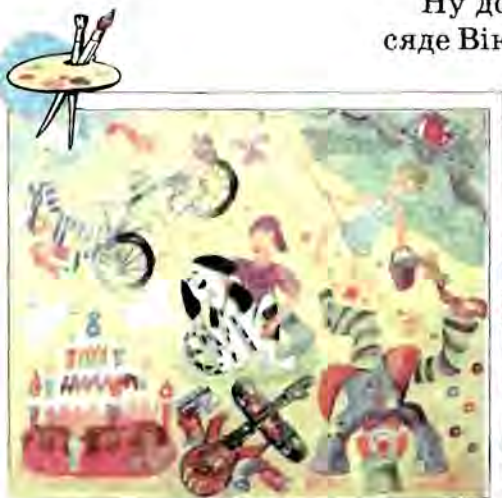
Любочка: Десять ножів, десять виделок, десять тарілок... Так, здається, тепер все: ось цукерки, ось тістечка, ось бутерброди.. Порядок... (Розставляє навколо столу стільці). Тут сяде Віка, тут Надя, поруч Соня... Ой! Забула, Надя із Сонею посварилися, не розмовляють... А Катя дружить... (згадує) з Олею і Танею... А вони з нею не дружать... Вони дружать лише з Наталкою... Як же мені тепер усіх розсадити?!

Ну добре, почну все спочатку: отже, так. Тут сяде Віка, поруч – Надя... (За дверима дзвенить дзвінок). Ой, уже гості! (Біжить відчиняти двері. Відчинила. У здивуванні відступає назад. На порозі стоїть хлопчик – Вітя Титаренко).

Любочка (злякано): Титаренко, це ти? Ти куди?

Вітя: Я нікуди. Я тільки тебе поздоровити (урочисто простягає їй пакунок). Живи сто років! Ось. Сам зробив. Бери, не бійся!

Любочка: Ти що Титаренко, з глузду з'їхав? Зараз же йди звідси! Зрозумів? Зараз гості прийдуть... побачити можуть. (Штовхає його у груди. Зачиняє перед його носом двері).

Гур'яв Євген,
8 років

Дія друга

Та ж кімната. Вечір. Господиня самотньо сидить біля прибраного столу, сумна і замислена. Розмірковує вголос.

Любочка: Цікаво, а чому ж вони все-таки не прийшли? Ну, Віка, ясно, відома ломака... І навіть я її запрошувала? Краще б запросила Женьку, у неї хоч батько має свою фірму... А ця Надька Циркуль, як залізе на свої каблучки і думає, що вона доросла. Ось вони з Сонькою через це і зчепилися...

А... тепер зрозуміло: Сонька не прийшла через Надьку, а Катя – через Олю й Таню, адже вони дружать тільки з Наталкою, а вона з ними не дружить...

Ох, краще б я цього Титаренка впустила: все-таки подарунок приносив... Цікаво, що там у нього було у пакунку?

Завіса

Як ти думаєш, чому гості не прийшли до Любочки? Що їй слід порадити?

У Миколки є старший брат Сергій. Він у сьомому класі. Брати люблять один одного, але часто сваряться. Чому? Спробуй зрозуміти.

Старший брат Сергій читає цікаву книгу. До нього підходить Миколка:

– Слухай, у нас таке було! Костя і Денис один одному фінгали поставили...

– Ой, як цікаво, – Сергій намагається бути ввічливим. – Із задоволенням послухаю! Тільки дочитаю!

– А що ти читаєш? Який розділ? Може, ми підемо погуляємо... – продовжує Миколка.

– Вибач, Миколко, але у мене нежить, я б не хотів сьогодні гуляти... Почитати б!

– Ну добре, не можеш гуляти, то пограймося у...

– Вмикай комп'ютер і грайся досхочу! – починає сердитися Сергій.

– Ну ти й зануда! – ображається Миколка. – Все мамі скажу! Брат називається!

– Ну, вже як сам ходиш у гості, не забувай і до себе запрошувати.

Поділися з товаришем своїми вмінням і знаннями, як можна зробити приємним для всіх членів родини вечір, якщо мама хоче відпочити в тиші, старший брат любить голосно слухати музику, ви з татом одночасно маєте бажання дивитися телевізор, але різні канали, а пес мріє про прогулянку? Пригадай і застосуй свої знання етики.

Уяви собі, що у твоєму щоденнику з'явилась нова графа «ЗСС» – «Завдання самому собі». Які завдання слід першочергово записати у цю графу?

Напиши про свої почуття до рідних – мами, тата, бабусі, дідуся, брата, сестри.

Постарайся сказати що-небудь своє, особливе. Не соромся хороших, щирих слів.

Візьми у товариша інтерв'ю на тему: «За що і чи часто мама (інші члени родини) говорить мені «дякую», що я роблю для того, щоб в нашому домі жилося весело, легко всім».

Вислови свою позицію щодо твердження: якщо я хочу краще зрозуміти людину, оцінити її вчинок, я ставлю себе на її місце.

Школа самовдосконалення

Чи подобаєшся ти людям?

Щоб отримати відповідь на це запитання, треба виявити своє ставлення до кожного з двадцяти суджень, що містяться у тесті. Якщо ти погоджуєшся з певним судженням, постав біля нього знак «+», а коли ні, то «-». Відповіді на зразок «не знаю», «не певен» неприйнятні.

1. Я мушу пам'ятати, що мене кожної миті прискіпливо оцінюють ті, з ким мені доводиться спілкуватися.

2. У людини має бути досить розвинене почуття незалежності, аби обговорювати з друзями своє хобі, незважаючи на те, поділяють вони це захоплення чи ні.

3. Наймудріше – це зберігати гідність навіть тоді, коли це здається неможливим.
4. Якщо людина помічає помилки в мові інших, вона повинна їх виправляти.
5. Коли ти зустрічаєшся з незнайомими людьми, треба бути настільки дотепним, контактним і привабливим, щоб справити на них гарне враження.
6. Коли тебе знайомлять з людиною і ти недочув її ім'я, то маєш попросити повторити це ім'я ще раз.
7. Ти знаєш, що тебе поважають за те, що ти ніколи не дозволяєш іншим кепкувати з себе.
8. Ти мусиш завжди пильнувати, щоб ті, хто оточує тебе, не почали кепкувати і сміятися з тебе.
9. Якщо ти спілкуєшся з цікавою й дотепною людиною, краще не починати змагатися з нею, а віддати їй належне й ухилитися від розмови.
10. Людина завжди має прагнути, щоб її поведінка відповідала настрою компанії, в якій вона перебуває.
11. Ти мусиш завжди допомагати своїм друзям, бо може прийти час, коли тобі знадобиться їхня допомога.
12. Не варто робити занадто багато послуг іншим, тому що зрештою дуже мало хто оцінить ці послуги належним чином.
13. Краще, коли інші залежать від тебе, ніж коли ти залежиш від інших.
14. Справжній друг намагається допомагати своїм товаришам.
15. Людина повинна демонструвати свої найкращі риси, щоб її оцінили як належить і похвалили.
16. Якщо в товаристві розповідають анекдот, який ти знаєш, слід зупинити оповідача.
17. Якщо в товаристві розповідають анекдот, який ти знаєш, треба ні в якому разі не показувати цього.
18. Якщо тебе запросили до друга, а тобі більше хочеться піти в кіно, слід сказати, що в тебе болить голова, або вигадати якесь інше пояснення. Головне, щоб твій друг не образився, якщо ти назвеш йому справжню причину.

19. Справжній друг вимагає, щоб його товариші поводитися з ним завжди якнайкраще, навіть коли вони цього не хочуть.

20. Люди не повинні уперто й наполегливо захищати свої переконання кожного разу, коли хтось висловить протилежну думку.

За кожну відповідь, яка збігається з вірною, нарахуй собі 5 балів.

Правильні відповіді: «+» належить до суджень з номерами 6, 13, 14, 20; «-» належить до суджень з номерами 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19.

Обчисліть загальну суму балів за всі відповіді, що збіглися з вірними.

85–100 балів: чудовий результат. Більшість людей тебе обожнюють.

75–85 балів: гарний результат, що свідчить про вихованість у спілкуванні, але й про наявність деяких помилок. Надовго тебе не вистачає.

60–75 балів: результат вельми задовільний. Уміння спілкуватися з різними людьми і не втратити почуття власної гідності ти ще зможеш продемонструвати. А от спілкуватися так, щоб зберігати гідність співрозмовника, – в цьому твої успіхи набагато скромніші.

0–60 балів: поганий результат. Навіть похвалити нема за що. Але не варто втрачати надію. Можливо, згодом ти навчишся спілкуватися з іншими. Уважність до людей, це – найголовніше і найважче. Все інше прийде в процесі спілкування.

Запитання і завдання для самоперевірки

- Опиши народну традицію, яка тобі найбільше до вподоби.
- Розкрий зміст «золотого правила» моральності.
- Назви чесноти, які допомагають розвивати взаємини з іншими людьми. Проаналізуй одну, яку вважаєш найціннішою для тебе.

- Охарактеризуй коротко особливості звичаїв інших національностей, які живуть в Україні.
- Що таке громадянство? Чому потрібно поважати права іншої людини?
- Наведи приклад пристойної поведінки твого друга та її відповідності до ситуації.

Картинна галерея

Роздивись картину
і поясни її зміст.

А. Харламов
Подруги

A vertical strip of a colorful, stylized illustration. At the top, a rooster with a green body and red comb is perched on a yellow and black patterned structure. Below this, a large, yellow and black patterned structure, possibly a traditional Chinese lantern or a decorative element, hangs down. The middle section features a red and white striped structure, possibly a traditional Chinese lantern or a decorative element, surrounded by red and white flowers. At the bottom, a white swan is visible, along with a red and white striped structure and a small figure. The entire strip is set against a dark blue background with white floral patterns.

A vertical strip of a colorful, stylized illustration. At the top, a rooster with a green body and red comb is perched on a yellow and black patterned structure. Below this, a large, yellow and black patterned structure, possibly a traditional Chinese lantern or a decorative element, hangs down. The middle section features a red and white striped structure, possibly a traditional Chinese lantern or a decorative element, surrounded by red and white flowers. At the bottom, a white swan is visible, along with a red and white striped structure and a small figure. The entire strip is set against a dark blue background with white floral patterns.

A vertical strip of a colorful, stylized illustration. At the top, a rooster with a green body and red comb is perched on a yellow and black patterned structure. Below this, a large, yellow and black patterned structure, possibly a traditional Chinese lantern or a decorative element, hangs down. The middle section features a red and white striped structure, possibly a traditional Chinese lantern or a decorative element, surrounded by red and white flowers. At the bottom, a white swan is visible, along with a red and white striped structure and a small figure. The entire strip is set against a dark blue background with white floral patterns.

**Про те, як навчитися доброзичливості
у спілкуванні і бути цікавим
співрозмовником**

Падав перший весняний дощ. Дівчата сиділи у кав'ярні, очікуючи на маму, і знічев'я спостерігали, як за вікном метушилися перехожі, а на розі вулиці під парасольками стояли дві жінки і про щось розмовляли, жестикулюючи. Здавалось, вони нікого не помічали і не зважали на холод.

– У кого язик слухняний, той часто мовчить.

– Знаєш, – почала Оленка, – мені так хочеться навчитися вільно, невимушено і розкуто спілкуватися, як це виходить у Юлі з 6-Б! Вона всюди бажана, скрізь справляє приємне враження. Всі дівчата кажуть, що від її присутності в компанії стає цікавіше. Як це у неї виходить?

– Хоч я і не знаю Юлі, але гадаю, що вона є гарним співрозмовником. Вона всіх вислуховує, не перебиває, не зводить розмову до власних проблем і не роздає поради типу «ти не правий», «а ось я». До речі, наша мама недавно закінчила писати ще один розділ з етики. Може, там ти знайдеш для себе щось цікаве?

– А ти хіба нічого не можеш мені порадити? – ображено насупилася Оленка. – Добре. Я буду запитувати лише у мами.

– Ти неправильно мене зрозуміла, – посміхнулася Марта. – Просто за один раз спілкуванню не навчиш. Це ціле мистецтво, де треба зважати багато на що, навіть на внутрішній стан співрозмовника. Чому він запізнився до школи, чому пригнічений? Може у нього вдома якісь неприємності, або зуб болить. Поцікався, у чому справа, поспівчуйай йому, порадь щось, і ти побачиш, як поліпшаться ваші стосунки.

– Наприклад, порадити зуби почистити?

– А, між іншим, у спілкуванні і почищені зуби виявляються дуже важливими, і почищені черевики також. Це робить людину не тільки цікавим співрозмовником, а й приємним іншим людям.

– А ти можеш мені пояснити це все більш конкретно?

– Коли говориш, не махай руками, як вітряк, не хапай співрозмовника за барки, не таратор, як трактор, не показуй язика, не дражнися.

– Ну, Мартусю, я тоді вже краще помовчу і послухаю.

– А ось коли слухаєш, невічливо мовчати, немов ти язик проковтнула. Розмову потрібно підтримувати. Виражай згоду жестами і позою, посмішкою, врешті словами! Але теж не надмірно.

– А якщо розмова образлива? І тебе дражнять? І не в Японії, а у рідному класі?

– Може, той, хто дражниться, взагалі невихована людина і не варта твоєї уваги. Тоді це його проблеми. Нехай спілкується з тими, з ким йому цікаво, хто його розуміє й користується його мовою, – глибокодумно підвела риску Марта.

– А ось моя подруга, Віка, вихована, а все одно інколи насміхається з мого прізвища – зумисне його переключує. А всі сміються...

– А ти при всіх зроби байдужий вигляд, а потім, при нагоді, поясни їй, що коли дражняться інші, нікчеми, це тебе не обходить, але дуже неприємно і боляче чути подібне саме від неї. Якщо вона дорожить вашою дружбою, навіть

– Не знаючи іноземної мови, ніколи не зрозумієш мовчання іноземця.

якщо їй не подобається твоє прізвище, чи зачіска, чи твій одяг, нехай навчиться не звертати на це уваги, а тим більше, не пробує тебе висміяти. Зроби так, а потім мені розповіси, чим ця історія закінчилася.

Сторінка
з маминого
рукопису

Вміння підтримувати добрі стосунки з іншими допомагає людині в житті.

Адже спілкування – не тільки можливість самоствердитися, а й відкриття можливості існування у людей поглядів, відмінних від наших, пошук «спільної мови».

Спілкування – це обмін діями, вчинками, думками, почуттями і переживаннями з іншими людьми. Одночасно це й звернення людини до самої себе.

Інша людина – дзеркало, в якому ми впізнаємо себе.

Потреба у спілкуванні у людини ніколи не зникає.

Правильне спілкування не принижує, не ображає, не завдає болю.

У спілкуванні будь доброзичливим, уважним. Уникай образливих висловлювань.

Будь щирим у своїх почуттях.

Уважно спостерігай за виразом обличчя свого співрозмовника і враховуй його емоції.

1. У Мартусі свої рецепти спілкування. А які інші важливі правила бесіди ти можеш порадити вивчити Оленці?
2. Чому спілкуватися з іншими людьми цікаво й корисно?
3. Які міміка й жести можуть допомогти тобі показати іншому, що ти його розумієш і поділяєш його думку?
4. Що, на твою думку, є найважливішим у спілкуванні людей?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Антуан де Сент-Екзюпері

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

(уривок)

На другій планеті жив честолюбець.

– А-а, ось і шанувальник прибув! – скрикнув він, ще здалеку помітивши Маленького принца.

Адже для пихатих усі інші – їхні шанувальники.

– Добридень, – сказав Маленький принц. – Який смішний у вас капелюх.

– Це для вітання, – пояснив честолюбець. – Щоб кланятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто ніколи не приходить.

– Он як? – сказав Маленький принц, нічого не зрозумівши.

– Поплеши в долоні, – порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець, трохи піднявши капелюха, скромно вклонився.

«Тут цікавіше, ніж у короля», – подумав Маленький принц. І знов почав плескати у долоні. А честолюбець, піднімаючи свого капелюха, знову кланявся.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила Маленького принца.

– А що треба зробити, щоб капелюх упав? – спитав він.

Але честолюбець не почув. Гонористі люди не чують нічого, крім похвали.

– Ти справді дуже шануєш мене? – спитав він Маленького принца.

– А що значить шанувати?

– Шанувати – значить визнавати, що я найвродливіший, найкраще вдягнутий, найбагатший і найрозумніший на планеті.

– Але ж на твоїй планеті ти один!
– Зроби мені ласку, все одно шануй мене!

– Я шаную, – сказав Маленький принц, легенько стелючись плечима, – але яка тобі від того користь?

І він утік од честолюбця.

«Ці дорослі – таки дуже дивні люди», – простодушно подумав він, мандруючи далі.

(Переклав А. Жаловський)

1. Якими словами і за допомогою яких етикетних норм спілкуються персонажі?
2. Які запитання ставить і як відповідає честолюбець?
3. Пригадай жести Маленького принца. Як їх можна витлумачити?
4. Чому спілкування з честолюбцем не зацікавило Маленького принца?
5. Охарактеризуй ситуацію спілкування і назви помилки співрозмовників. Як їх можна було б виправити?

1. Чи доводилось тобі потрапляти у незнайомий колектив і наводити місточки для порозуміння з іншими? Які слова слід сказати першими? Якими жестами супроводжувати розмову?
2. Запропонуй свій варіант спілкування двох дуже різних людей на дні народження спільного друга.

1. Уяви собі, що слухаєш нудну розповідь, а в тебе ще не зроблені уроки. Як ти будеш підтримувати розмову?
2. Ти розповідаєш другові про цікаву подію з твого життя і раптом бачиш, що він тебе не слухає. Як ти на це зреагуєш? Чому?

1. Проаналізуй поведінку персонажів-характерів у показаних вище ігрових ситуаціях.
• Що і як було сказано?

- Яку інтонацію вибрали співрозмовники? Охарактеризуй ставлення співрозмовників один до одного через аналіз того, що і як вони говорили.
- Як міміка і жести вплинули на результат розмови?

1. Виведи основні правила спілкування.
2. Назви п'ять правил спілкування для того:
 - а) хто говорить;
 - б) до кого звертаються.
3. Назви прислів'я, які дозволяють сформулювати правила спілкування.
Наприклад: «Менше говори – більше почуєш».

1. – Доброго дня, Валентино Іванівно!
– Добридень, Павлику!
– Валентино Іванівно, можна привернути вашу увагу на хвилинку? (Ви маєте вільну хвилинку?)
– Я слухаю тебе, Павлику.
– Дякую. Минулого понеділка я хворів і пропустив ваш урок. Чи не могли б ви мені пояснити одне правило, коли ваша ласка?
– Звичайно! Тільки після уроків.
– Дуже дякую.

2. Попроси сусіда подати тобі ручку, що закотилася під його парту. Зроби це за допомогою одних жестів. Чи зрозумів він їх?

Вислови своє прохання.

Додай до того ж прохання кілька формул мовленнєвого етикету. Проаналізуй зміну ситуації спілкування і те, як змінилося ставлення твого сусіда до тебе.

В якому з трьох випадків тобі самому було затишніше в душі від спілкування? Чому?

Розділ IV

- ◆ Прочитай українські прислів'я.
 - ▶ «Хто правду говорить, той щасливий ходить».
- ◆ Вислов свої міркування:
 - а) на підтримку;
 - б) заперечуючи зміст.
 - ▶ «Коли хочеш що сказати, то подумай, як почати».
 - ▶ «Розумному не кажи, бо сам знає, а дурневі не кажи, бо не почує».

Школа самовдосконалення

Інколи в нашому житті трапляються негаразди, в яких ми самі винні: не так сказали, не так подивилися, не тими жестами супроводили свої слова. Спробуй прослідкувати за своїм мовленням впродовж дня, а увечері підбити підсумки.

- Полічи, скільки разів упродовж дня тобі доводилось посміхатися своїм співрозмовникам «просто так».
- Чи доводилось тобі спершу вибачитись, а вже потім втручатися у розмову:
 - а) з дорослими;
 - б) з однолітками.Скільки разів?
- Полічи, скільки разів упродовж дня тобою було сказано «дякую»:
 - а) одноліткам;
 - б) дорослим;
 - в) своїм домашнім.

Проведи такий дослід протягом тижня, а потім опиши в зошиті, що і як змінилось в твоєму житті.

Приготуй для своїх домашніх справжнє свято спілкування. Увечері накрій гарненько на стіл до чаю. Принеси улюблені таткові газети й капці, пригости маму купленим у їдальні пиріжком, а за вечерею розпитай, як у них день пройшов, які у них цікаві новини. І про себе щось приємне розкажи.

Пам'ятай про важливість вибраного слова, інтонації та жесту.

Поділися своїми враженнями від цього досвіду на уроці етики.

Якщо хочеш
навчитися гарно
говорити, то
мусиш приділити
належну увагу
вибору слів. Твоя
мова не тому така
одноманітна,
що складається
з невеликої
кількості
повторюваних
слів, а тому що
деякі улюблені
слова ти вживаєш
надто часто.

Про наше вміння говорити, вибачатися і дякувати

– Мамусю, я сьогодні швидко зробила уроки і хотіла б з тобою поговорити, якщо ти маєш вільний час, звісно.

Мама, яка підрізувала на кухні корінці квітів, що їх подарував татко, радісно повернулася до Оленки:

– Мені подобається, доцю, спостерігати, як швидко ти навчаєшся спілкуватися. Твої слова і те, як ти їх промовляєш, показують, що ти зрозуміла важливість мовного етикету.

– А я й уваги не звернула, як саме зверталася до тебе. Просто сказала.

– І я про це. Хтось із великих людей сказав, що справжня, набута людиною культура – це ті знання і вміння, які залишаються після всіх складених іспитів. Це те, що ми «ввібрали в кров» і несемо в собі.

– Наша вчителька з французької мови розповідала, як вона колись спілкувалася із справжнім французьким аристократом. Уявляєш, вони йшли вулицею і він, щоб не виявити неповаги до того, що вона йому говорила, навіть у калюжу вступив, але не перервав їхньої розмови!

– Ну, це вже крайнощі! Достатньо бути ввічливим, коректним, тактовним, делікатним,

скромним, точним, тож у калюжу заходити необов'язково. Є ще одне дуже важливе правило етикету.

– Яке ж це?

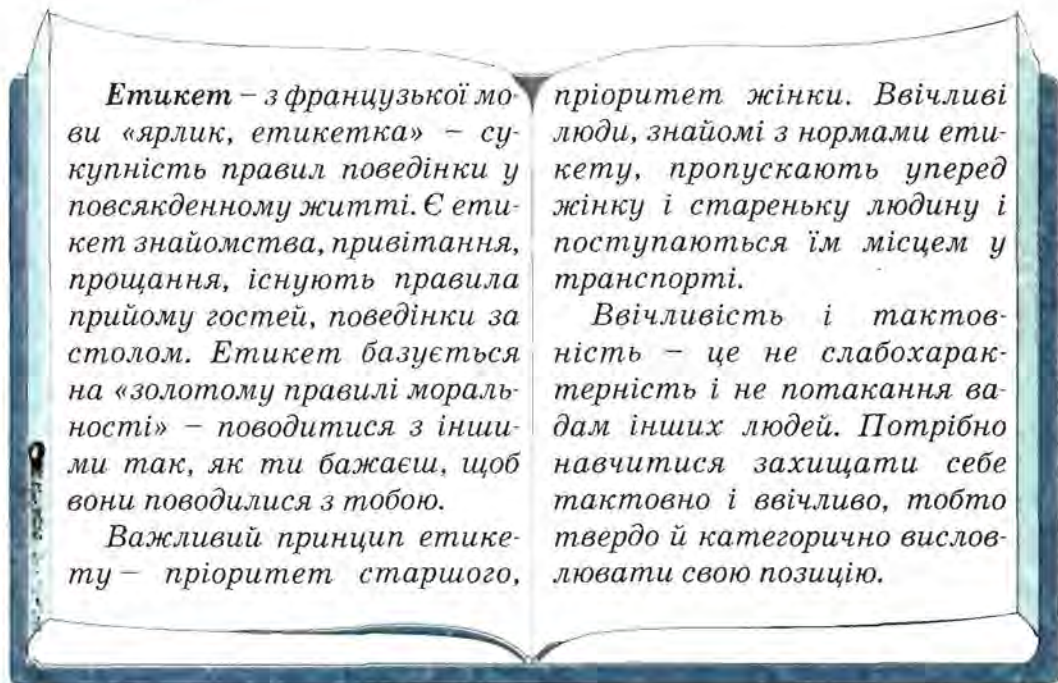
– Вміння слухати. Ти будеш завжди цікавою співрозмовникові, якщо дозволиш йому говорити.

– Про що?

– Про те, що його цікавить.

– Прикольно.

– А ось таких слів у спілкуванні з дорослими і незнайомими людьми краще взагалі не вживати, бо не всі зрозуміють їх значення.

1. Про які правила спілкування говорила мама?
2. Які з них найважливіші, на твою думку? Чому?
3. Які з них здаються тобі найскладнішими? Чому?
4. Яких вимог етикету щодо спілкування з дорослими ти неухильно дотримуєшся?
5. А які порушуєш? Чому? Як це впливає на твої стосунки з іншими людьми?

Гур'єв Євген,
8 років

Ніколи не
вдавайся в
крайності – не
будь ні мовчуном,
ні балакуном.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

КРУГЛЕНЬКЕ СЛОВЕЧКО

(українська народна казка)

Задумав один парубок оженитися. От думає він, кого б тут у старости взяти? Піду я до свого рідного дядька, візьму я його у старости. Так і зробив. Прийшов до дядька і каже:

– Дядюню, дядюню, пособіть, будь ласка, моєму горю. Ходімте, я вас пошлю у старости.

Дядько собі й питає:

– А до кого, племіннику, думаєш мене посилати?

– Я думаю, дядюню, хоть би й до Гордія Івановича Вертогора, у його дівчина брова: очі чорні, сама моторна, треба до неї посилати.

Дядько йому і каже:

– Я пособив би твоєму горю, якби ти був трохи розторопнішим, а то підемо з тобою між люди, та тільки сорому через тебе наберемося, і з тим і вернемось.

Племінник каже:

– Як ви так, дядьку, кажете, що я не розторопний, хіба я зовсім дурний, чи що?

– Та не те, що ти дурний, а тільки те, що у тебе мова якось-то не дуже гарна, що скажеш, то усе не до діла.

– Як-то так?

– Да так! Оце як підемо, увійдемо в хату, то ти подумай, що там треба з людьми говорити!

– Як-то, що говорити?

– Як ти увійдеш у хату, поздоровкався б з людьми гарненько, подумав би, якого словечка там сказати гарненького, кругленького.

– Ну, спасибі, дядьку, за добру науку! Так я уже і буду казати.

Пішли вони до Гордія Івановича. Той попросив їх у хату, посадив за стіл. Почали вони про своє діло говорити, а молодий сидить за столом і думає: «Як би тут не забути дядькове наставляння? Якого б тут словечка сказати би гарненького і кругленького?».

Та й надумав, як крикне на все горло:

– Обруч!.. Обруч!.. Обруч!

Гордій Іванович і вилупив на нього очі, та й питає:

– Де це ти бачиш обруча?

А наш молодий і каже:

– Еге, що ж, що нема обруча? Мене дядько так учив, щоб я сказав словечко кругленьке, гарненьке; ну, я і сказав кругленьке: якого тобі ще круглішого треба, як обруч?

1. Прочитавши казку, ти помітив, що завдяки правильно підбраному слову людина здобуває друзів. Які «кругленькі» слова могли б допомогти тобі налагодити місточки дружби з однолітками й дорослими?

Картинна
галерея

*Роздивись
картину
і поясни
її зміст.*

*В. Маковський
Дівчатка, освітлені
сонцем*

Прочитай текст і дай відповіді на питання

Ольга Корніяка

МИСТЕЦТВО ГРЕЧНОСТІ

Ще стародавній філософ Епіктет пояснював, що людина має слухати вдвічі більше, ніж говорити. Мудрець наполягав:

– Краще слухати, ніж говорити.

Хтось запитав:

– Чому?

Мудрець відповів:

– Недарма Бог дав нам один язик і пару вух.

У XVII столітті у Франції побачила світ книжка, яка згодом стала відомою у всій Європі, під назвою «Як стати людиною з гарними манерами». Не одне покоління, дотримуючись порад подібних книжок, оволодівало вмінням вести світську бесіду на теми, які ні до чого не зобов'язували: наприклад, про погоду тощо.

І нині пропонуються прості способи стати найцікавішим співрозмовником: для цього, по-перше, слід бути уважним слухачем з початку і до кінця розмови, заохочуючи інших розповідати про себе, бо їх набагато більше цікавлять свої проблеми, ніж ваші; по-друге, треба приєднатися до точки зору співрозмовника.

1. Чому правила спілкування, яким кілька століть, здаються написаними сьогодні?
2. Які інші правила спілкування ти відкрив на власному досвіді? Як це трапилося?
3. Розкажи повчальний випадок із власного життя.

Назви відомі тобі українські приказки і прислів'я, в яких йдеться про спілкування:

- а) такі, що виховують і навчають;
- б) такі, що застерігають від помилок;
- в) такі, що розвінчують вади.

Наприклад: Не завжди говори, що знаєш, але завжди знай, кому говориш.

Перемагає той, хто наведе останній приклад.

 Обери із поданих вирази, з якими можна звернутися до незнайомої людини на вулиці.

 Запам'ятай, як потрібно відповісти, коли звернуться до тебе.

Нейтральні форми звертання до дорослої людини – «ви», до однолітка – «ти». Дорослі часто вживають звертання: «молодий чоловіче», «дівчино», «пані», «шановний», «добродію».

Етикетні формули: «Вибачте, будь ласка, чи не підкажете, як (мені знайти вулицю, де зупиняється автобус, як пройти тощо). Дякую. Я дуже вдячний. Я тобі так вдячна. Вибач(те). Якщо вам не складно. Будь ласка. Чи можу я вас попросити? Чи не змогли б ви?».

Якщо до тебе звернулися по допомогу, вислухай і дай відповідь словами, уникаючи жестів. Коли подякують, скажи «Прошу».

Якщо до тебе звернулися по допомогу

Якщо до тебе по допомогу звертається друг, а ти не можеш спілкуватися, бо роздратований, хворієш, чи в поганому гуморі, скажи про це відразу. Користуйся такими формулами мовленнєвого етикету:

«Я недобре себе почуваю. Давай про це поговоримо іншим разом».

«Не ображайся, але я не маю настрою розмовляти».

«Вибач, я зараз не можу говорити».

«Вибач, мені хотілося б побути одному».

Як прощатися

Коли прощаєшся з незнайомою людиною, яка тобі допомогла, можеш вживати такі формули етикету:

«Дякую, ви мені дуже допомогли».

«Я вам дуже вдячний за допомогу, до побачення».

«Дякую за пораду, прощайте».

«Ви були дуже уважні до мене; можливо, ми ще колись зустрінемося. До побачення».

Про що не варто говорити

Не варто обговорювати особисті вади чи здобутки когось одного у спільній розмові.

Не варто говорити про хвороби чи неприємні події.

Не варто говорити хворій людині, що вона має хворобливий чи втомлений вигляд.

Чутки і плітки – не тема для розмови.

Як вибачатися

«Вибач, Катеринко, це був невдалий жарт. Давай помиримось!».

«Вибач, Галю, я не подумала, що можу тебе образити».

«Колю, вибач мене, я був не правий. Ти мій кращий друг, я не хотів тебе образити і втратити нашу дружбу! Вибач ще раз».

Неправда Ілля,
14 років

За поданими
зразками складіть
власні діалоги

У бібліотеці

- Добридень, Галино Вікторівно!
- Здрастуй, Оленко!
- Галино Вікторівно, я хотіла б узяти казки Кіплінга. Чи не могли б ви мені допомогти?
- Звичайно, Оленко. Пошукай на полиці «Англійська дитяча література».

У касі кінотеатру

- Доброго дня!
- Доброго дня!
- Два квитки на «Русалоньку», на сьогодні, будь ласка!
- Прошу!
- Щиро дякую. До побачення.
- Всього найкращого.

1. Твій друг телефонує тобі саме в той момент, коли по телевізору показують улюблений мультсеріал.
2. Придумайте і розіграйте сценки, використовуючи подані вище етикетні формули.
3. Прокоментуйте побачене і почуте.
4. Павлик хворіє третій день. Йому телефонує Сергійко.

1. Ти заблукав на вулиці. Спитай ввічливо про допомогу і подякуй.
2. Ти спізнився до глядацької зали і маєш пройти на своє місце.
3. Тобі наступили на ногу в автобусі. Прийми вибачення.
4. Тебе запрошують на пікнік, а до вас приїжджають гості. Чемно відмовся.
5. Вислови вдячність за запрошення на день народження і погодься прийти.
6. До тебе на день народження прийшли друзі тата й мами. Прийми подарунки і вислови свою радість і вдячність.
7. Героєві мультсеріалу про Симпсонів пропонують прогуляти урок, а він категорично відмовляється.

8. Вінні-Пух запрошує Паця ще раз політати на повітряній кульці, а той відмовляється. Назви відомі тобі формули ввічливості. Перемагає той, хто наведе більше прикладів:
- а) вітання;
 - б) прощання;
 - в) подяка;
 - г) згода;
 - д) відмова.

1. Опиши відповідну ситуацію, в якій будуть доречними такі звертання:
- а) Мартусю, Марточко, Мاسя, Манюня, Марто Іванівно, шановна Марто Іванівно, пані Марто, пані Петренко, добродійко;
 - б) Петрику, Петре, шановний Петре Сергійовичу, Петрусь, пане Петре, добродію, шановний колего.
2. Прочитай наступне висловлювання:
- а) у прискореному;
 - б) в уповільненому темпах.
- Підбери три-чотири можливі інтонації для свого висловлювання.
- Проговори їх уголос перед товаришем. Яке враження справляє твоя інформація? Як краще інтонувати подібні висловлювання?
- Мамуленько! Сядь на стільчик. Я маю тобі щось розказати. У мене є для тебе новина.*
3. Як здивувати бабусю своєю ввічливістю?
4. Як розмовляти з недругом так, щоб зробити його приятелем?

1. Напиши міні-твір на тему:
- «Ніщо не коштує нам так дешево і не ціниться так дорого, як ввічливість».
- «Точність – ввічливість королів».
- «Шляхетність зобов'язує».
2. Розроби макет запрошення на святкування з приводу твого дня народження.
3. Напиши міні-твір на тему: «Як улюблена пізнавальна телепередача допомогла мені налагодити спілкування з другом».

Школа самовдосконалення

В діалозі беруть участь двоє: той, хто говорить, і той, хто слухає. Вони можуть мінятися цими ролями. Щоб підтримувати розмову, треба знати дуже прості правила для обох сторін.

1. Хочеш почати розмову, і в тебе є що сказати – підбери відповідний момент і не бійся розпочинати.

2. В розмові потрібно бути привітним, доброзичливим і уважним до співрозмовника.

3. Вибирай тон, тему й слова відповідно до того, коли, де і з ким розмовляєш.

4. Розмову варто вести тільки про те, що цікаво твоєму співрозмовнику. Тільки про себе говорять найчастіше ті люди, у яких сіре й одноманітне життя. У них мало вражень, ні з ким поділитися. Отож подбай про себе як співрозмовника, веди активний спосіб життя.

5. Виявляй інтерес насамперед до співрозмовника.

6. Уважно стався до своїх жестів.

7. Для розмови важлива атмосфера спілкування. Говори спокійно, але не в'яло, похмуро чи повільно. Не впадай у крайнощі в своїх емоціях.

8. Інколи краще промовчати, ніж сказати зайве. Наприклад, коли слово може призвести до сварки чи образи.

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

М. Петров
Пансіонерки

**Яку провів з Оленкою мудрий кіт Мартин,
фахівець із приємного муркотіння по телефону**

Мені здається, прийшов час і мені поговорити про культуру телефонних розмов. Ось найпростіші правила спілкування по телефону:

1. Ні за яких обставин не починай розмову із фрази «Алло, а хто це говорить?», або «Дайте трубку Альоші». Це виглядає безпардонно навіть для кота.

2. Першим називає себе той, хто телефонує. Навіть тоді, коли ти телефонуєш додому, називай своє ім'я. У всіх інших випадках потрібно назвати і прізвище. Потім ввічливо спитай, наприклад, «Це квартира Петрових?» і тільки потім попроси до телефону свого друга. Розмовляй лаконічно, якщо щось не зрозумів, чи не дочув – можеш перепитати.

3. Переконайся, що ти розмовляєш саме з тією людиною, яка тобі потрібна: по телефону голоси різних людей можуть звучати однаково.

4. Дізнайся, коли тобі краще зателефонувати. Ніколи нікому не телефонуй до 8 години ранку і після 10 години вечора: це неввічливо. Не розмовляй довго по телефону. Нормальна тривалість дзвінка – до 10 хвилин. Розмовляти про дрібниці по телефону, особливо мобільному – даремна витрата кишенькових грошей.

*Переходько
Катерина,
12 років*

Медвідь Єгор,
8 років

5. Перед тим, як починати довгу розмову, поцікався, чи є у твого співрозмовника час тебе уважно вислухати.

6. Не варто обговорювати свої особисті проблеми і особисті проблеми твоїх друзів по телефону. Тебе просто можуть підслухати.

7. Говори нормальним голосом: не «вмирай», не бухти, не таратор, не кричи, сліdkуй за своїм голосом та інтонацією. Відповідь на телефонний дзвінок починай зі слів «Алло», «Я вас слухаю». Якщо помилились номером, поясни: «Ви не туди потрапили». Якщо просять до телефону батьків, скажи: «Почекайте, будь ласка, я зараз покличу». Неввічливо питати: «А навіщо він вам? А що ви йому хочете сказати?». Щоб показати свою доброзичливість тому, хто зателефонував, вживай вирази: «Так, я тебе слухаю», «Дякую», «Я чую».

8. Якщо тобі телефонують, а у тебе гості чи ти просто не можеш говорити – вибачся і попроси зателефонувати пізніше. Зовсім не обов'язково пояснювати, що у тебе болить живіт.

9. Не набридай запитаннями. Навіть якщо напевно знаєш, що слухавку спеціально не піднімають, не будь настирливим, не набирай номер, який не відповідає, з десятків разів. Ану як людині хочеться побути на самоті і в тиші?

10. Важливо не тільки ввічливо розпочати розмову – не менш важливо її ввічливо й завершити. Подякуй за розмову і попрощайся. Пам'ятай, першим завершує розмову той, хто зателефонував.

Телефон, а сьогодні ще й мобільний телефон – найпопулярніший засіб спілкування на відстані.

Ні вираз обличчя, ні жести не вплинуть на порозуміння співрозмовників. Але швидкість промовляння,

сила голосу, емоцій є істотними.

Не варто кричати чи надміру шепотіти під час розмови. Речення мають бути короткими і змістовними. Етикет вимагає від співрозмовників обов'язково

називати себе і вітатися на початку телефонної розмови і прощатися, дякуючи за виявлену увагу, в кінці.

Телефонувати варто тільки у справах. Неввічливо забирати у співрозмовника багато часу. Слід продумати про що говоритимеш, чітко відділяти важливу інформацію (дату, час, прізвище).

Під час розмови слід робити паузи, які допоможуть співрозмовникові висловити своє ставлення до почутого.

Закінчує розмову той, хто зателефонував. Якщо співрозмовник старший за віком або посадою, необхідно дати можливість закінчити розмову йому.

1. Як краще розпочати телефонну розмову з другом?
2. Яких тем не варто торкатися в телефонній розмові?

Проаналізуйте ситуації спілкування і внесіть потрібні корективи.

1. – Альо!
– Слухаю вас.
– А Льоша є?
– Ні, він зараз відсутній.
– А куди він пішов?
2. – Бібліотека. Я вас слухаю.
– А Валентина Іванівна є?
– Так, зараз покличу. А хто її питає?
– Це Петрик, її син.
3. – Альо!
– Алло!
– А хто це?
– Це Василь Петрович.
– Ой, а який у вас номер?

1. Двоє однокласників спілкуються по телефону. Вживай ті слова і ту інтонацію, які засвідчать порозуміння.

2. Відтворіть телефонну розмову за поданим зразком:
 - Алло, доброго дня! Це Віка Петрова. Покличте до телефону Яну, будь ласка.
 - А її немає. Щось переказати?
 - Так, якщо ваша ласка. Вона забула у мене свій зошит з математики. Я його завтра принесу.
 - Добре, я перекажу.
 - Дякую. До побачення.
 - Хай щастить.

1. Що робити, коли сестра добру годину розмовляє з подружкою по телефону?
2. Назви найважливіші правила спілкування по телефону.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА

Якось в останню серпневу неділю о пів на восьму ранку мені зателефонувала мама і запросила мене на різдвяну вечерю до наших друзів. Але як вона це зробила!

– Привіт, дороженька! Я тобі телефоную, щоб дізнатися, що ти хотіла б отримати як різдвяний подарунок?

– На Різдво?!

– Ти що, манюню, хотіла б щоб це був неочікуваний сюрприз?

– Ні-ні! – прохальним тоном спалахнула я. – Вибач, я не хотіла...

– Я думаю, що гарнюща валізка на коліщатках була б гарним доповненням до великої валізи.

– Але ж у мене немає великої дорожньої валізи.

– А якби я тобі купила маленьку валізку на коліщатках, то що? Знаєш, такі як у стюардес?

– У мене є саквояж.

– Ну, люба моя, ти ж не можеш подорожувати з тим болотним опудалом на руці! Як Мері Поппінс. Ні, послухай мене: маленька гарненька модненька з ручкою, що витягується, – ось те, що тобі треба. Не уявляєш, скільки туди всього влізе. Ти хочеш червону з голубим, чи голубу з червоним?

— Мамочко, зараз пів на восьму ранку, середина літа. На вулиці спекотно. Я не хочу валізку стюардес.

— У Жулі є саме така. Вона каже, що тільки такою і користується.

— Хто це за одна?

— Ти що, забула? Це донька Меліс. Жулі, та, що так гарно влаштувалася в Артура Андерсена.

— Мамо...

— А вона з нею їздить у всі ділові подорожі.

— А мені не хочеться мати маленьку валізку на коліщатках.

— Добре. Я придумала щось інше. А якщо татко, Джемі і я складемося і купимо тобі величезну валізу, яка складається і теж їздить на коліщатках?

Замучена розмовою, я відняла слухавку від вуха. Господи, ну в кого ж вона набралася цього вміння: як можна дарувати багаж у вигляді різдвяного сюрпризу? А мама продовжувала бубоніти ще хвилин двадцять...

(За Гелен Філдінг.

Переказала Валентина Фесенко)

1. Які помилки у розмові мами і дорослої доньки можна помітити?
2. Як, на твій погляд, їх можна було б уникнути?

Школа самовдосконалення

Психологи розробили безліч тестів, які дозволяють визначити характер людини за її манерою розмовляти по телефону. Ось один із них.

1. Якщо трубку піднімає бабуся і каже, що твого друга немає вдома, ти:

- а) називаєш себе і залишаєш інформацію для друга;
- б) відразу кладеш трубку;
- в) просиш детально розповісти куди, з ким і навіщо він пішов, коли повернеться додому.

2. Коли розмовляєш по телефону, ти:

- а) інстинктивно прикриваєш слухавку рукою;

б) водночас читаєш, пишеш, малюєш;

в) сідаєш якомога зручніше в крісло.

3. Коли тобі відповідає автовідповідач, ти:

а) просиш передзвонити тобі додому;

б) кладеш слухавку, не назвавшись;

в) начитуєш довгий-довгий текст.

4. Коли розмовляєш по телефону з потрібною тобі людиною, ти:

а) забуваєш про себе і концентруєшся на тому, що вона тобі розповідає;

б) говориш не своїм голосом;

в) прагнеш говорити «солоденько-солоденько».

5. Коли друг відповідає, що зараз не може розмовляти, ти:

а) питаєш, коли тобі краще зателефонувати;

б) не заспокоїшся, доки не отримаєш від нього повну інформацію про те, що трапилось;

в) скажеш, що твоя інформація варта того, щоб вислухати тебе саме зараз.

6. Тобі потрібно конфіденційно порозмовляти з другом, а мама, тато, брат, сестра, бабуся і дідусь постійно заважають. Ти:

а) покажеш домашнім, що вже закінчуєш розмову;

б) попросиш, щоб друг тобі передзвонив і скажеш домашнім все, що ти про них думаєш;

в) мовчки візьмеш телефон і перейдеш в іншу кімнату.

7. Твоя найдовша телефонна розмова:

а) близько години;

б) трошки більше години;

в) з півгодини.

Якщо у твоїх відповідях найчастіше зустрічалося «а» – ти людина спокійна і терпляче вислуховуєш співрозмовника. Але не дозволяй іншим експлуатувати твою урівноваженість.

Якщо більше траплялася відповідь типу «б», ти натура творча, імпульсивна. Тобі варто навчитися контролювати свою поведінку і виявляти характер.

Якщо у твоїх відповідях частіше звучало «в» – ти людина практична. Щоправда, тобі трішки бракує тактовності у ставленні до оточуючих. Навчися думати не тільки про себе, а й турбуватися про інших.

Про особливості спілкування в мережі Інтернет і вміння писати листи

– Оленко! Що трапилося з нашим телефоном? Я з півгодини марно набирала наш номер, але постійно йшли короткі гудки. Ти «зависла» в Інтернеті?

– Та це, мабуть, я пояснювала Іринці домашнє завдання з математики. А потім Галинка прислала мені електронний лист, де розповідала про свою нову подружку з 5-А, а потім я сама пригадала, що маю написати реферат про Інтернет і шукала інформацію.

– Реферат про Інтернет? Це щось новеньке! Хочеш, я тобі трошки допоможу і надиктую текст?

– Класно! Допоможи, якщо можеш! Я ще встигну й мультики подивитися, – Оленка радісно підсунула стільчик до письмового стола.

– Пиши: «Інтернет – це не книга, не журнал і не телевизор, хоч він легко замінєє і перше, і друге, і третє. Якщо повітряна атмосфера – п'ятий океан, в якому є життя, то Інтернет – це шостий океан. У кожної людини своє уявлення про Інтернет. Одні шукають там інформацію на сайтах, інші уявляють його як хмаринку із комп'ютерів, проводків, супутників, антен, дисків, файлів. Нїде у світі немає такої орга-

нізації, яка б управляла Інтернетом, контролювала в ньому події, наводила порядок».

– В Інтернеті відсутній етикет?

– В Інтернеті є протоколи, тобто рекомендації, як поводитись за тих чи інших умов. Завдяки протоколу, як етиці серед людей, в Інтернеті можуть взаємодіяти комп'ютери різних моделей.

– Таке скажеш! В Інтернеті ніхто нікого не бачить і не чує. Можна грати яку хочеш роль!

– Це інше. Анонімність Інтернету дуже приваблює твоїх однолітків видимою відсутністю будь-якого зовнішнього контролю. Але кожна Червона Шапочка, яка виходить погуляти, мусить пам'ятати про Вовка з лісу Інтернету. В Інтернеті маса пропозицій познайомитися, подружитися, стати членом якоїсь організації. Але, по-перше, дармовим сир буває тільки у мишоловці. Тобі можуть запропонувати подивитись класні картинки, переписати інформаційну програму, запропонують дармову послугу, а тим часом використовують інформацію з твого комп'ютера і переписують усі таткові файли. Комп'ютерна мережа може зробити на певний час наш комп'ютер прозорим, доступним, незахищеним.

– Я знаю! Разом із файлами чи електронною поштою можна отримати вірус – так було у мене минулого тижня. Татко всю систему в комп'ютері лікував, як мене мама таблетками від грипу.

– Тоді я краще буду гратися в ігри. Там усе таке справжнє й прикольне!

– Мені теж подобаються деякі. Але, знаєш, у нас у групі є один хлопець, який застряв у віртуальному вимірі як муха в павутинні. Я не проти твоїх комп'ютерних розваг, але зловживання шкідливі навіть у відпочинку.

– А що трапилося з тим хлопцем?

– Він так захопився грою, що занедбав навчання і не склав іспити влітку, його мало не відрахували, а йому все байдуже – стосунки з

батьками і друзями: він і день, і ніч залишався Інтернетним персонажем і дійшов до 58 рівня. Гра зруйнувала його особистість, перетворила на комп'ютерного монстра, він перестав бути собою, думав, як той персонаж, говорив, як він. Добре, що йому вдалося виборсатися з тих тенет.

– І що він тепер робить?

– Гм, він і далі грає, але вже контролює себе і свою пристрась. Та це вже не пристрась, а захоплення.

– У нашому класі багато моїх друзів полюблиють комп'ютерні забавки. Але вони такі однакові і всім швидко набридають!

– Я б порадила твоїм друзям перевірити свої стосунки з віртуальним світом (це хобі чи хвороба) і дати відповідь на мої запитання.

– Мартусю, а як ти думаєш, чому воно так трапляється?

– Що саме?

– Ну, що комп'ютер підміняє справжнє життя?

– Комп'ютерні ігри приваблюють складними системами завдань і досягнень. Кожна перемога викликає бажання рухатися далі. Виникає ілюзія, що в тому іншому світі ти чогось досягаєш, а в реальному світі у тебе все виходить навпаки.

– А як не захворіти на ігроманію?

– Є кілька простих правил:

Не можна грати під час депресії, при серйозних змінах у твоєму житті, бо ти слабкий, а віртуальний світ в цей момент дуже привабливий.

Не варто грати, коли гостро відчуваєш свою самотність.

Не став комп'ютер на місце друзів. Роби своє реальне життя привабливим і насиченим.

Не втрачай чуття міри і відповідальності.

З комп'ютером можна розважатися, але не варто ліпити з гри власне життя.

Старішка
з маминим
ручкариком

Інтернет дарує людям не тільки інформацію, а й задоволення від спілкування. Науковці сподіваються, що найближчим часом комп'ютерний зв'язок поєднає кожну людину з усіма іншими людьми.

Ознака кожної культурної людини – дотримання мовленнєвого етикету. Разом із тим наші жести і міміка також засвідчують шанобливе і доброзичливе ставлення до співрозмовника.

Спілкування на відстані має власні етикетні правила. Листування поштою передбачає гарний і якісний папір, дбайливе ставлення до каліграфії і, звичайно,

відсутність помилок у тексті.

Легко долає відстань і значно спрощує процес спілкування мережа Інтернет. Електронне листування заохочує вживання попередньо розроблених етикетних формул і мовних штампів, які не відрізняються від поштового листування. Ти їх знайдеш у своєму комп'ютері – ознайомся і не забувай їх вживати!

Які правила спілкування в Інтернет-мережі ти знаєш із власного досвіду?

Прочитай побажання, які є загальнозживаними для листів. За яких умов вони вживаються?

Щастя Вам! Бажаю всього найкращого! З найкращими побажаннями! На все добре! У добру годину! Зичу здоров'я!

1. Вислови своє ставлення до спілкування в клубі знайомств в Інтернеті.
2. Розкажи, чому потрібне листування сучасній людині. Чи маєш ти друзів по листуванню? Що це тобі дає?

1. Назви етикетні формули для електронного листа:
 - а) на початку;
 - б) для звертання до адресата;
 - в) для завершення.
2. Поясни, як правильно відіслати листа електронною поштою?

1. Пригадай, які правила листування відомі тобі з уроків української мови.
2. Напиши листа другу, який навчається в іншій школі. Увиразни своє ставлення до нього за допомогою звертання та формул ввічливості.
3. Напишіть короткі листи-повідомлення електронною поштою. Обміняйтесь листами з сусідами і дайте на них відповідь.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Всеволод Нестайко

ЧАРІВНІ ОКУЛЯРИ

(уринок з повісті)

Я вже казав, що, на відміну від моїх звичайних батьків, Ромчині були бізнесменами. Тож Ромка мав і комп'ютер, і «Панасонік» із кабельним телебаченням. А в нас телевізор був старенький – «Електрон», який весь час псувався. Зате було багато книжок.

– А нащо ті книжки читати, коли є телик, комп, Інтернет? – казав Ромка. – Книжки – то вчорашній день!

– І зовсім ні! – заперечував я. – Мій тато каже, що той, хто читає книжки, розвиває свою уяву, фантазію.

– То це ж прекрасно! – вигукнув Ромка. – Нащо морочити собі голову, щось уявляти... І взагалі, ти не ображайся, по-моєму, хто читає книжки, слабаки, а справжні козаки дивляться бойовики. Ги-ги!.. Навіть у риму вийшло.

Ромка був фаном отих американських бойовиків – з бійками, вибухами, стріляниною і різними жахами. Я ж втішався комедіями, казками, мультиками та різними пізнаваль-

*Герасименко
Ірма-Марія,
9 років*

Біленко Леся,
15 років

ними передачами. У комп'ютерні ігри ходив грати до Ромки. Ви ж, мабуть, пам'ятаєте, що ми живемо в одному будинку. Сьогодні Ромка подзвонив мені по телефону і сказав:

– Слухай, їжачку, я зараз додивлюся бойовик і вже вмикаю комп'ютер. Через п'ять хвилин приходь. Дома нікого нема.

– Добре, – кажу. – Якраз удруге дочитую «Маленькі дикуни» Сетона-Томпсона.

Дочитав і подзвонив сказати Ромці, що вже йду. Але трубку ніхто не зняв. Знову набрав номер. І знову ніхто трубку не взяв. Подзвонив утретє. Глухо. Тоді я побіг до Ромки на п'ятий поверх. Дзвоню, стукаю – ніхто не відчиняє. Але чути, як галалакає телевизор. Отже, Ромка нікуди не пішов, бо інакше вимкнув би телевизор. Та й не міг він нікуди піти – мене чекає.

Я схвилювався. Може, йому стало погано... Побіг назад додому, витяг зі схованки свої чарівні окуляри, начепив на носа... І враз опинився у Ромчиній квартирі перед його «Панасоніком»... І побачив Ромку. Тільки не в квартирі, а – на екрані. Ромка стояв на тротуарі вулиці якогось міста з височезними хмарочосами, а поруч – дивна бабця з автоматом. Вона казала Ромці: «Молодець, Ромцю, що любиш мої бойовики! Тобі закортіло моїх пригод, зараз вони почнуться... Спершу я тебе познайомлю з рекетигром Гаррі Смугаррі».

І враз біля них різко загальмував довжелезний «Линкольн». З нього вийшов здоровань із головою тигра.

– А оно ще один добродій – мавпіозі Джек Горилло! – мовила бабця.

У небі звідкілясь з'явився вертоліт, спустився на тротуар, і з нього вийшов ще один здоровань з головою мавпи. Бабця тицьнула Ромці у руки автомат:

– Стріляй! Ти ж хотів пригод!

Та Ромка розгублено застиг. Тоді рекетигр вихопив у Ромки з рук автомат і ляснув його по

Антоненко
Анастасія,
11 років

голови. Ромка впав, потім підхопився й кинувся тікати. Але мавпіозі перечепив Ромку і почав лупцювати. Зчинилася страшенна стрілянина. Затим рекетигр і мавпіозі повсідалися у машину і вертоліт – почалася неймовірна гонитва на землі і в повітрі. Ромка опинявся то в машині, то у вертольоті. І я почув його відчайдушний голос:

– Їжачку! Рятуй!

Я кинувся до телевізора, та раптом з екрана вийшла, кульгаючи, ота дивна бабця.

– Ти хто, їжачок? – сердито спитала вона.

– Ї... їжачок, – розгублено сказав я. – А... а ви хто?

– А я – Телебаба Яга – продюсер телебабачення. Моє телебабачення має велике значення у вихованні злості: мої постійні гості – убивці і бандити... Що там говорити... Бабах! Бабах! Бабах! Бабах! на всіх наводить страх моє телебабачення! І в цьому його значення! Все це вона проспівала противним гугнявим голосом.

– А Ромка як потрапив на екран?! – вигукнув я.

– Сам захотів! І я його провела.

Я з подивом побачив, що справді тримаю у руках книжку – «Летючий корабель», українські народні фантастичні казки. Але як вона опинилася в моїх руках, не міг збагнути.

– Для того щоб потрапити до Заекранії, треба щоб тебе хтось уявив, – вела далі Телебаба Яга. – Бо це країна уявна, незвичайна. І уявити тебе мусить не просто хтось, а хтось уявний, такий, як я. А я тебе уявляти не хочу. Бо ти мені не подобаєшся. Отже, гуд бай! – І Телебаба Яга знову зникла за екраном.

«Що робити?! – гарячково думав я. – Ромка чекає мене... Треба негайно когось уявити, щоб він мене уявив. І тоді я зможу пройти на екран. Але кого? Малим я дуже любив плюшевого лева Льову. А уявлю-но я його!». І уявив. І попросив, щоб і він мене уявив. Не повірите, але він мене почув і уявив. І через мить я вже відчуваю неймовірну легкість, лину до «Панасоніка», ще мить – і я вже по той бік екрана, у Заекранії.

Кірічук Ліза,
9 років

Телебаба Яга аж рота від подиву роззявила. А тоді схопила автомат і почала в мене стріляти: Бах! Бах! Бабах!

– Чого не падаєш? – заверещала. – Я ж тебе вбила!

Але я підставляв книжку казок, і кулі відскакували від неї, як горох. Телебаба Яга розгублено зарепетувала:

– Що робити?! Що робити?! Як мені його убити?! Незважаючи на ногу, побіжу по допомогу! – І Телебаба Яга, шкандибаючи, кудись зникла.

Я зрозумів, що у мене в руках чарівна книжка, і вона мене захистить. Тож викликав летючий корабель і попросив летіти до Ромки. За мною погналися на вертольотах мавпіози, стріляючи з автоматів. Але я був невразливий. Незабаром корабель опустився біля будинку із заґратованими вікнами. В одному з них я побачив Ромку. Він загукав:

– Їжачку! Як ти сюди потрапив?!

– Завдяки чарівним окулярам і своїй уяві! Недарма я книжки читаю і прочитане уявляю.

– Ой, їжачку! Бережись!

Та було вже пізно. Розмовляючи з Ромкою, я не помітив, як ззаду підлетіла на мітлі Телебаба Яга, вихопила з моїх рук книжку і заспівала: Ось вона, ось вона, твоя книжка чарівна! Я її забрала, бо я спритність мала. Ха-ха-ха!

– Ну й що? – не розгубився я. – А зі мною лишилася моя уява, моя фантазія. І я можу уявити все, що захочу. І я уявляю-уявляю, Ромку звідси забираю. І тікаю звідси сам – вірю-вірю чудесам!

– Не смій! Не смій! Мій Ромка! Мій! – зарепетувала Телебаба Яга.

Але цієї ж миті ми з Ромкою опинилися в його квартирі перед телевизором.

– Ну й пригода! – перевів подих Ромка.

– А як ти опинився за екраном? – спитав я.

– Та дивився бойовик, аж раптом виходить із телевизора ота Телебаба Яга. «Хочеш, – каже, –

до мене у Заекранію-Телебанію? Обіцяю тобі круті пригоди!». Ну, я й погодився. А тоді таке почалося...

– Я бачив! – кажу.

– Як?

– Та завдяки ж чарівним окулярам.

– Дякую тобі, їжачку! Навіть не знаю, що б я робив, якби не ти.

– Бачиш, до чого довели тебе твої бойовики!

– То виходить, що ті, хто читає книжки, зовсім не слабаки, а навпаки... Ха-ха-ха! Знову в риму вийшло! – засміявся Ромка.

І враз засвітився екран «Панасоніка», хоч його ніхто не вмикав. На ньому з'явилася дуже схожа на Телебабу Ягу жінка. – Дорогі діти! – сказала вона. – Передайте бабусі і мамі про зміни у нашій програмі! Замість американського бойовика передача буде така: «Той, хто книжки читає, уяву свою розвиває!» Нашу телекамеру встановлено у читальному залі Державної бібліотеки для дітей!

– Ой! Та це ж вона! – вигукнув я. – Книжку, мабуть, мою прочитала і бойовики вихвалити перестала! Перейшла на пізнавальні передачі.

Отака фантастична пригода була у нас із Ромкою.

Відтоді Ромка теж почав потроху читати книжки.

1. В чому полягають принади і вади таких розваг, як телевизор та Інтернет?

Перечитай текст, дай відповідь на питання

Карел Чапек

ПОШТАРСЬКА КАЗКА

(скорочено)

Панові Кольбабі, листоноші й поштареві, добре вже набридло його поштарське ремесло: мовляв, скільки тому бідолашному поштареві треба знаходитись, набігатись, намотатись, нагасатись. А що він розносить, знаєте?

Гур'єв Євген,
7 років

Ж. Рау
Молода жінка
читає листа

Звичайнісінькі друковані матеріали, рахунки та всілякий інший непотріб, якому ніхто й дрібки не зрадіє. Та й сама поштова контора – невеселе й непривабливе місце, де ніколи ніщо казкове не діється.

Якось, коли він, поринувши в невеселі думки, сидів на пошті біля грубки, його знеміг сон; він навіть не помітив, що всі поштарі пішли додому й замкнули пошту!

Була вже, мабуть, північ, коли його розбудив якийсь шерхіт, так наче по підлозі бігали миші.

Але коли він почав пильніше придивлятись, де ж вони, ті миші, то побачив, що це зовсім не миші, а поштові домовички.

Раптом бачить – один із цих поштових карликів починає складати листи, які йому, панові Кольбабі, вранці треба буде розносити; другий сортує пошту, третій зважує пакунки й наліплює на них ярлички; четвертий лається, що ось ця коробка обв'язана не за інструкцією; п'ятий усівся біля віконця й перераховує гроші, як це роблять справжні поштові приймальники.

– Так, готово. А тепер, панове, може, перекинемось у карти?

– А чого ж, – відповів перший домовик і відрахував тридцять два листи. – Ось і карти, можемо починати.

Другий домовичок узяв ці листи й потасував їх.

Цього, діти, пан Кольбаба вже не міг далі витримувати.

– Вибачайте, панове карапузики, що це у вас за карти?! – вигукнув він.

– О, пан Кольбаба! – відповів перший домовичок. – Ми вас, Кольбабо, не хотіли будити, та якщо вже ви прокинулися, то сідайте до нашої компанії. Ми граємо в простий мар'яж.

Пан Кольбаба не примусив двічі себе просити й підсів до домовичків.

– Ось вам карти, – сказав другий карлик і подав йому кілька листів. – Можете ходити!

Пан Кольбаба глянув на листи, які йому дали, й відповів:

– Ви мені даруйте, панове карлики, але ж це зовсім не карти – це звичайнісінькі невручені листи.

– Так і є, – відповів третій ліліпут, – це і є наші гральні карти. До вашого відома, кожен із цих листів має своє більше чи менше значення, залежно від того, про що в ньому написано.

– Наймолодша карта, – почав пояснювати перший карлик, – це такі листи, в яких люди щось брешуть одне одному або кривлять душею.

– Друга молодша карта, – вів далі другий куцанчик, – це такі листи, які пишуть лише з обов'язку й дуже неохоче.

– Третя молодша карта, – підхопив третій малючок, – це листи, які люди пишуть лише з чемності.

– Перша старша карта, – озвався четвертий домовик, – це такі листи, в яких люди повідомляють одне одного про щось нове й цікаве.

– Друга старша карта, – мовив п'ятий, – у цих листах люди хочуть утішити чи розрадити одне одного.

– Третя старша карта, – сказав шостий, – це листи, якими обмінюються справжні друзі.

– Четверта старша карта, – докинув сьомий, – це лист, написаний з любов'ю.

– А найстарша карта, або туз, – закінчив восьмий дідуганчик, – це такий лист, у якому одна людина віддає іншій усю свою душу. Ця карта побиває або перебиває всі інші. До вашого відома, пане Кольбабо, це такі листи, які мати пише своїй дитині або взагалі одна людина пише іншій людині, яку вона любить більше, ніж саму себе.

– Он як! – сказав пан Кольбаба. – У такому разі я дуже хотів би знати, як ви, довідаєтесь, про що в тих листах написано? Мені, панове, було б дуже неприємно почути, що ви їх розпечатаєте й читаєте.

У XX ст. широко
використовується
електрозв'язок:
телефон,
телеграф,
телефакс.
Нині не втратила
свого значення і
звичайна пошта.

— Ми, пане Кольбабо, й самі про це знаємо, — сказав перший домовичок. — Але ми, голубчику, відчуваємо навпомацки, через запечатаний конверт, про що в цьому листі написано. Байдужі листи на дотик холодні, а чим більше в листі любові, тим він тепліший.

І він знову всівся біля грубки й став уважно стежити за домовиками. Та тільки-но він зручно вмовстився, як у нього почали злипатися повіки, і перш ніж хтось із вас, діти, встиг би полічити до п'яти, пан Кольбаба заснув.

Пан Кольбаба нікому нічого не розказував про те, що він тоді бачив, бо, як самі розумієте, з тих пір йому вже не нудно було розносити людям листи.

«Оцей ось лист, — казав він собі, — тепленький, а оцей аж гріє, такий він гарячий: мабуть, його написала якась мамуня».

Й ось одного разу йому випало сортувати на пошті листи, які він вийняв із поштової скриньки, щоб рознести за вказаними на конвертах адресами.

— Ти ба... — здивувався він раптом, — листа запечатано, але на конверті ні адреси, ні марки.

— Справді! — мовив пан поштмейстер. — Хтось знову кинув у скриньку незаадресованого листа.

Пан Кольбаба тим часом покрутив у руках листа без адреси й промимрив:

— Пане поштмейстере, цей лист такий гарячий, мабуть, у ньому написано щось дуже душевне. Я гадаю, що його треба все-таки вручити за призначенням.

— Оскільки він без адреси, то нехай лежить на пошті, та й годі, — заперечив пан поштмейстер.

— Даруйте мені мою сміливість, пане поштмейстере, але стосовно цього листа, можливо, нам міг би дати пораду хтось із поштових домовиків...

І він розповів, що однієї ночі на власні очі бачив, як тут господарювали поштові домовики і

як дехто з тих карликів умів читати листи, не розпечатуючи їх.

Пан поштмейстер мить подумав, а тоді сказав:

– А й справді! Мабуть, варто спробувати.

Пан Кольбаба погодився і ще тієї ж таки ночі звелів замкнути себе на пошті й став чекати.

Було вже близько півночі, коли він раптом почув тупіт – туп-туп-туп! – так наче миші бігали по підлозі, – а потім знову побачив домовичків, які сортували листи, зважували посилки, рахували гроші й відстукували телеграми.

– Добрий вечір, панове карапузики! – озвався в цю хвилину пан Кольбаба.

– А, пан Кольбаба! – відповів найстарший з них. – Сідайте з нами грати в карти.

Коли дійшла черга до пана Кольбаби, і він поклав запечатаного листа без адреси на три перші.

– Ви виграли, пане Кольбабо, – мовив перший домовик. – Ви походили найстаршою картою – червовим тузом.

– Даруйте, – відповів пан Кольбаба, – а ви впевнені, що моя карта справді найстарша?

– На всі сто відсотків! – заявив домовик, – Бо цього листа написав хлопець тій дівчині, яку любить над усе на світі.

– А мені так не здається, – навмисне не погодився з ним пан Кольбаба.

– І все ж це так, – відповів карлик. – А якщо не вірите, то я вам зараз цього листа прочитаю.

Він узяв лист, поклав його собі на чоло, заплющив очі й почав читати:

– «Дарагесенька мая Марженко...» Тут три орфографічні помилки, – сказав домовичок, – правильно має бути «дорогесенька моя». «Пешу тобі, що я дістав місце шофера, тож якщо ти хочиш, то ми можемо зіграти весілля напешити чи ти мене ще любиш пеши якмога швидше твій вірний Франтик».

Швидкість
доставки
поштової
кореспонденції –
листівок, посилок
і телеграм –
висока.
В найвіддаленішу
точку планети
лист іде не більше
місяця.
Цифровий індекс
прискорює
доставку листа.

Гостілова Альона,
10 років

Завдяки мережі Інтернет можна подолати простір і час: поговорити з другом із іншого міста чи країни, послати листа, зробити покупки.

— Красно вам дякую, пане домовий, — сказав пан Кольбаба, — саме це я й хотів почути. Ще раз красно вам дякую.

— Нема за що, — відповів чоловічок. — Але майте на увазі — в листі дев'ять орфографічних помилок. Цей Франтик, видно, не дуже багато чого навчився в школі.

— Мені дуже хотілося б знати, яка та Марженка або що він за один — той Франтик, — промимрив пан Кольбаба.

— Нічим не можу вам зарадити, пане Кольбабо, — сказав дрібненький чоловічок. — Про це в листі нічого не написано.

Другого дня вранці пан Кольбаба доповів панові поштмейстерові, що листа без адреси написав якийсь шофер Франтик якійсь панні Марженці й що цей пан Франтик хоче з цією панною одружитися.

— Я цю панну адресатку розшукаю, — вигукнув пан Кольбаба.

Так наш пан Кольбаба проходив по білому світі рівно рік й один день, однак вручити листа справжній адресатці.

Коли минув рівно рік і один день його намарних пошуків, він сів на краю дороги й засмучено сказав собі:

— Видно, всі мої пошуки надаремні. Мабуть, цю панну Марженку мені не судилося знайти! — І він трохи не заплакав з жалю.

Сидить він так, бідкається й раптом бачить, що дорогою їде якесь авто.

— Сідайте, поштарю, я вас трохи підвезу. — запросив його пан з авто.

Пан Кольбаба дуже зрадів, бо ноги в нього після такої довгої дороги аж гули від втоми.

— Чому у вас, пане, дуже сумний вигляд? — мовив пан Кольбаба.

— Тому, що авто веде сумний шофер, — зажурено відповів пан у чорному.

— Он воно що, — мовив пан Кольбаба. — А дозвольте, ваша милість, запитати, чому, власне, цей пан шофер такий сумний?

— Та тому, що він не отримав відповіді на своє посланнячко, яке вкинув на пошті рівно рік і один день тому, — відповів пан у чорному. — Розумієте, він написав своїй коханій, але та йому не відповіла. От він і думає, що вона його вже не любить.

Почувши це, пан Кольбаба не втримався і закричав:

— А дозвольте вас запитати: вашого шофера звуть часом не Франтик?

— Його звуть Франтішек Свобода, — відповів сумний пан.

— А ту панну звати Марженка, еге ж? — швидко запитав пан Кольбаба.

— Марія Новакова — так звуть ту невірну, яка забула про моє кохання, — озвався нарешті сумний шофер і гірко зітхнув.

— Ага! — радісно вигукнув пан Кольбаба. — Любий мій, то це ви той телепень? Бог з Вами! Скажіть мені, як же могла панна Марженка відписати вам, якщо вона й досі того вашого листа не отримала?

— Де, де мій лист? — закричав шофер Франтик.

— Ну, — неквапливо мовив пан Кольбаба, — якщо ви мені скажете, де мешкає ваша панна Марженка, то цього вашого листа, можете бути певні, миттю буде їй вручено, золотенький ви мій, ану лишень мерщій, не гаючись і не зволікаючи жодної секунди, дайте мені адресу тієї панни Марженки, і я миттю вручу їй ваше посланнячко!

— А може, — запропонував пан Кольбаба, — буде краще, якщо пан Франтик усно розкаже їй, про що в цьому листі написано? Річ у тім, що в ньому аж дев'ять орфографічних помилок.

— Ну що ви, — заперечив Франтик. — Я соромлюся показатись їй на очі, бо вона стільки часу не отримувала від мене жодного рядка. І потім, — додав він засмучено, — мабуть, вона про мене вже забула й нітрохи мене не любить.

Корешкова Ганна,
16 років

П. Пікасо
Поль пише

У будиночку, на який показав Франтик, сиділа бліда дівчина, щось шила.

– Боже помагай, панно Марженко! – окликнув її пан Кольбаба. – Невже весільну сукню шие?

– Та ні, – сумно відказала панна Марженка. – Але серце моє крається.

І дівчина поклала собі руку на серце.

– Та ви не побивайтесь так, – почав утішати її пан Кольбаба. – Ось я вже рівно рік й один день ношу в сумці одне посланнячко й ніяк не знаходжу, кому його віддати. Знаєте що, панно Марженко? Я віддам цього листа вам.

І він простяг їй листа.

– Пане листоношо, – мовила вона тихим голосом, – цей лист, мабуть, не до мене – на конверті немає навіть адреси!

– А ви зазирніть усередину, – порадив їй пан Кольбаба, – і якщо він не до вас, ви повернете його мені, і по всьому.

Панна Марженка тремтячими пальцями розпечатала конверт, і, тільки-но вона почала читати, щоки їй залились рум'янцем.

– Ну що? – запитав пан Кольбаба. – Ви повернете мені листа чи ні?

– Ні, – прошепотіла панна Марженка, й очі її засяяли з радості. – Пане листоношо, я просто не знаю, як вам за нього віддячити!

– На вашу відповідь, панночко, тут чекає одна особа. – І він кивнув шоферові Франтику, який стояв за рогом будинку.

Шофер Франтик, повернувшись в авто, нічого не сказав, але очі в нього аж сяяли.

– Ну й гарно ж біжить машина! – зраділо мовив пан у чорному. – А все, видно, тому, що її веде щасливий шофер!

(Переклав Дмитро Андрухів)

1. Чому мистецтво листування важливе і в наші дні?
2. Чи доводилось тобі писати листи?
3. Розкажи про своїх друзів по листуванню.

Бесіда 28

— Коли
я вмиваюся
правою
лапкою,
чекайте
на гостей.

Про суперечливість жестів

Татко повернувся із закордонного відрядження веселий, засмаглий і з величенькою валізою, повною сувенірів. Тут були і парфуми для мами, і яскрава хустинка для бабусі, і набір різнокольорових кішечок в Оленчину колекцію, і прикраса з якогось голубуватого каміння для Марти. Всі були у захваті від подарунків, довго розглядали і приміряли, чи личить. А увечері родина зібралася за столом, щоб послухати таткові розповіді про Африку. Оленка відразу випалила:

— А ти говорив з єгиптянами єгипетською мовою?

Мама розсміялася:

— Оленко, не існує єгипетської мови. Тамтешнє населення вміє розмовляти англійською. От тільки наш татко...

— А що я? В крайньому разі допомагає жест. Пригадай регулювальника вуличного руху на перехресті великого міста чи спортивного суддю на футбольному полі...

— Ага, ти б іще згадав про барабанний бій чи запалені вогнища. Вони також були сигналами і засобом передачі інформації, коли люди ще не знали мови.

— У моєму випадку мова жестів була просто незамінима. Ти ж знаєш, що південні народи зазвичай жестикулюють активніше, ніж північні.

— А мені подобається показувати, як ходять і дивиться наш господар.

Сторінка
з маминого
рукопису

Ну, а потім, є ж і немовні засоби спілкування: приязний відкритий погляд, щира дружня усмішка допомагають долати недовіру, створюють атмосферу порозуміння. Саме в чужій землі я зрозумів, що міміка і жести вказують на соціальну позицію співрозмовника, отриману освіту, особисту культуру.

— Щось ти, Миколо, складно говориш, — розкритикувала сина бабуся.

— Надмірна жестикуляція розказує про людину все і без зайвих слів. Навіть у Африці «диригування руками» не прийнятне.

— «Не махай руками, як вітряк крилами» — наше українське прислів'я, — вела своєї бабуса.

— Мешканці південних країв, спілкуючись, дуже близько наближаються один до одного. Жестикулюючи, торкаються руки, говорячи, заглядають у вічі. Це незвично для нас, українців. Ми поміркованіші у жестикуляції.

— А я знаю, що є жести, які підсилюють вираження почуттів: розведені руки і безсилля, наприклад, — підтримала розмову дорослих Оленка.

— Думаю, нашому татку допомагали ті жести, які вказують на предмет чи змальовують його, коли люди розмовляють різними мовами.

— От бачиш, Оленко, чому так потрібно вивчати етику та етикет і розумітися на мовних і немовних засобах, — підвела риску бабуса.

А Оленці і так було надзвичайно цікаво слухати дорослих, бо в школі вони якраз вивчали мову жестів у різних країнах.

Жести бувають не тільки міжнародні, зрозумілі всім і без перекладу, а й національні. Так, коли у Чехії люди обводять кистю руки навколо голови, це означає, що вони вітаються, а от у Болгарії,

побачивши такий жест, людина витлумачить його як особисту образу, вирішивши, що її вважають навіженою. Коли француз під час розмови мацає своє підборіддя, значить, розмова затягнулася.

Коли японець киває у відповідь на твої слова, не поспішай вважати його одноступцем, він просто показує, що уважно слухає тебе і розуміє, а не підтримує тебе.

Коли американець з'єднає великий та вказівний пальці руки в кільце, він бажає щось похвалити чи з кимось погодитися, адже цей жест означає «о'кей», тобто «все в порядку».

Подібний жест, адресований до тунісця, свідчить, що останнього вважають за шахрая.

Як бути, якщо тебе доля закинула до зовсім невідомої країни, де жести мають інші значення, ніж у твоїй власній землі? Мабуть, у пригоді стане інтуїція, спостережливість, а виразом поваги до співрозмовника – мінімальна жестикуляція.

1. Якими жестами можна підсилити словесний вираз радості, захоплення, розчарування, подиву, роздратування, гніву?
2. Якими жестами учні у різних країнах засвідчують свою готовність відповідати на уроці?
3. Що ти знаєш про ставлення до жестикуляції у народу, мову країни якого ти вивчаєш?
4. Наведи відомі тобі приклади мови жестів.

1. Які жести найчастіше використовують герої твого улюбленого телесеріалу?
2. Які з них підсилюють почуття?
3. Які утворюють атмосферу спілкування?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Ольга Корніяка

МИСТЕЦТВО ГРЕЧНОСТІ

(уривок)

Більшість основних жестів однакова в усьому світі. Коли люди задоволені – вони посміхаються; коли чимось засмучені чи роздратовані – насуплюються. Кивання на знак згоди практич-

Андреев Андрій,
9 років

но скрізь означає «так», а кивання головою з боку в бік – «ні», або заперечення. Повсюди поширене також знизування плечима, коли людина не знає або не розуміє, про що ви кажете.

Надмірно жестикулювати – негарно, і не лише тому, що можна ненароком влучити в око співрозмовникові, чи справити враження, ніби вам бракує слів, а отже й інтелекту, а й через можливість виникнення непорозумінь внаслідок хибного тлумачення ваших жестів.

Зізнайтеся, вам здається загальновживаним і однозначним жест, коли людина виразно постукує себе пальцем по голові – мовляв, верзеш дурниці, у тебе «стеля поїхала». Як напад божевілля сприймуть жест ваші співрозмовники, якщо вони французи, італійці чи німці. Та коли британець чи іспанець стукає себе по лобі, це означає, що він вельми задоволений собою, своїм розумом. А голландець при цьому ще й піднімає вказівний палець угору, заявляючи таким чином, що він гідно оцінив слушну думку свого співрозмовника. Відтак, мова жесту у різних народів різна.

Утім, майже неможливо говорити переконливо, із захватом, лишаючись незворушним і не супроводжуючи сказане рухами рук, голови, шиї, плечей, тулуба, ніг, тобто жестикуляцією. Щоб оволодіти бодай азами жестикулювання, потрібне тривале тренування, усвідомлення ролі кожного жесту, бо коли людина не навчиться керувати власними жестами, вони почнуть керувати нею, а вже тоді важко буде сторонньому зрозуміти зміст її слів і жестів.

Не варто зловживати жестами при спілкуванні. Жест – слово про запас: ним користуються тоді, коли слів уже бракує.

1. Які правила жестикулювання тобі відомі?
2. Яких жестів варто уникати в розмові?
3. Які жести можуть бути витлумачені по-різному в різних обставинах?

Жестами користуються не тільки у щоденному спілкуванні, але й у мистецтві. Є мова театральних жестів.

1. Витлумач жести, вирази облич, опиши характер, спираючись на мову тіла.
2. Що промовляє персонаж? Як різняться значення зі зміною жестів?
3. Який із жестів виражає замріяність, торжество, пиху, побратимство, насмішку?

*Сцена з балету С. Прокоф'єва
"Ромео і Джульєтта"*

*І. Рєпін
Запорожці пишуть листа турецькому султану*

*Сцена з вистави
"Крихітка Цахес"*

Витлумачення жестів

Жест щирості – долоня догори. Але пригадай жест дитини, яка знає, що винна: руки сховані в кишенях.

Якщо у конфліктній ситуації твій співрозмовник тримає руки, схрещені на грудях, міняй тактику

Витлумач
вирази
і висловлювання.

Назви інші
сталі вирази
з іменником «очі»,
які характеризують
ситуацію
спілкування.

спілкування з ним. Якщо ж його руки стиснуті в кулаки, він готовий захищатися і перейти до словесного нападу.

Погляд у бік від співрозмовника, потирання повіки свідчать, що людина щось приховує.

Вважається пристойним, коли, спілкуючись, співрозмовники дивляться один одному на чоло, не опускають очі нижче очей мовця.

Якщо ти підходиш до людей, які спілкуються, а вони тільки глянули на тебе, не поступилися місцем у колі, тобі краще піти.

Витріщити очі; очі бігають, як у сірка; ховати очі; пускати бісики очима; очі на мокрому місці; лізе, як оса в очі; у Сірка очей позичив, та й байдуже!

1. Чим відрізняється міміка персонажів дитячих телесеріалів південних і північних країн?
2. Чи варто робити висновки на підставі міміки і жестів людини?

1. Двоє дітей спілкуються за допомогою мови міміки і жестів. Згадайтесь, яка тема їхньої розмови.
2. Покажи тільки одним поглядом і за допомогою міміки, що тобі:
 - а) приємно спілкуватися з другом;
 - б) що ти його поважаєш.

На основі власного досвіду сформулюйте закони приємного спілкування.

1. Поспостерігай і скажи: якими жестами твій друг виражає свою радість?
2. Поясни, як ти розумієш вислів: «У спілкуванні довіряй очам, а не тільки власним вухам».

Напиши твір на тему: «Чому важливий жест довіри і щирості у спілкуванні».

Школа самовдосконалення

У житті дуже важливо навчитися швидко добирати потрібні слова, швидко реагувати на почуте, чітко висловлювати свої думки, правильно керувати своїми жестами і мімікою. Для цього наодинці перед дзеркалом повторюй найуживаніші репліки, поспостерігай за своєю мімікою і жестами. Готуючись до відповідальної розмови, постав себе на місце того, з ким розмовляєш: чи він тебе розуміє, про що він думає, що відчуває. Навчись розуміти, що і як тобі говорять друг, учитель, мама, сусід. Розмовляючи, говори чітко, добирай виразні й точні жести, будь спокійним і впевненим у собі. Прагни говорити так, щоб тебе розуміли. Це не просто, але ти обов'язково навчишся. Потрібно тільки повірити в себе.

1. Дуже важливим є жест потиску руки. У чоловіка він зазвичай активніший, ніж у жінки. Перевір своє вміння тиснути руку: потисніть руку один одному і проаналізуйте почуття, які ви вклали в потиск руки, і відчуття того, кому ви потисли руку. Чи збігаються враження? Чому?

2. Спілкуючись, ми дивимося у вічі іншій людині. Якщо погляд нашого співрозмовника «бігає», якщо він не намагається встановити з нами «контакт поглядом» і уникає, то, можливо, йому не варто довіряти?

Перевір своє вміння «правильно» дивитися на співрозмовника. Потренуйся перед дзеркалом і навчись виражати у погляді конкретні почуття і настрої.

Гра «Вгадай почуття»

Перевір у парі з другом, чи вдалося тобі досягти бажаних результатів.

Але ж ти
пам'ятаєш,
що зустрічають
по одягу,
а проводжають
по розуму!

Про моду і вміння одягатися

П'ятниця. Вечір. Попереду два вихідних. Можна забути про школу, уроки, вчителів. Оленка підсідає до Марти, яка знічев'я гортає журнал мод. Яка краса! Скільки кольорів! Який шикарний вибір гарних і модних речей! А у них у школі директор знову провела рейд перевірки одягу. І хто тільки вигадав цю шкільну форму? Всі однакові, як курчата...

– Ну, Оленко, тут ти помиляєшся! По-перше, це дозволяє тобі спати щодня на півгодини більше.

– Як це?

– Ти навіть і не уявляєш, скількох проблем щоденного вибору одягу та всяких дрібниць до нього ти уникла! До того ж, у серіалах з життя закордонних школярів, які ти так любила, шкільна форма у дівчат і хлопців не замінила. У них теж не прийнято ефектно і яскраво одягатися, коли йдеш на роботу чи в школу. Головне – почуватися впевнено, зберігати свою неповторність.

– Спробуй її зберегти, коли всі однакові!

– Але ж не в усіх, мабуть, форма чиста й охайно випрасувана?

– Не у всіх.

– От бачиш! Одяг і форма багато кажуть про смак людини та її охайність.

Чембержі Дарина,
7 років

– Знаєш, Мартусю, в нашому класі є дівчинка, яка носить дуже гарний і дорогий одяг. Але мені щось у ній не подобається, і я не знаю, що саме.

– Я думаю, що справа не тільки у формі. Зовнішній вигляд включає в себе і одяг, і зачіску, і взуття, і навіть вираз очей! Так, так, навіть супермодна дівчинка із супершикарною зачіскою може програвати поряд із скромно вдягнутою подружкою, якщо вона сутулиться, постійно жує жуйку і ходить із плаксивим виразом обличчя. Психологи довели, що на вулиці у натовпі ми виокремлюємо живий, відкритий, доброзичливий погляд, а вже потім зачіску, одяг, взуття людини. А ще не забувай про постанку і вміння правильно триматися.

– Тут у мене все класно. Я ж бо ходжу на танці.

– А ще дуже важливо виховувати в собі смак і вміння добирати кольорову гаму одягу, правильно поєднувати те, що вже є, з тим новеньким, що можна докупити відповідно до модних тенденцій сезону. Стильна і модна дівчинка не та, у якої багато дорогих речей, які міняються щопівроку, а та, яка вміє одягатися відповідно до життєвого випадку.

– Як це? Мода все одно залишиться модою!

– Ти ж не підеш у спортивних штанах у театр, і не будеш взувати туфлі на високих підборах на фізкультуру! Головне, я вважаю, – внутрішнє чуття міри.

– Ти правильно кажеш, але ж сама читаєш модні журнали...

– Потрібно орієнтуватися в моді так само, як і знати новинки музики, кіно чи літератури. Не варто створювати з моди культ. Але в гардеробі потрібно мати одяг на всі випадки життя.

– Одяг на всі випадки життя – це джинси, футболки, светрики.

– Не тільки вони. І плаття, і різні спідниці. От тільки не варто зловживати маминим макіяжем чи моїми парфумами – вони створені для жінок

іншого віку, іншого психологічного типу, ніж ти. Ти ж не хочеш бути схожою на новорічну ялинку чи на яскравого розмальованого клоуна із запахом таткового одеколону?

– Легко сказати! Адже так хочеться гарно і стильно одягатися!

– Але хіба не буває, що супермодні речі тобі не личать? Це не твій колір, наприклад!

Розмову перервала бабуся, яка заходилася частувати дівчат свіженькими пундиками.

– Що, Оленко, хочеш стати справжньою модницею? – показала вона на розгорнутий журнал.

– Мені просто не хочеться одягати шкільну форму! Хочу своє улюблене червоне плаття з зеленим мереживом! – похмуро відповіла Оленка.

– А я можу тобі сьогодні погадати на настрій! – посміхнулась бабуся. – Не тільки мама це вміє. І мені досить подивитися, якому кольору ти чи Мартуся віддаєш перевагу, щоб впізнати ваш настрій.

– Все ти знаєш, бабуся!

– Кицю, не завжди модні журнали дають тобі найкращі поради, як одягатися. Поміняй колір светрика і спіднички – дивись, і знову заприятелюєш з подружкою. Це я так, для прикладу.

– Бабусю! То ж мода така!

– І я так кажу! Отож біжи до школи і вчися вже на своїх уроках етики мови кольорів.

Сторінка
з маминого
рукопису

Не потрібно сліпо йти за модою, скопювати все під ряд – мода теж створюється людьми, а їхні смаки можуть не збігатися з твоїми власними. Який стиль одягу відповідає твоєму характеру, настрою, події, що саме відбиває твій внутрішній світ – вирі-

шувати тобі. Ти маєш собі подобатися, а тут має значення не стільки одяг, скільки твоє серце, стан твоєї душі, твоя відвертість і готовність до спілкування.

Французи, які вважаються законодавцями моди, дуже цінують вміння правильно

підібрати аксесуари (доповнення до одягу). Це такі дрібнички, як краватка, сумочка, пояс, браслет інша біжутерія.

Хочеш експериментувати, змінити імідж, відчувати себе іншою людиною – це можна зробити, коли йдеш на дискотеку, вечір-карнавал, а може, й на день народження до друзів.

Модно вдягнутою вважається людина, яка знайшла власний стиль, а одяг її підкреслює переваги фігури, свідчить про характер і гарний смак. Огрядній людині не пакує спортивний стиль, охайно

зачісана голівка дівчинки говорить про її зібраність. Люди відкриті й щирі завжди віддавали перевагу теплим і яскравим кольорам, а самотні ховалися у холодних, темних відтінках. Жовтий піднімає настрій, голубий – створює навколо людини загадковий серпанок. Ну, а якщо тобі зранку хочеться ходити в червоному, то вже точно, твоя голівонька зайнята не уроками! Англійська королева не стане шокувати світ ультрамодним поєднанням кольорів, а от у серіалах, що ти дивишся, у сценах маскараду чи дискотеки таке можливе.

1. Оленка дослухається до думки Марти. А як вважаєш ти?
2. Хто з українських співаків здається тобі модно одягненим? А стильно?
3. Чи є відмінність між поняттями «модно вдягнений хлопчик» і «стильно вдягнений хлопчик»?

Прочитай текст, дай відповіді на запитання

Наталка Лелик

ТРИ ГІЛОЧКИ БУЗКУ

Нагрітий сонцем парк дихає в обличчя духмяним цвітом. Зараз я страшенно втомлена після трьох контрольних. Щойно купила три гілочки бузку – такий запах!

– Привіт, Наталко!

– Привіт, Тяночко!

Це моя знайома Тетянка, або Тянка. Навіть не сподівалася, що зустрінемося, рік не бачились. А змінилася як!

– Тебе й не впізнати! Інший колір волосся?

– Так! Гарно? – це у Тяни звичка така: після запитання: «Гарно?» – вона щонайменше прокручується на місці і легко підпушує своє кучеряве волосся.

– Дуже! Красуня!

– Слухай, Наталочко, а ти маєш час?

– Звичайно.

– Не хочеш зі мною на речовий ринок пройти-ся? Гардеробчик пора поновити.

От тобі й на! Не знаю чому, але не дуже люблю «гуляти» в таких місцях...

Однак подрузі відмовляти незручно, прогулянка парком замінюється поновленням гардеробу.

– Ідем, Тянко!.. Як навчання?

– Нормально! Незабаром канікули.

Із Тяною познайомилися у літньому таборі. Весела дівчина, закохана в дискотеки і модний одяг.

«Головне – веселитись!» – улюблений девіз моєї знайомої. Зовсім не заперечую, але мрії хоча б якісь існують?..

– Ходімо в перший ряд – там імпорتنі речі.

Як ви здогадалися, ми на речовому ринку. І «гуляємо» тут уже три години. Поки що придбали тільки джинси. Їх Тяна переміряла штук двадцять. Після кожної примірки оте «Гарно?» і десять хвилин перед дзеркалом.

Скажу вам чесно, втома від трьох контрольних, порівняно з такою «прогулянкою», – це ніщо.

– Ой, а у тебе що новенького?

– Ой, знаєш, я у театральну студію записалася, а ще...

– Дивись, які блузочки! Давай подивимось. А в яку ціну?

Кузьмініх Марія,
9 років

Костюк
Катерина,
8 років

Такою була наша розмова. Не те, щоб Тяна не хотіла слухати мене, ні, раніше ми ж цікаво спілкувалися. Просто нові моделі одягу вражали її щораз більше.

А через деякий час я сказала, що поспішаю, і ми попрощалися. Тяна ще зайшла у взуттєвий магазин, адже тепер з'явилася проблема: підібрати босоніжки кольору нової блузки.

Ось так, друзі, пройшла зустріч.

Сама дуже люблю одягатися зі смаком, але чи варто робити із цього проблему, перетворювати на фанатизм?

Мода на одяг мінлива. А яка ж на щирість, усмішку, цікаве захоплююче спілкування?..

Я хочу захоплюватися справжньою красою, не мінливою. І так мрію, аби це бажання народилося і в Тянки.

Порівняй уподобання обох дівчаток і вмотивуй, з ким і чому тобі було б цікаво спілкуватися.

На основі прочитаних етикетних формул побудуй міні-діалог із другом про його новий одяг.

Ти можеш так сформулювати свій комплімент подружці:

«Тобі дуже пасує ця сукенка».

«Мені подобається твоя нова зачіска».

Не забудь посміхнутися, промовляючи цю репліку.

На комплімент можна відповісти так:

«Дякую. Мені теж подобається (...)».

Перед початком навчального року Петрик вмовляє маму купити йому не шкільну форму, а нові джинси. Переконай його в доцільності протилежного рішення.

Петрик, учень п'ятого класу, їде в табір. Допоможи йому скласти валізку.

Тобі завтра потрібно йти в гості до друга. Як ти одягнешся? Дай поради другу, підберіть разом гардероб.

4. Підбери символіку одягу кольорів для своїх друзів:
- а) Світлана: блондинка, голубі очі, повненька, йде в театр;
 - б) Олег: брюнет, карі очі.

Модна людина – це...
Модний одяг – це...

Підготуй разом із друзями замітку до шкільної газети на тему: «Історія моди: одяг, зачіска, взуття».

Вартинна галерея

Роздивись картину
і поясни її зміст.

О. Делла-Вос-Кардовська
Маленька жінка

Школа самовдосконалення

Кожний колір для людини щось означає. Намалюй у зошиті смужку з восьми клітинок.

Вибери колір, який тобі до вподоби, і зафарбуй першу клітинку. Наступну клітинку – в той колір, який подобається трішки менше і т. д. Останнім нехай буде той колір, який тобі зовсім не подобається.

1	2	3	4	5	6	7	8
---	---	---	---	---	---	---	---

А тепер розкажи чи напиши, що для тебе особисто означає кожен із кольорів твоєї смужки: з якими спогадами він пов'язаний, наскільки він веселий чи сумний, холодний чи теплий, заспокоює він тебе, чи навпаки – дратує.

Перепиши подану табличку в зошит. Поряд з кожним словом намалюй кружечок одним з кольорів з попередньої смужки.

Я	
Мама	
Тато	
Бабуся (дідусь)	
Брат (сестра)	
Мій друг	
Вчитель	
Інші люди	
Моя домашня тваринка	
Клас	
Книжка	
Школа	
Відпочинок	
Моє улюблене заняття	

Подумай і поясни, чому ти зафарбував саме так.

ПРО КОЛЬОРОВУ ГАМУ

Психологи виокремлюють весняний, літній, осінній і зимовий тип людей:

<i>весняний</i>	<i>літній</i>
Світле волосся. Світлі очі, волосся може бути і світле і темне	Брюнет з темними очима
До лиця: Світлі, ніжні й теплі кольори, всі відтінки коричневого, світло-рожевого і персикового Уникай: Приглушених і темних кольорів	До лиця: Бузковий, фіолетовий, рожевий і голубий, пастель Уникай: Яскравих кольорів Тип одягу: Нечіткий малюнок, м'які тканини
<i>осінній</i>	<i>зимовий</i>
Золотисте волосся	Світлі очі, шатен
До лиця: Інтенсивні теплі і насичені глибокі соковиті відтінки. Інтенсивний жовтий, коричневий і червоні відтінки Уникай: Холодні, розмиті тони Тип одягу – спортивний	До лиця: Чисті, чіткі, ніжні, м'які відтінки всіх кольорів. Дуже гарно в чорному і білосніжному Уникай: Приглушені, пастельні

Визнач, до якого типу належиш ти, твоя мама, тато і твій найкращий друг.

Бесіда 30-31

Про сум і жалобу

Ще вчора в п'ятницю мама приготувала бутерброди, отож в суботу зранку дівчатка швиденько перехопили і всі разом – тато, мама, бабуса і вони вдвох – ще о сьомій вийшли з квартири. Їхня дорога була далекою – до таткової мами, бабусі Ганни, в село. За вікном новенької «Таврії» мжичив холодний осінній дощ, а Оленка уважно слухала розповідь бабусі Катрі:

– Листопад колись ще називали «хмурень» – він ніби прощається у своїй назві з теплом, сонцем і синім небом. А наші пращури у цю пору відзначали свято. Восьмого листопада, за давніми віруваннями, закінчувався землеробський рік, у цей час в Україні поминали померлих родичів. Вважалося, що саме цієї пори душі померлих навідуються на землю і перевіряють: чи пам'ятають тут про них? Чи шанують тих, хто відійшов у царство тіней? Господині готували найсмачніші страви. За обідом із кожної страви брали по ложці і клали в окрему тарілку, а потім разом із горнятком води ставили все це на покуті. Поруч вішали рушник, щоб душі померлих могли помитися й пообідати. Отак і ми всією родиною поспішаємо в гості до бабусі Ганни, щоб

засвідчити повагу до пам'яті дідуся, якого не стало минулого року.

— А що я повинна буду сказати? І як?

— Головне не якісь правильні слова, які потрібно сказати, а почуття, які ми переживаємо і які засвідчуємо своєю присутністю. Бабуся залишилася одна, їй ой як непросто у цьому світі...

Оленка притихла і довго замислено дивилася у вікно. Їй стало сумно. Поряд із щастям у житті йдуть хвороба, сум, скорбота, смерть. Вона ніколи їх не пізнає до краю, але сьогодні чи не вперше доторкнулася до їх великого таїнства.

Сторінка
з маминого
рукопису

І в найбільшому горі і найменшій печалі люди цінують співчуття, коли воно щире. Чуже горе не залишає байдужим народи. Землетруси, паводки, а тепер і терористичні акти примусили нас по-новому оцінити відомі закони людяності. Чужого горя не буває.

А от у побуті надзвичайно важливо у проявах чуйності залишатися тактовним, зберігати відчуття міри — не завдати ще раз болю, не нагадати словом про те, що болить, не образити, не спричинити додаткових незручностей.

В дні смутку та печалі не варто вимагати надмір уваги до своєї персони. Неетич-

но бігати, сміятися, голосно розмовляти, розказувати про подібні випадки із власного життя, робити вголос будь-які зауваження. Знак невихованості в дні жалоби — голосна музика, веселощі, пустощі.

Традиційним кольором жалоби є чорний. На державні прапори, на рукави одягу, пов'язують траурні стрічки, жінки одягають чорні хустини.

Але коли хворієш ти, пам'ятай про етикетні правила: неввічливо говорити про стан свого здоров'я в товаристві і вимагати від інших поблажливості; негарно переводити розмову на власні проблеми.

В Україні існують траурні ритуали: родичі й друзі покійного після похорону, а також на дев'ятий, сороковий день і роковини смерті збираються на ритуальний обід, щоб згадати небіжчика добрим словом. Вважається, що душа померлого в ці дні прощається з нами.

Традиційно в Україні, як і будь-якій іншій країні, з великою повагою ставляться

до кладовищ, відвідують могили родичів і близьких у поминальні дні після свята Великодня.

Крім того, наш народ не забуває про солдат, які віддали своє життя у боротьбі з фашистами під час Великої Вітчизняної війни. До могили Невідомого солдата у Києві покладають вінки й квіти не тільки урядові делегації, а й наречені.

1. Які правила траурного етикету в різних регіонах України тобі відомі?
2. Що ти знаєш про траурний етикет у інших країнах?
3. Які правила поведінки дітей у траурні дні тобі відомі?

1. Як повинна поводити себе дитина у дні вшанування пам'яті полеглих? Що відрізняє поведінку дітей на кладовищі?
2. Обговоріть наступні форми етикету:
Як краще висловити свої співчуття? Чому краще цього не робити по телефону і через Інтернет?
Які норми етикетної поведінки в поліклініці й лікарні ти вже знаєш? Пригадай із власного досвіду.

1. Петрик захворів. Михайлик його провідує. Якими словами він утішить хворого товариша?
2. Пригадай, як ти доглядав за хворим членом своєї родини.

3. Порадь своєму другу про що він повинен не забути спитати у розмові у хворої на нежить бабусі?
4. Про що не варто розпитувати хворого, якого провідують?

Оленка і Галинка провідують хвору Юлечку, яка підвернула ногу.

Прочитай текст і обговори його з товаришем

Василь Сухомлинський

ПРОЩАННЯ

Я назавжди запам'ятав, як одна моя учениця Оля прощалася з бабусею. Бабусі Марії було сто три роки. Вона багато прожила, багато доріг сходила своїми ногами, її руки невтомно трудилися все життя – від світанку до ночі. Ніхто не бачив, як вона спить. Вона виростила п'ять синів і п'ять дочок, виняньчила тридцять п'ять онуків і десять правнуків.

Погожого, сонячного весняного ранку бабуса Марія вперше за все своє життя не встала з постелі. Вона сказала: «Прийшов мій час. Я умираю».

І ось Оля прийшла попрощатися з бабусею. Дівчинка розуміла, що бабусю віднесуть на кладовище, що любимої людини більше не буде. Але які сили творять людину і забирають її в небуття – ця думка була недосяжна для дівчинки, і вона плакала.

– Прощайте, бабусю, – вимовила Оля й поцілувала суху зморшкувату руку.

– Прощай, Оленько, – тихо, з посмішкою сказала бабуса і померла.

Оля заплакала, заголосили старші. Потім залягла тиша...

Через день ми з Олею поверталися з кладовища після похорону бабусі Марії. Був теплий безхмарний день; здавалося, в природі все радіє. Мене вразило: як жадібно, затамувавши подих, широко розкритими очима Оля вдивляється в

любов'ю до життя. І найголовніше – розуміння смерті як великого горя вчить дитину дорожити людиною, берегти її життя, щадити її душу.

1. Чому в душі Олі прокинулося бажання піклуватися про молодшого братика?

Підготуйте коротку розповідь про вшанування пам'яті загиблих в роки Великої Вітчизняної війни у вашому місті (селі).

Картинна галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

В. Попков
Хорошою людиною
була баба Ониська

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Ярослав Стельмах

НАХАБА

Скінчилися раз уроки, а вчителька наша каже:

– Сашко Лісовий захворів, хто піде його провідати?

– Я! Я! Я! – посхоплювались усі.

– Якщо ви і в нього так кричатимете, – говорить вчителька, – то краще нікому не йти. Хворому потрібен спокій.

Ми запевнили її, що не галасуватимемо, вчителька відповіла, що ми молодці, але все одно сьогодні хай підуть кілька чоловік, а завтра ще кілька і післязавтра теж.

– І пам'ятайте, – закінчила вона, – хворому потрібен спокій. Дивіться, щоб він не вставав з ліжка, розважте його як зумієте. Може, й нагодувати доведеться.

Приходимо. Лежить Сашко, горло замотане, книжку читає.

– От добре, – мама його зраділа. – У мене саме обідня перерва кінчається. Там, на кухні, суп доварюється. Ви через десять хвилин з плити його зніміть, хлопця мого нагодуйте. А я побігла.

– Ну, як тобі, – в Сашка питаємо, – нудно, мабуть, лежати?

– Та ні, – одказує. – Зовсім не нудно. Я от книжку читаю. Цікава!

Але ми вирішили, що це він так говорить, із ввічливості. Спробуй-но сам-один полежати весь день!

– Нічого, – підбадьорюємо, – ми тебе зараз розважимо. От тобі Наталка заспіває. В неї голос гарний.

– Чого це я буду співати ні з того, ні з сього?! – Наталка нам. – Може, йому й не хочеться зовсім.

– Як це не хочеться?! Ех ти, подруга! Він же один тут. Ну, як знаєш. Тоді ми з Митьком заспіваємо.

Стали посеред кімнати, відкашлялись і давай співати. Співали-співали, аж захрипли.

– Що, – питаємо, – повеселішало тобі трохи?

– Авжеж, повеселішало, – Наталка за нього відповідає. – Так фальшивити, то краще вже зовсім мовчати. І без ваших концертів обійдеться. Правда ж, Сашко?

Сашко промовчав, але ми зрозуміли, що це він так промовчав, щоб не завдавати нам клопоту. Але про які клопоти може йти мова, коли товариш хворий!

– Давай, – Митько каже, – йому наш сюрприз відкриємо.

Давай! І стали ми тут морський танок виконувати, який на святковий вечір готували. Підспівуємо собі, в долоні у такт плещемо, підборами по паркету – ух! Так добре в нас іще

Фоменко Христина,
9 років

Коломієць
Анастасія,
10 років

ніколи не виходило. Розчервонілись обое, вхека-
лися, але стараємось, – для хворого ж товариша.

Чуємо дзвоник у двері. Наталка побігла відчиня-
ти. Вривається в кімнату дядько якийсь у халаті.

– Це що за неподобство! – кричить. – Я повер-
хом нижче живу. У мене робота термінова,
спеціально додому взяв, щоб не заважав ніхто,
так ви отут казна-що виробляєте. Тупаєте по го-
лові вже цілу годину, зосередитись неможливо!

Ми йому почали пояснювати, що прийшли
провідати хворого товариша.

А він:

– Нічого собі хворий! Таке витримати – здо-
ров'я як у слона треба мати. Припиніть цей
тупіт. Книжку краще почитайте!

Ми сказали, що книжку він і сам собі читає.

– Ну, то придумайте щось інше, – дядько
каже. – Он ви на хлопця подивіться. Йому вже
скоро млосно стане од ваших розваг.

І він пішов.

Сашко забивсь під стіну, і ми зрозуміли: йому
цей дядько теж не сподобався.

– О! – скрикнув я радісно. – Так у тебе ж
магнітофон є. Чого ж ти мовчав! – і натис на вми-
кач.

– Зроби голосніше, – гукнув Митько. – Воно,
коли голосно, завжди веселіш.

Тут Наталка стала до чогось принохуватись –
і прожогом з кімнати.

Вбігає за мить.

– Ой, – кричить, – суп увесь википів і вже
згорів!

Побігли ми на кухню. Справді, бачимо – в ка-
струльці щось темне на самому дні залишилось,
і пахне зовсім не так, як суп. Ми туди на всякий
випадок води долили, але смак у нього виявився
ще гіршим, ніж запах.

– Ех ви! – Наталка зітхає. – Через вас зовсім
забули, що мама просила, чим тепер хворого
годувати?

Стали ми харчі якісь шукати. Знайшли
цукор, а чай шукали-шукали – ніде нема.

– Яка різниця? – Митько каже, – із заваркою чи без. Однаково вода, коричнева тільки. І так вип'є.

Скип'ятили воду, вкинули цукор у склянку. Приносимо Сашкові:

– Пий.

Сьорбнув він трохи.

– Не хочу, – каже. – Голова болить.

– Це в нього від голоду, – здогадався я. – Ми тобі зараз усі втрьох картоплі почистимо. Ти як любиш, смажену чи варену? А щоб не нудьгував, включимо магнітофон.

– Не треба! – він нам якось дивно відповідає, – ніякого магнітофона, і картоплі я не хочу вашої.

– Здається, час нам уже додому, – поглянула Наталка на двері.

– Додому! – блимнув на неї Митько. – І полишити хворого товариша? Може, тобі заспівати? – допитується у Сашка.

– І співати не треба!

– Може, затанцювати ще разочок? Нам не тяжко.

Тут Сашко як затруситься.

– Не треба, – кричить, – мені ваших танців, і нічого не треба! Облиште мене! Лежала собі людина і горя не знала. У мене і так уже температура піднялась. Я тепер, мабуть, іще місяць лежатиму.

Тепер ми таки зрозуміли, чого він хоче, і почали вдягатись.

– Ну ти бачив таке? – мовив Митько вже надворі. – Друзі прийшли до нього, не шкодуючи ні сил, ні часу, розважити, щоб йому сумно не було, нагодувати, а він після цього нас, можна сказати, виганяє. Не буду більше його відвідувати. Хай собі книжки читає. Нахаба та й годі.

Катеринюк Андрій,
10 років

1. Якими словами ми висловлюємо співчуття людині? Як можна втішити хворого?
2. Як можна виявити своє уважне ставлення до хворого дорослого? Як можна йому допомогти?

Цікаво, чи придумали люди етикет вигулювання котів?

Про етикет особливих випадків

— Слухай, Мартусю, дівчатка запропонували піти разом до театру на вихідних.

— Молодці. Я теж дуже люблю театр. Там, як ніде, можна пережити почуття і переживання героїв, плакати й сміятися разом з ними. А потім тобі стає невимовно радісно і легко. Ти відчуваєш, що духовно стаєш чистішим, кращим, більш готовим до порозуміння з іншими людьми. Взагалі у театрі так гарно! Декорації, костюми, освітлення! Нарядні ложі, повільно гасне світло в шикарних люстрах і так само повільно потім запалюється! У фойє в антракті можна побачити стільки гарних, усміхнених людей, чиї обличчя світяться щастям!

— Ти так гарно розповідала, що я, мабуть, не дочекаюсь до неділі!

— Похід у театр – серйозний захід. До нього потрібно підготуватися. Театр і дискотека – дуже різні речі. Слід правильно обирати вбрання. Я сподіваюся, до театру ти не одягнеш свою улюблену футболку?

— Ну, Марто, перестань. Я вже не маленька!

— Та це я так, про всяк випадок. Крім того, під час вистави не можна їсти і розмовляти.

– Як? Весь час?!

– Ні, мовчати потрібно тільки під час вистави. А ось у антракті можна поділитися враженнями, прогулюючись у фойє, можна зайти в буфет і перекусити, якщо батьки дадуть вам кишенькові гроші. Але це треба робити без поспіху. Дуже неприємно спостерігати за компанією підлітків, які зриваються зі своїх місць, щоб першими прибігти у буфет чи до гардеробу...

– Он як! В такому разі, ми краще підемо з дівчатами в музей чи бібліотеку. Там немає настільки суворих правил.

– Ти помиляєшся. Стриманість у вияві почуттів, повага до тих, хто прийшов набиратися мудрості, вміння говорити дуже тихо, але зрозуміло, не бігати і не кидати свої репліки щодо побаченого і почутого – дуже важливе для відвідувачів бібліотеки.

– Не може бути! Ти ще скажи, що існує етикет поведінки у магазині, басейні або книгарні...

– Етикет існує для всіх випадків життя, і для всіх громадських місць.

Сторінка
з маминого
рукопису

В театр ходять, щоб отримати задоволення. Одяг має бути стриманим, урочистим, – так званим, вчирнім.

На виставу не слід запізнюватись. Якщо вже так трапилось і світло в залі погасло, то не варто пробиратися до своїх місць, заважаючи глядачам – зорієнтуйся в темряві, знайди вільне крісло і почекай до антракту, щоб перейти потім на власне місце.

Їжа і розмова під час спектаклю вважаються порушенням етикету. В театрі слід вимикати мобільний телефон.

Коли йдеш у театр без батьків, пам'ятай, що це перевірка твоєї внутрішньої культури і поведінки у громадському місці.

В музеї не можна бігати, бешкетувати, голосно розмовляти, відповідати на телефонні дзвінки, їсти улюблені цукерки.

Бібліотека призначена не для групових культурних походів, а для індивідуального інтелектуального користування.

Тут потрібно спілкуватися тільки з бібліотекарем і книжкою, а не з подругою чи по телефону.

Інформацію потрібно шукати за спеціальними покажчиками.

Звертаючись до бібліотекаря, потрібно спочатку вибачитися, чітко сформулювати своє прохання, а потім неодмінно подякувати за увагу до себе.

1. У Мартусі своє розуміння дозвілля. Які інші види активного відпочинку можна порадити друзям Оленки?
2. Якими правилами етикету потрібно користуватися у громадських місцях?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Всеволод Нестайко

ТЕАТР

(із повісті «Тореадори з Васюківки»)

Ми зайшли в театр і наче у школу на велику перерву потрапили: галас, метушня, біганина.

І все чогось малеча... Підійшли до каси, аж виявляється – зараз вистава для молодших школярів, учнів перших – четвертих класів. П'єска-казка.

– Про царя? – жваво спитав я.

– Ні, про Червону Шапочку, – відповіла касирка.

Скривилися ми, та що поробиш, не йти ж додому, тим більше, що треба у фойє артистів побачити.

– Що ж, доведеться про Червону Шапочку дивитися, – сказав Ява.

Медвідь Єгор,
8 років

Взяли ми квитки. Пішли. Розштовхуючи малечу, ходимо по фойє, дивимось на портрети.

– Хлопці! Здорово, хлопці! – чуємо раптом. Обертаємось на голос і бачимо Вальку. В білому платтячку, з великим бантом-метеликом на голові, вона стоїть, тримаючи за руку хлопчика-першокласника в синій шкільній формі.

– Я вас одразу впізнала, – радісно стрекоче Валька. – Ви давно в Києві? Ви з екскурсією приїхали, чи як? Ви самі чи з усім класом?

Я мовчу... Це його знайома, хай він і говорить. Але Ява теж мовчить. Ви б подивились на Яву. Він спершу зблід, потім почервонів, потім знову зблід, потім почав братися якимось плямами. Такого вигляду він не мав навіть тоді, коли торік провалився у старий колодязь.

Якраз продзвенів третій дзвоник, і всі заспішили в зал. Вистава почалася.

Ми сиділи у сьомому ряду. Валька – у дев'ятому. І Ява замість того, щоб на сцену дивитися, весь час штаньми стілець полірує і голову назад повертає – на Вальку зиркає.

– Голову скрутиш, доведеться задом ходити. – в'їдливо кажу я. Та він навіть і не глянув на мене.

А на сцені відбувалися різні казково-дитячі пригоди з Червоною Шапочкою, яку грала досить уже підтоптана товстенька артистка з писклявим голосом.

Підступний сухоребрый і довгоносий Вовк саме пробирався у двір до Бабусі, щоб з'їсти її. Моторна Бабуся рятувалася, як могла, – зводила барикади з меблів, бігала по всій сцені, жбурляла у Вовка глечики і каструлі.

А попід тином біля якоїсь будки була прив'язана справжня жива курка – єдина Бабусяна ху-доба. І от під час дії курка заплуталась у шворці, якою була прив'язана, і почала битися. За-

Грина Макарова-Вишеславська,
Концерт

хоплені боротьбою Вовк і Бабуся нічого не помічали. Всі з хвилюванням дивилися на бідну курку, яка, знесилена, вже ледве дихала, але що поробиш – не гукати ж, не зривати ж виставу.

Бачу – Ява крутиться, крутиться на стільці, наче йому жару в штани насипали, потім враз підвівся і пішов. Прямо по проході до сцени. Я припинив. І зал припинив. І всі голови до Яви повертають, як на параді до генерала, що обходить війська. А Ява йде, іде, іде, піднімається на сцену, підходить до курки і починає її розплутувати. А артисти собі грають, ніби не помічають Яву, ніби його й нема на сцені. Ява розплутав курку і спокійнісінько пішов назад на своє місце. Тільки коли він сів, я почув, як важко він диха і як бухкає в його грудях серце. А через кілька хвилин Вовк з'їв-таки Бабусю і перша дія закінчилась. Завіса опустилася, в залі спалахнуло світло. Всі заплескали в долоні, причому більшість глядачів повернули голови і дивилися на Яву. І було незрозуміле, кому вони аплодують – артистам чи Яві. До нас відразу підбігла Валька.

– Ой здорово! Ой молодець! І як ти наважився! Я б ніколи не змогла. Ой молодець! – вона говорила голосно, навіть, по-моєму, надто голосно. Видно було, їй приємно, щоб усі бачили, що вона знайома з Явою. Вона пишалася цим. Звідусіль на Яву були спрямовані захоплені погляди. І коли ми вийшли в фойє, то весь час то тут, то там чули приглушені голоси. «Оцей! Оцей! Он він пішов! У білій сорочці!».

По-моєму, це було саме те, про що міг тільки мріяти Ява. Він був щасливий.

1. Пригадай свої найперші враження від відвідин театру і поділися ними.
2. Дай оцінку поведінці головних героїв.

Назви 3–4 загальні етикетні норми поведінки у громадських місцях.

У музеї.

Тобі дуже подобається картина, але ти не розумієш, що на ній зображено. У кого і як попросити про допомогу?

У районній бібліотеці.

З історії потрібно написати реферат і підібрати відповідну літературу. Як поговорити про це з бібліотекарем і попросити у нього про допомогу?

У кафе-кондитерській.

В продажі з'явилися нові тістечка. Розпитай про них у продавця.

У театрі під час вистави.

Поряд з тобою Петрик їсть смачний шоколад, що його рекламують по телевізору. Що ти йому порадиш?

У магазині.

Тобі дуже сподобалася обгортка нового шоколаду. А от чи смачний він усередині, як дізнатись?

Картинна
галерея

Роздивись
картину
і поясни
її зміст.

Г. Нечипоренко
Музика
Ростроповича

Школа самовдосконалення

Перевір себе: Чи вмієш ти добре відпочивати?
Ти їдеш на відпочинок і у валізі є місце тільки для однієї книжки.

Що ти вибереш?

1. Комікси.
2. Книжку за програмою із зарубіжної літератури.
3. Детектив.

Мама каже, що в машині є ще одне вільне місце. Ти:

1. Попросиш її взяти на відпочинок з вами твою подругу.
2. Пропонуєш когось підвезти.
3. Мовчиш – нехай дорослі самі вирішують.

Напередодні поїздки на відпочинок ти:

1. Рано лягаєш спати.
2. Довго перевіряєш всі речі.
3. Йдеш у гості і повертаєшся додому пізно.

Що таке для тебе відпочинок?

1. Бальзам для душі.
2. Нудьга.
3. Радість.

Що для тебе дружба?

1. Разом відпочивати.
2. Можливість прийти на допомогу в будь-яку хвилину.
3. Погоджуватися з усіма вадами і здобутками друга.

Яких відповідей у тебе більше?

1. – Ти дивовижна людина! У школі ти спиш, прокидаєшся до життя за магічним словом «відпочинок, свобода».

2. – Ти забагато працюєш і не вмієш відпочивати. Навчись користуватися вільним часом і отримувати задоволення.

3. – Ти не просто любиш відпочинок – ти з нетерпінням його очікуєш, весь тиждень готуєшся до вихідних. Але в житті є щось більш важливе, ніж відпочинок! Не забувай про це.

Бесіда 33

Про те, як правильно ходити в гості

Павлик і Оленка поверталися зі школи додому разом і голосно обговорювали похід у театр. Оленці все сподобалося, вона навіть домовилася з подружками знову піти в театр на прем'єру мюзиклу. Павлик не був у захваті, бо спектакль видався йому задовгим. Дорога пролягала повз універмаг і друзі враз спинилися, мов зачаровані, перед вітриною.

– У нашого Петрика в п'ятницю день народження. Він і тебе запросив, еге ж? Ти вже придумала, що йому подаруєш?

– Ще ні. А ти?

– Моя бабуся каже: «Дорогий не подарунок, дорога увага. Головне не забути і вчасно привітати зі святом, можна просто листівкою!».

– Ми з тобою, Павлику, грошей поки що не заробляємо, отож подарунок не може бути дорогим. А чим Петрик захоплюється, про що він мріє, ти знаєш?

– Петрик давно мріє про собаку.

– Ну, ні.

– А ще він загубив свій блокнот. Я можу йому подарувати новий. Дивись, у нашому магазині якраз щось подібне є...

– А якщо йому не сподобається малюнок на обкладинці?

– Подарунок – це завжди ризик!

Оленка важко зітхнула:

— Не всі уміють правильно отримувати подарунки і правильно ходити в гості. Це справжнє мистецтво! Ось ти знаєш, як це робиться?

— Знаю, вибирати треба те, що може сподобатися другу, а не те, що подобається тобі. Я більше, Оленко, боюся того, як треба буде з незнайомими людьми за столом спілкуватися, куди ховати ноги і руки. Добре, як у Петрика на святі будуть тільки всі наші. А якщо й дорослі? З ними завжди складно. Знову якісь правила етикету вигадають...

— Не переживай. Я знаю, що за столом потрібно сидіти, спираючись на край тільки зап'ястком.

— А як правильно вибрати виделку і ніж? Їх же може бути кілька видів?

— Тільки не на дні народження у Петрика!

— Ну, а все-таки?

— Про це є спеціальні книжки. Не лінуйся і прочитай або ж візьми в шкільній бібліотеці «Етикет за столом».

**Сторінка
з маминого
рукопису**

Подарунок не відкладають вбік, а розгортають, уважно розглядають, але не оцінюють. Вкрай неввічливо виявляти незадоволення подарунком. Якщо раптом він тобі не сподобався, не виказуй своїх емоцій, особливо в присутності всіх гостей, не ображай людину, яка дуже хотіла своїм подарунком принести тобі радість, витратила свій час і сили на пошук. Головне — не мовчи, скажи: «Дякую!». А якщо подарунок сподобався,

не стримуй своїх емоцій! За українським етикетом їстівне (солодощі, фрукти) відразу пропонують всім гостям і ставлять на стіл. До речі, етикетку з ціною знімають, а от дарувати подарунок можна і в обгортці. У подарунок можна вкласти привітальну листівку, підписану тобою особисто. Не варто дарувати домашніх тваринок, як і розповідати, як довго ти підбирав подарунок, бо сам мріяв про щось подібне.

Так складається незручне враження, що іменинник завдав тобі клопоту.

За столом не варто опиратися руками на бильце стільця сусіда: руки можна тримати на колінах; ноги краще зігни під прямим кутом, а стопи ніг тримай паралельно. Вибери позу,

яка буде зручною і естетично гарною, тримайся сантиметрів за 15 від стола.

Під час їди не відставляй лікті і не притискай їх занадто близько до тіла.

Будь розкутим, але пам'ятай правила користування столовими приборами.

1. Які важливі правила етикету в гостях забули назвати діти?
2. Які ти знаєш українські приказки і прислів'я про гостини?
3. Яке правило етикету в гостях здається тобі найважливішим?

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

ПОВЕДІНКА ЗА СТОЛОМ

(уривки з «Енциклопедії юних джентльменів»)

Коли тебе запросили у гості, одягнися святково. Цим ти підкресиш повагу до господарів.

До того, як увійти до оселі, ще раз зверни увагу на взуття, щоб не залишити після себе брудних слідів.

З усіма обов'язково привітайся.

Не розпочинай одразу бесіду, можливо, гості про щось розмовляли.

Якщо виникла пауза, то розпочни бесіду, в якій можуть взяти участь усі (погода, анекдот, спорт, фільм...).

Не відокремлюйся з кимось із друзів.

Не намагайся увесь час привертати увагу до себе.

Тиш Юлія,
10 років

Не помічай помилок господарів або когось із гостей.

Якщо у тебе зіпсувався настрій, приховай свій стан.

Без запрошення за стіл не сідай.

Не сідай боком до столу.

Не став лікті на стіл.

Якщо у сервіровці серед приборів є ніж і виделка: ніж тримай у правій руці, виделку у лівій.

Не відкушуй великі шматки.

М'ясо відріжай невеликими шматочками, з'ївши один шматок, відріжай наступний.

Не перекладай виделку у праву руку.

Страви, з якими можна легко впоратися без ножа, їж тільки за допомогою виделки.

Не вибирай кращий шматочок, бери той, що знаходиться ближче до тебе.

Страви з блюда набирай тільки окремою ложкою.

Не розмовляй з повним ротом.

Не розмахуй виделкою або ножом.

Не запитуй людину, коли у неї зайнятий рот.

Якщо поруч дівчина, звертай на неї увагу, usługуй їй.

Прочитай текст і дай відповіді на запитання

Алан Олександр Мілн

ВІННІ-ПУХ

Одного дня знайомий уже нам ведмедик Вінні-Пух (чи просто Пух, як його часто звали для зручності) неквапливо прогулювався Лісом, мугичучи собі під ніс нову пісеньку. Він з гордістю наспівував цю пісеньку, бо сам її склав лише нинішнім ранком, поки робив перед дзеркалом свої щоденні Атлетичні Вправи. Річ у тім, що Пух хотів схуднути, стати атлетом, і тому він дуже старанно робив ранкову гімнастику. Він спинався на кінчики пальців, випростувався як тільки міг і в цей час співав так:

– Тара-тара-тара-ра!

А далі, коли він нагинався, силкуючись дотягтися передніми лапками до носків задніх лапок, він співав так:

– Тара-тара... ох, мамонько! Трам-пам-па!

Отак і склалася пісенька.

Так от, мугичучи собі під ніс оцю пісеньку, Пух безжурно чимчикував лісовою стежиною й думав. А думав він про те, що було б, коли б він, Вінні-Пух, був би не Вінні-Пухом, а кимось зовсім іншим. Нараз він опинився перед піщаним пагорбком на березі річки, а в тому пагорбку була велика дірка.

– Ага! – сказав Пух. – (Трам-пам-пам, тірлім-пам-па!) Якщо я щось у чомусь тямлю, то дірка – це нора, а нора – це Кролик, а Кролик – це добра компанія, а добра компанія – це така компанія, де мене пригостять-почастують та ще й залюбки послухають мою пісеньку, і все таке інше (Тірі-тірі-тірлі-рі).

І він без зайвих слів нагнувся, просунув голову в дірку і гукнув:

– Агов! Чи є хто вдома? Замість відповіді з нори долинуло якесь шарудіння, а потім стало тихо.

– Я питаю: «Агов! Чи є хто вдома?» – повторив Вінні-Пух голосно-голосно.

– Нема! – відповів чийсь голос, а далі додав:

– І не треба так кричати! Я й першого разу чудово тебе зрозумів.

– Отакої! – сказав Вінні-Пух. – Невже так-таки нікого-нікогісінького нема вдома?

– Нікого-нікогісінького!

Тоді Пух витяг голову з дірки й задумався.

Він подумав так: «Все ж таки там хтось є, бо мусив же хтось сказати «нікого-нікогісінького!».

І він знову засунув голову в дірку й сказав:

– Слухай, Кролику, а хіба то не ти?

– Ні, не я! – сказав Кролик, змінивши до невпізнанності голос.

– А той голос – хіба він не твій?

– По-моєму, ні, – сказав Кролик. – По-моєму, він ні крапельки не схожий на мій!

– Чудасія! – сказав Пух.

Він знову витяг голову з дірки, трохи подумав, потому втретє засунув голову і сказав:

– Будьте ласкаві, скажіть, а де зараз Кролик?

– Він пішов у гості до свого друга Вінні-Пуха.

Вони, знаєш, які друзі!

Вінні-Пух аж рота роззявив від подиву.

– Та це ж я! – сказав він.

– Хто «Я»? «Я» різні бувають.

– Це «Я» значить я, Вінні-Пух!

Тепер здивувався Кролик. Він здивувався ще дужче за Пуха.

– А ти в цьому певен? – запитав він.

– Цілком, цілком певен! – сказав Вінні-Пух.

– Ну, гаразд, тоді заходь!

І Вінні поліз у нору. Він пропихався, протискався, просувався і, нарешті, опинився в Кроликовій оселі.

– Твоя правда, – сказав Кролик, оглянувши його з голови до п'ят. – Це таки ти і є! Дуже радий тебе бачити!

– А ти думав – хто це?

– Ну, думав, мало хто може бути! Сам знаєш, тут, у Лісі, не можна пускати в дім кого попало! Обережність ніколи не завадить... А чи не час вже чимось підкріпитись?

Вінні-Пух завжди був охочий трохи підкріпитись, а надто годині об одинадцятій ранку, бо в цей час сніданок уже давно закінчився, а обід ще й не думав починатись. І, звісно, він дуже зрадів, коли Кролик став витягати тарілки та кухлики. А коли Кролик запитав: «Тобі чого до хліба – меду чи згущеного молока?» – Пух так схвилювався, що вигукнув: «І меду, і молока!». Правда, спохопившись, він хутенько додав, щоб не склалося думки, ніби він ненажера: «А хліба не треба! Навіщо зайвий клопіт?».

Після цього він замовк і мовчав довго-довго, тому що рот у нього був страшенно зайнятий.

Та ось він нарешті щось забуркотів, і голос у нього став солодкий, тягучий – ну просто як мед! – а далі підвівся з-за столу, від щирого серця потис Кролику лапку й сказав, що йому вже час їти.

– Так скоро? – ввічливо і здивовано спитав Кролик.

– Та бачиш, – знітився Пух, – я міг би побути ще трохи, якби ти... якби в тебе... – затинався він і при цьому чомусь не зводив очей з буфета.

– Правду кажучи, – виручив його Кролик, – я й сам збирався піти погуляти.

– Ага! От і чудово! Тоді і я піду. Бувай.

– Ну що ж, бувай, якщо ти справді більше нічого не хочеш.

– А хіба є ще щось? – квапливо спитав Пух.

Кролик зазирнув у всі каструлі та горнятка й, зітхнувши, сказав:

– На жаль, нічого вже не лишилось.

– Я так і знав, – співчутливо сказав Пух і похитав головою. – Ну, прощай, мені треба йти.

І він почав вилазити з нори. Він щосили тяг себе передніми лапками, він над силу штовхав себе задніми лапками, і поволеньки-волі на білий світ вистромився його ніс... далі вуха... далі передні лапи... далі плечі... а далі...

А далі Вінні-Пух закричав:

– Ох, мамонько! Я краще полізу назад! А ще трохи далі він закричав:

– Ох, татоньку! Ні, краще полізу вперед. А ще, ще трохи далі він закричав:

– Ох, мамусю-татусю! Не можу ні вперед, ні назад!

Тим часом Кролик намірився, як і казав, піти погуляти, але побачив, що парадний хід його хатки затулений. Тоді він вискочив на вулицю чорним ходом і кругака підбіг до Пуха.

– Ти що – застряв? – спитав він.

– Н-ні, – відповів Пух, силкуючись говорити безжурним голосом. – Це я просто відпочиваю, думаю про се, про те і потихеньку співаю...

– Ану, давай мені лапу.

Вінні-Пух простягнув лапу, і Кролик став його витягати. Тяг він, тяг, смикав, смикав, аж поки Пух закричав:

– Ой-ой-ой! Боляче!

– Тепер ясно, – сказав Кролик. – Ти застряв.

– А все через те, – сердито сказав Пух, – що дехто робить такі вузькі парадні двері.

– Ні, – строго сказав Кролик, – все через те, що дехто надто ласий до меду. І за столом, – сказав Кролик, – мені весь час здавалося, що хтось із нас надто багато їсть. І хоч я, – сказав Кролик, – із ввічливості мовчав, проте добре знав, що той «дехто» – не я. А тепер, – сказав Кролик, – нічого вже не вдієш, треба кликати Крістофера Робіна.

(Переклав Анатолій Костецький)

1. Яких помилок припустився Вінні-Пух у гостях?
2. Чи доводилося тобі бути в ситуації Вінні-Пуха? Як ти виплутувався з неї?
3. Кого в описаній ситуації можна вважати ввічливим персонажем?

1. Назви правила етикету для того, хто дарує подарунок.
2. Назви правила етикету для того, хто приймає подарунок.
3. Як правильно знайомитися? Назви правила етикету.

1. Тобі дарують на день народження книжку, яка у тебе вже є. Подякуй, дотримуючись етикетних норм, так, щоб виявити свою доброзичливість і не образити того, хто подарував.
2. Уяви, що ти довго шукав подарунок своєму другу. Якими словами ти будеш супроводжувати свій дарунок? Якими словами має відповісти тобі друг?
3. На твій день народження прийшли незнайомі між собою твої друзі. Як ти їх познайомиш? Які слова скажеш?
4. Як правильно сервірувати святковий стіл?

1. На святковому столі дуже далеко від тебе стоїть твоє улюблене печиво. Як попросити у сусіда подати його тобі?
2. На святкуванні дня народження тебе запрошують танцювати хлопчик, а у тебе в руках печиво.
3. На дні народження друга з тобою хоче познайомитися дівчинка, якій ти не дуже симпатизуєш. Але ж ти вихований хлопчик! То що ж робити?
4. Пригадай ситуації, в яких ти колись розгубився, бо не знав правил етикету. Як ти нині відреагував би на них?

1. У тебе за святковим столом упала виделка. Твої дії?
2. Тобі на день народження подарували дві однакові книжки. Твої дії?
3. Як правильно вибрати подарунок, щоб він став виявом твоєї поваги: а) до однокласника; б) до дорослої людини?

1. Розроби запрошення на святкування свого дня народження.
2. Розроби запрошення на святкування дня іменинника в класі.
3. Які деталі відрізнятимуть ці види запрошень?

Запитання і завдання для самоперевірки

- Як ти привернеш увагу свого співрозмовника до того, що ти говориш? Назви правила ведення бесіди.
- Оціни спілкування героїв твого улюбленого мультиплікаційного серіалу. Що їм заважає і допомагає?
- Назви формули мовного етикету для висловлення вдячності.
- Порадь товаришу, як йому правильно спілкуватися з незнайомими людьми на вулиці.
- Утвори початок діалогу з хворим другом, якого ти прийшов провідати.
- Напиши листа своєму однолітку в Росію і розкажи про свій клас, своїх друзів.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Ось і промайнув навчальний рік. Ти став дорослішим. Навчився контролювати свої вчинки, стежити за жестами, вживати влучні слова.

Сподіваємося, що вивчене на уроках етики, стане тобі у пригоді в багатьох життєвих ситуаціях.

Ти, мабуть, вже зрозумів, як важливо правильно будувати свої стосунки з дорослими та однолітками і опанував прості премудрості нашої Школи самовдосконалення.

Наступного року ми знову зустрінемося.

Але не забувай продовжувати навчатися премудростям життя.

Щасти тобі!

Автори

СЛОВО ВІД РЕКТОРА КИЇВСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

Автори підручника запросили до співпраці моїх юних колег, які навчаються на факультеті образотворчого мистецтва Київської дитячої Академії мистецтв. Тому поряд з шедеврами зі скарбниці світової культури, представленими в рубриці “Картинна галерея”, на сторінках книжки з’явилися твори юних художників, в яких втілене їхнє бачення світу в усій його різнобарвності.

Михайло Чембержі,
народний артист України, професор, дійсний член
Академії мистецтв України, член-кореспондент
Академії педагогічних наук України, ректор
Київської дитячої Академії мистецтв

ЗМІСТ

Від авторів	3
<i>Бесіда 1.</i> Про те, що таке етика і для чого її вивчають, а також про людські чесноти і духовний світ людини	6

І РОЗДІЛ. ЛЮДИНА Є ТЕ, ЩО ВОНА РОБИТЬ

<i>Бесіда 2.</i> Про добродійність і те, як розрізнити добро і зло та зробити власний вибір	14
<i>Бесіда 3.</i> Про емоції, подвиги та вчинки і те, як уникнути помилок та негативних наслідків учинків	22
<i>Бесіда 4.</i> Про те, чому люди вітаються, що таке етикет і до чого призводить незнання етикетних правил	32

II РОЗДІЛ. СВІТ ПОЧИНАЄТЬСЯ З МЕНЕ

<i>Бесіда 5.</i> Про те, що означає бути щасливим, про неповторність кожної людини і необхідність відчувати гармонію в собі	44
<i>Бесіда 6.</i> Про гідність та честь і те, чому не можна принижувати людську гідність та наскільки важливо боротися з грубістю	52
<i>Бесіда 7–8.</i> Про сором, совість, почуття відповідальності й довіру	60
<i>Бесіда 9–10.</i> Про чуйність, сімейні свята і обов'язки, а також про те, як уникати конфліктів у родині	69
<i>Бесіда 11.</i> Про товаришування, авторитет і честь колективу	82
<i>Бесіда 12–13.</i> Про дружбу і вміння дружити	92
<i>Бесіда 14.</i> Про дружбу і вміння дружити (продовження)	103

III РОЗДІЛ. Я СЕРЕД ЛЮДЕЙ

<i>Бесіда 15.</i> Де йдеться про те, як і чому виник етикет	112
<i>Бесіда 16.</i> Де йдеться про те, що означає «мати гарні манери»	119
<i>Бесіда 17–18.</i> Про те, якими були і є моральні норми українського народу	125

<i>Бесіда 19–20. Про те, що означає бути громадянином своєї держави</i>	135
<i>Бесіда 21–22. Про «золоте правило» моральності</i>	145

IV РОЗДІЛ. У ЛЮДИНИ ВСЕ МАЄ БУТИ ГАРНИМ

<i>Бесіда 23. Про те, як навчитися доброзичливості у спілкуванні і бути цікавим співрозмовником</i>	158
<i>Бесіда 24–25. Про наше вміння говорити, вибачатися і дякувати</i>	165
<i>Бесіда 26. Яку провів з Оленкою мудрий кіт Мартин, фахівець із приємного муркотіння по телефону</i>	174
<i>Бесіда 27. Про особливості спілкування в мережі Інтернет і вміння писати листи</i>	180
<i>Бесіда 28. Про суперечливість жестів</i>	196
<i>Бесіда 29. Про моду і вміння одягатися</i>	203
<i>Бесіда 30–31. Про сум і жалобу</i>	212
<i>Бесіда 32. Про етикет особливих випадків</i>	221
<i>Бесіда 33. Про те, як правильно ходити в гості</i>	228

Навчальне видання

ФЕСЕНКО Валентина Іванівна
ФЕСЕНКО Олександра Володимирівна
БАКІНА Тамара Степанівна

Етика

підручник для 5 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор
Ю.І. Заблоцький

Здано до набору 11.05.05. Підписано до друку 15.08.05. Формат 70х100¹/₁₆. Папір офс.
Гарнітура Шкільна. Друк офс. Ум. друк. арк. 19,5+0,33 форз. Ум. фарбовідб. 79,95.
Обл.-вид. арк. 17,57+0,28 форз. Додатковий тираж 5 000 прим.
Вид. № 128. Зам. № 972/332.

ТОВ «Навчальна книга», 01135, Київ, вул. Дмитрівська, 71
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 386 від 28.03.2001 р.

Виготовлено у ТОВ «Навчальний друк»
61001, Харків, вул. Державінська, 38.
Свідоцтво ХК № 58 від 10.06.2002 р.